הצד השקוף: גברים מסורבי גט ושבירת התפיסות בנוגע לסעדים המשפטיים העומדים לרשותם

מאת

דוד ברלינר*

השיח הציבורי והאקדמי סביב סוגיית סרבנות הגט מתמקד בנשים מסורבות, והתופעה של גברים מסורבים כמעט ואינה זוכה להתייחסות. הסיבה לכך היא צירוף של כמה הנחות יסוד שקיימות ביחס לתופעה: (1) כמעט אין גברים מסורבי גט; (2) הפגיעה האישית והמשפחתית בגברים מסורבים אינה חמורה; (3) גברים מסורבי גט מקבלים מענה אפקטיבי יעיל ומהיר ממערכת המשפט; (4) לגברים מסורבי גט (בניגוד לנשים מסורבות) יש פתרון הלכתי-משפטי שהופך את הבעיה שלהם לפתירה בנקל: קבלת היתר לשאת אישה שנייה. הנחות יסוד אלה הובילו לכך שהמחוקק ומערכת המשפט הגבילו את מתן הסעדים לגברים מסורבי גט.

המאמר בוחן מחדש את הנחות היסוד האמורות, ומראה כי הן אינן תואמות את המציאות החברתית והמשפטית הנוהגת כיום במדינת ישראל. בין היתר מראה המאמר כי: היקף תופעת מסורבי הגט דומה להיקף תופעת מסורבות הגט; הפגיעה בגברים מסורבי גט, במקרים רבים, קשה ביותר; "היתר אישה שניה" אינו מהווה כיום פתרון מעשי למסורבי הגט, שכן האפשרות לקבלו הפכה כמעט לתיאורטית; וככלל, גברים מסורבים מקבלים כתף קרה ממערכת המשפט למצוקתם.

---

* דוד ברלינר הוא מרצה (מן החוץ) בקריה האקדמית אונו ובאוניברסיטת בר־אילן.

תודתי נתונה למר שמעון אלחרר ולד"ר רפי רכס מהנהלת בתי הדין הרבניים על העזרה באיסוף הנתונים הסטטיסטיים, ולד"ר מרים ברלינר על הערותיה ועל ניתוח הנתונים הסטטיסטיים; לפרופ' עמיחי רדזינר, לפרופ' עמיחי כהן ולד"ר יואב מזא"ה על הערותיהם החשובות אשר עיצבו את המאמר למתכונתו הנוכחית; לרב אוריאל אליהו, אב"ד בביה"ד הרבני בנתניה, לרב משה אמסלם, אב"ד בביה"ד הרבני באשדוד ולרב אליהו בן־דהן, מנהל בתי הדין הרבניים, שחלקו עימי את ניסיונם הפרקטי בבתי הדין הרבניים ואת תובנותיהם החשובות בסוגיית סרבנות הגט; לשופט ד"ר אבי גורמן על תובנותיו החשובות; לפרופ' אבישלום וסטרייך, לפרופ' בנימין שמואלי, לרב (עו"ד) יוסף רוזנברג, לטו"ר משה ליבוביץ ולעו"ד שי חי על הערותיהם לטיוטות מוקדמות של המאמר. לבסוף תודה למל גולצמן, לרב ניסים דהן, לר' יצחק קאהן, לידידיה סטרוק ולאיתן קלפיש על עזרתם המחקרית בגיבוש החומרים למאמר. למען הסר ספק, הדברים האמורים במאמר זה הם על דעת הכותב בלבד. כל אתרי האינטרנט המאוזכרים להלן נצפו לאחרונה במאי 2026, אלא אם נכתב אחרת.

החלק הראשון במאמר עוסק בהיקף תופעת מסורבי הגט. החלק השני סוקר את הסעדים הניתנים למסורבים, ומראה כי בפועל כמעט לא נעשה בהם שימוש. כמו כן מראה חלק זה כי בניגוד למיתוס שהתפתח לגביו, הסעד של היתר אישה שנייה אינו מהווה כיום פתרון לבעיית המסורבים. בחלק השלישי דן המאמר בהבדלים בין גברים מסורבים לנשים מסורבות, ובהשפעתם על היחס הראוי לתופעת הגברים המסורבים. בהמשך מציג המאמר המלצות לשינוי, ובכלל זאת ביטול הצורך באישור נשיא בתי הדין לשם הטלת סנקציות על נשים סרבניות, שינוי גישת בתי הדין ובתי המשפט, ומתן גישה לגברים מסורבים מהתפוצות לבתי הדין בישראל.
יצוין כי גרסה מוקדמת של המאמר הונחה בפני המחוקק, וזה קיבל את ההמלצה המרכזית במאמר וקבע, בהוראת שעה, כי לא יידרש אישור נשיא בתי הדין לשם הטלת סנקציות על נשים סרבניות. בתוך 11 חודשים ממועד כניסת השינוי לתוקף הוטלו סנקציות על 11 נשים סרבניות, ובחמישה מקרים הסתיימה סרבנות הגט.

מבוא; **א. תופעת מסורבי הגט: היקפה והשלכותיה**; **ב. הסעדים הניתנים לגברים מסורבי גט**; 1. היתר אישה שנייה; (א) הגבלות הדין האזרחי והדתי על מתן ההיתר; (ב) כמות ההיתרים הניתנים בפועל – בין מיתוס למציאות; 2. סנקציות בגין סרבנות גט; (א) מאסר; (ב) העדפת מתן היתר נישואין על פני הטלת מאסר; (ג) צווי הגבלה; (ד) פיצויים נזיקיים ותביעות חוזיות; (ה) קנסות ותשלומי כפיית ציות; (ו) הרחקות דרבנו תם; 3. גירושין בעל כורחה של האישה; **ג. מסקנות והמלצות**; 1. מסורבי גט אינם מקבלים סעדים למצוקתם; (א) מדיניות הגבלת הסעדים לגברים מסורבי גט; (ב) היתר אישה שנייה – ״עושר שמור לבעליו לרעתו״; 2. בין מסורבים למסורבות: היחס הראוי לתופעת מסורבי הגט; 3. המלצות לשינוי וטענות המתנגדים לשינוי; (א) השינויים הנדרשים עבור מסורבי הגט; (ב) החששות משינוי והפיקוח על יישום המתווה המוצע; **ד. סיכום**.

מבוא

בעבר הייתה סרבנות הגט בעיה של נשים בלבד, שכן לפי דין תורה גבר יכול לגרש את אשתו גם ללא הסכמתה, אולם לסרב להתגרש כאשר האישה רוצה בכך.[1] מציאות משפטית וחברתית זו השתנתה למן המאה האחת־עשרה, עת חכמי אשכנז, ובראשם רבנו גרשום, תיקנו שאסור לגרש אישה בעל כורחה (להלן: ״חרם דרבנו גרשום״, ובקיצור ״חדר״ג״).

1 משנה, יבמות יד, א; משנה תורה, גירושין, א, ב; שולחן ערוך, אבן העזר, קיט, ו.

במרוצת השנים התקבלה תקנה זו בכל קהילות ישראל.[2] בימינו האיסור לגרש אישה ללא הסכמתה קבוע גם בחוק הישראלי, והפרתו היא עבירה פלילית.[3] כמו כן, בתי המשפט מכירים בגירושין בכפייה כעילה לתביעה נזיקית.[4] נוסף על כך, בעקבות חדר״ג קבעו פוסקים רבים כי גירושין בעל כורחה של האישה הם חסרי תוקף.[5]

---

2 שו״ת הר״ן, לח; שו״ת חתם סופר חלק ג, סימן א; שם, חלק ו, סימן ע. עם זאת, יש הסוברים שחלק מהקהילות לא קיבלו את התקנה. לעניין זה ראו: עובדיה יוסף, **שו״ת יביע אומר** בחלק אה״ע סימן א; אוריאל לביא, ״הרחקות דר״ת״ כנגד אשה שאינה מסכימה להתגרש״ **עטרת דבורה** א (תשס״ט) 335; בנימין שמואלי, ״תביעות נזיקין בגין סרבנות גט (חלק ב) התנגשות חזיתית בין דיני הנזיקין לדיני המשפחה הדתיים?״ **שו״ת ועוד** 14 (תשע״ז) 2, בעמ׳ 5 [להלן: שמואלי ״תביעות נזיקין בגין סרבנות גט (חלק ב)״]. ראו עוד לעניין זה: **אנציקלופדיה התלמודית** (כרך יז, תשע״ט) בעמ׳ שצ, הערות 126–128. תקנה זו זכתה לכינוי ״חרם דרבנו גרשום״ בשל החרם שנגזר על מי שעובר על התקנה.

3 סעיף 181 לחוק העונשין, תשל״ז–1977, ס״ח 226. איסור דומה הופיע קודם לכן בסעיף 181א בפקודת החוק הפלילי, 1936 (כפי שקבע סעיף 8 לחוק שיווי זכויות האישה, תשי״א–1951, ס״ח 248). כיוון שהמציאות שגבר יהודי יגרש את אשתו בעל כרחה הפכה כמעט לתאורטית, הרי שכאשר נעשה שימוש בסעיף 181 לחוק העונשין, הדבר מתבצע נגד גברים מוסלמים ודרוזים, ולא נגד יהודים. למקרים שבהם הורשעו גברים בגין סעיף זה ראו לדוגמה: רע״פ 244/13 **חרבג׳י נ׳ מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2013); ע״פ 237/87 **עודה נ׳ מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 1987). לצד האמור, לפי **נשים ומשפחה בישראל – דו־שנתון סטטיסטי** (מרכז רקמן, 2014) בעמ׳ 108 [להלן: **נשים ומשפחה בישראל** (2014)], בשנים 2008–2011 נפתח תיק אחד נגד יהודי בעבירה של התרת נישואין בעל כורחה של האישה.

4 העוולה הנזיקית היא הפרת חובה חקוקה לפי סעיף 63 לפקודת הנזיקין [נוסח חדש], ס״ח 101 (כאשר החובה היא סעיף 181 לחוק העונשין). כאמור לעיל, הערה 3, בפועל לא נעשה שימוש בסעיפים אלו נגד יהודים. לתביעות נגד מוסלמים ודרוזים ראו לדוגמה: תמ״ש (חד׳) 5370/04 **ע.פ.פ. נ׳ ג.ס.ח.מ.** (פורסם בנבו, 2007); תמ״ש (נצ׳) 34994-06-10 **ש.א. נ׳ ס.ד.** (פורסם בנבו, 2012).

5 ראו דוד משה נבון, **מגן דוד – שו״ת בהלכות אישות קידושין וגיטין** (תש״ס) בעמ׳ 59, שמביא מחלוקת בשאלה אם ניתן לגרש אישה בעל כורחה בזמן הזה, ומציין שלרע״א בשם הר״ם מינ״ץ לא ניתן, ואין הגט כלום, ושבפת״ש מובא בשם ב״ש שאם חדר״ג דומה לתקנת חז״ל אז יש לומר שבזה״ז אם עבר וגירש אינה מגורשת. ראו עוד לשאלת תוקפם של גירושין בעל כורחה במקורות הרבים שהביא שם, שם; **אנציקלופדיה תלמודית** (כרך יז, תשע״ט) בטור שצז–שצח, הערות 208–215; שמואלי ״תביעות נזיקין בגין סרבנות גט (חלק ב)״ (לעיל, הערה 2) בהערה 17, שסיכם שלרוב הדעות, אם הבעל גירש את אשתו בעל כורחה למרות החרם, האישה מגורשת; אברהם רייסנר, ״דיני גירושי אשה בעל כרחה [חרם דרבנו גרשם]״ **ישורון** לו (תשע״ז) תשע, בעמ׳ תשעב: ״אם גירש בע״כ נחלקו הפוסקים אם הגט בטל דכך היתה התקנה, ויש שפסקו דהגט חל בדיעבד ופירשו התקנה דחייב במזונותיה ואסור לישא אחרת״. מכל מקום, לטעמנו שאלה זו רלוונטית פחות במדינת ישראל, שכן גם לסוברים שגירושין בעל כורחה הם בעלי תוקף, הרי שלפי סעיף 177 לחוק העונשין, המדינה לא תכיר בגירושין אלו ללא אישור של בית הדין.

חרם דרבנו גרשום הביא לביסוס עקרוני של שוויון בכל הנוגע לאפשרות להתגרש, המתבטא בכך שסיום הנישואין מחייב את הסכמתם הן של הגבר והן של האישה.[6] תוצאת הלוואי של מציאות משפטית זו היא תופעת סרבנות הגט, שבמסגרתה כל אחד מהצדדים יכול לסרב להתגרש ולהחזיק את הצד האחר כבול בקשר נישואין לא רצוני.[7] מאחר שאף אחד מבני הזוג אינו יכול להתגרש ללא הסכמת הצד האחר, המחוקק ומערכת המשפט פיתחו כלים אזרחיים – כדוגמת הטלת צווי הגבלה, מאסר אזרחי ותשלום פיצויים – שנועדו ״לשכנע״ את הצד הסרבן להסכים להתגרש.[8] (דא עקא שבכל הנוגע לגברים המסורבים, מערכת המשפט כמעט שאינה משתמשת בכלים שהועמדו לרשותה כדי להילחם בתופעה).[9]

המשותף ל״סרבנות הנשית״ ול״סרבנות הגברית״ הוא שבשני המקרים יש צד שמסרב להתגרש, ובכך הופך את הצד האחר למסורב גט. לצד זאת, קיימים הבדלים מהותיים בין שתי התופעות – שמקורם בהבדלים חברתיים, פיזיולוגיים ודתיים-משפטיים בין גברים לנשים – המשפיעים על היחס החברתי והמשפטי לכל אחת מהתופעות.[10] הבדלים אלו

---

6 ראו: שו״ת הרא״ש, כלל מב, סימן א, כי מטרת חדר״ג הייתה ״להשוות כח האשה לכח האיש״; זרח ורהפטיג, ״כפיית גט להלכה ולמעשה״ **שנתון המשפט העברי** ג–ד (תשל״ז) 153, בעמ׳ 198–199. לצד העמדה העקרונית של השוויון יש גם הבדלים. לעניין זה ראו בין היתר שם, בעמ׳ 199. ראו עוד אצל אברהם גרוסמן, ״האישה במשנתו של שמחה משפירא״ **מים מדליו** 13 (תשס״ב) 177, בעמ׳ 179, כי במאות השתים־עשרה והשלוש־עשרה היו מקומות שבהם ״נתנה למעשה התקנה בידי הנשים היהודיות כוח עדיף על זה של בעליהן בסוגיית הגירושין״, וזאת במקומות שבהם פעלה בה בעת גם ״תקנת מורדת״ – ״דינא דמתיבתא״ – שקבעה כי אישה שתבקש להתגרש בטענת מאיס עליי, יכפו את הגבר לגרשה, בתוספות כתובה, גם אם לא הביאה האישה אמתלה כלשהי לדבריה. לעניין תקנת מורדת ראו גם: אבי גורמן, **בין מסורת לחידוש: סוגיות מסדר נשים** (2020) בעמ׳ 123–113; אלימלך וסטרייך, ״עלייתה ושחיקתה של עילת המורדת״ **שנתון המשפט העברי** כא (תשנ״ח-תש״ס) 123; אברהם גרוסמן, **חסידות ומורדות – נשים יהודיות באירופה בימי הביניים** (מהדורה שנייה, תשס״ג) (להלן: גרוסמן, **חסידות ומורדות**).

7 לצד הקביעה שכל אחד מהצדדים יכול לסרב להתגרש נקבע גם שלבית הדין נתונה הסמכות לכפות כל אחד מהצדדים להתגרש [שו״ת הרא״ש, כלל מב, סימן א; ערעור (גדול) תשכב/147, פד״ר ה 131 (1964)]. לעניין זה ראו עוד ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 190.

8 כיוון שסרבנות גט אינה כשלעצמה עבירה פלילית במדינת ישראל (אף שיש בה אספקטים שיכולים להיחשב פליליים, כמפורט להלן בהערות 124 ו־323), הכלים שפותחו כדי להתמודד עם התופעה (ואשר מפורטים להלן בפרק ב) הם בעיקר כלים אזרחיים (לעניין זה ראו להלן, הערה 112). בנוגע לבעיית הגברים המסורבים ראו לעיל, הערה 5, כי מלבד האיסור הפלילי של גירושין בעל כורחה של האישה, גירושין כאמור ככח הנראה לא יוכרו על ידי רשויות המדינה, ומבחינתן הגבר ימשיך להיות נשוי לאישה (אלא אם קיבל היתר לכך מבית הדין, כאמור להלן בפרק ב3).

9 ראו להלן, פרק ג1. להשוואה בין השימוש בסעדים במקרים שבהם הצד המסורב הוא האישה לבין השימוש בסעדים במקרים שבהם הצד המסורב הוא הגבר ראו להלן, ליד הערות 352–358.

10 ראו להלן, פרק ג2.

היו בבסיס היחס השונה שקיבלה כל אחת מהתופעות בשיח הציבורי והאקדמי, והביאו להשרשת כמה הנחות יסוד בנוגע לתופעת הגברים המסורבים: (1) כמעט אין גברים מסורבי גט;[11] (2) הפגיעה האישית והמשפחתית בגברים מסורבים אינה חמורה;[12] (3) גברים מסורבי גט מקבלים מענה יעיל ומהיר ממערכת המשפט;[13] (4) לגברים מסורבי גט (בניגוד לנשים מסורבות) יש פתרון הלכתי-משפטי שהופך את הבעיה שלהם לפתירה בנקל, והוא קבלת היתר לשאת אישה שנייה.[14] נראה כי הנחות יסוד אלה הן שהובילו את המחוקק ואת מערכת המשפט להגביל את מתן הסעדים לגברים מסורבי גט,[15] וכן לכך שתופעת הנשים המסורבות זכתה לעיסוק מחקרי וספרותי נרחב, ואילו תופעת הגברים המסורבים כמעט שלא זכתה להתייחסות במחקר האקדמי ובספרות המשפטית, ונדחקה לשולי השיח הציבורי.[16]

אף שגם כיום סרבנות גט נתפסת בעיקר כ״בעיה נשית״,[17] בשנים האחרונות החלה לעלות ההכרה בתופעת הגברים המסורבים. בספטמבר 2022 נכנסה לראשונה – לאחר יותר מיובל שנים – אישה לכלא בשל סירובה להתגרש.[18] פחות משנה קודם לכן, בנובמבר 2021, נערכה חתונתם של שולי רנד וצופית גרנט, שעה שרנד עדיין נשוי לאשתו מיכל, לאחר שקיבל מבית הדין הרבני היתר לשאת אישה שנייה.[19] שני המקרים זכו לסיקור תקשורתי נרחב ועוררו דיון ציבורי על תופעת הגברים מסורבי הגט. מקרים אלה עוררו גם שאלות בנוגע לתופעה, ובהן מהי ההגדרה של ״גבר מסורב גט״, מה היקף התופעה, מה היחס בין תופעת הגברים המסורבים לתופעת הנשים המסורבות, ובכלל זאת אם ראוי לתת לגברים מסורבים סעדים דומים לאלו הניתנים לנשים מסורבות, אם מתן היתר אישה שנייה הוא סעד לגיטימי לטיפול בסרבנות, ועוד. מאמר זה יערוך דיון ראשוני בשאלות אלו,

---

11 ראו להלן, הערות 28 ו־350.

12 ראו להלן, ליד הערות 289–296 בנוגע להבדלים בין גברים לנשים שהובילו לתפיסה זו.

13 ראו להלן, הערות 109–110 בנוגע לכמות (השגויה של) היתרי הנישואין שמפורסמים.

14 ראו להלן, הערות 69, 278–280.

15 להשפעה שיש להנחות היסוד כאמור על היחס השונה שמעניקים המחוקק, מערכת המשפט ומערכת אכיפת החוק לגברים מסורבי גט ראו להלן, הערות 350 ו־278, ובפרקים ב1(ב) ו־ג1.

16 מעט מפתיע שאף שהנחות היסוד האמורות השפיעו רבות על היחס של מערכות השלטון לתופעת הגברים המסורבים, הן לא זכו לדיון מעמיק בספרות האקדמית. מחקרים רבים שעוסקים בסרבנות גט מתייחסים רק לנשים מסורבות. מיעוט המחקרים שכן מתייחסים לתופעת הגברים המסורבים עושים כן לרוב אגב הדיון בתופעת הנשים המסורבות ובמסגרתו, וכדי להצדיק יחס שונה לכל אחת משתי התופעות. מחקרים מועטים ביותר מתמקדים במסורבי הגט כתופעה עצמאית. סקירת המאמרים השונים שעוסקים בתופעת הגברים המסורבים תובא בהערות השוליים לאורך המאמר.

17 ראו להלן, הערה 350.

18 ראו להלן, הערה 128.

19 ניצן כספי שילוני, ״שולי רנד נשוי לשתיים: על היתר מאה רבנים – והפער הבלתי נסבל בין נשים לגברים בישראל״ **Ynet** (11.11.2021) https://did.li/oRvaa.

יראה כי תופעת הגברים המסורבים היא תופעה חברתית משמעותית, ויציג לראשונה נתונים באשר להתמודדות מערכת המשפט עם הסוגיה.

המאמר יטען כי קיים צורך במתן מענה מצד מערכת המשפט לבעיית הגברים מסורבי הגט, אך בפועל מענה זה אינו ניתן. בהקשר זה יראה המאמר כי הנחות היסוד שהוצעו לעיל בנוגע לתופעה מבוססות על נתונים שגויים, ולמצער חסרים, ואינן משקפות את המציאות החברתית והמשפטית הנוהגת כיום במדינת ישראל. בין היתר יראה המאמר כי אף שמקובל לחשוב שניתן לספור את הגברים המסורבים ״על שתי ידיים״, למעשה מספר הגברים המסורבים דומה למספר הנשים המסורבות;[20] וכי בניגוד לפרסומים הרשמיים, האפשרות של מסורב גט לקבל ״היתר אישה שנייה״ הפכה כמעט לתאורטית, ונעשה בה שימוש רק אחת לכמה שנים.[21]

באשר להטלת סנקציות אופרטיביות על נשים סרבניות, כדוגמת מאסר וצווי הגבלה, המאמר יראה כי בניגוד למשתמע מהפרסומים הרשמיים, סנקציות אלה מוטלות בפועל רק במקרים בודדים ונדירים (בממוצע, אחת לכמה שנים).[22] הסיבות לכך הן מגבלות פרוצדורליות כבדות שהטיל המחוקק בנוגע לאפשרות להטיל סנקציות על נשים סרבניות, וגישת בתי הדין הרבניים לתופעת הגברים המסורבים.

החלק הראשון במאמר יעסוק בהיקף התופעה של מסורבי הגט, ויראה כי מדובר בתופעה נפוצה ומשמעותית. החלק השני יסקור את הסעדים הניתנים למסורבים, ויראה כי בפועל כמעט שלא נעשה בהם שימוש. עוד יראה חלק זה כי הסעד של היתר אישה שנייה אינו פתרון לבעיית המסורבים. בחלק השלישי יוצגו ההבדלים בין גברים לנשים בהקשר של סוגיית סרבנות הגט, ותידון ההשפעה שיש לשוני האמור על היחס הראוי של מערכת המשפט לתופעת הגברים המסורבים. נוסף על כך, יוצגו בחלק זה המסקנות העולות מהממצאים שהוצגו בחלקים הראשונים של המאמר והמלצות לשינוי. המאמר יטען כי תופעת הגברים המסורבים היא בעיה חברתית משמעותית, המצדיקה התייחסות רצינית מצד מערכת המשפט והספרות. בהמשך לכך יציע המאמר שינויים בדרכי ההתמודדות עם תופעת המסורבים, ובכלל זאת ביטול הצורך באישור נשיא בתי הדין הרבניים לשם הטלת סנקציות על נשים סרבניות, ושינוי היחס של מערכת המשפט כלפי התופעה וההתמודדות עימה. כשלב ביניים, יומלץ להגביר את השימוש בסנקציית הקנס, שהיא היחידה שבסמכות בתי הדין להטיל ללא צורך באישור של גורם נוסף.

יוער כי גרסה מוקדמת של המאמר הונחה לפני המחוקק, וזה החליט לקבל את ההמלצה שכוונה אליו במאמר, וביטל את הצורך באישור נשיא בתי הדין לשם הטלת

20 להלן פרק א.

21 להלן פרק ב1(ב).

22 ראו להלן, הערה 128, כי עד היום הוכנסו רק שתי נשים למאסר בגין סרבנות גט. בנוגע למיעוט השימוש בצווי הגבלה ראו להלן, הערות 159, 352–353. בנוגע להרחקות דרבנו תם ראו להלן, ליד הערה 237; בנוגע לקנסות ראו להלן, ליד הערה 210.

סנקציות על סרבניות גט.[23] מדובר בשינוי מהותי, אך חשיבותו נעוצה בעיקר בפוטנציאל הגלום בו, שכן שינוי החוק נעשה בהוראת שעה בלבד (עד סוף יולי 2026).[24] פרסום המאמר ברבים עשוי להוביל לקבלת ההמלצה ולהפיכתה לקבועה, וכן לקבלת ההמלצות האחרות של המאמר.[25]

א. תופעת מסורבי הגט: היקפה והשלכותיה

סרבנות גט נחשבת לאחת התופעות הקשות בתחום דיני המשפחה במדינת ישראל. היא פוגעת באוטונומיה של מסורבי הגט, בזכותם לקיים מערכת יחסים אינטימית, להינשא ולהביא ילדים לעולם, ופעמים רבות גורמת גם לפגיעה כלכלית וחברתית.[26] שלילת החירות הבסיסית של מסורב הגט והפגיעה בכבודו, שאינו יכול לבחור כיצד ועם מי לנהל את חייו, פוגעות גם במצבו הנפשי של המסורב, לטווח הקצר והארוך. מלבד פגיעתה הישירה, סרבנות הגט היא גם מנוף סחיטה לכפיית ויתורים בסוגיות הנלוות לגירושין, ובכללן מזונות אישה, מזונות ילדים, הסדרי שהות וחלוקת הרכוש.

הדעה הרווחת בציבור היא שיש בישראל בין אלפי לעשרות־אלפי נשים מסורבות גט,[27] וכי לעומת זאת את מספר הגברים המסורבים ״ניתן לספור על שתי ידיים״.[28] לפיכך,

---

23 בנוגע לשינוי החקיקה ראו להלן, ליד הערות 361–366.

24 הוראת השעה נקבעה ביום 8.8.2024, למשך שנה, ובאוגוסט 2025 הוארכה בכמעט שנה נוספת, עד ליום 31.7.2026.

25 כלל המלצות המאמר מפורטות להלן בפרק ג3.

26 לעניין זה ראו להלן, הערות 74–78.

27 ראו לדוגמה פרוטוקול ישיבה של הוועדה לקידום מעמד האישה, הכנסת השש־עשרה (23.3.2005) (להלן: פרוטוקול הוועדה מיום 23.3.2005), שם טענה פרופ׳ רות הלפרין־קדרי, על בסיס מחקר שערך מרכז רקמן לקידום מעמד האישה וקואליציית ״עיקר״, כי בישראל יש יותר מ־100,000 נשים שהיו – או נמצאות בהווה – במצב של סרבנות גט וסחטנות גט. ראו עוד: שם, כי נתון זה התקבל על ידי יו״ר הוועדה כנתון הרשמי של הוועדה בנוגע להיקף התופעה. נתון גבוה בהרבה פורסם בשנת 2019 על ידי ארגון ״מבוי סתום״, ולפיו ״אחת מכל 5 נשים בישראל נקלעת למצב של סרבנות גט״ (הפרסום הופיע בעמוד הפייסבוק של הארגון ביום 8.7.2019, והובא בין היתר גם במהדורות החדשות של רשת ב׳ ביום 25.11.2019). נתונים נוספים הוצגו בפרוטוקול מס׳ 247 של ישיבת הכנסת השלוש־עשרה, מיום 26.7.1994, שם אמרה חה״כ נעמי חזן כי ״יש כיום קרוב ל־3,000 עגונות. יש קרוב לוודאי למעלה מ־10,000 מסורבות, מסורבי, מעוכבות, מעוכבי גט״, וחה״כ סלמוביץ אמרה כי ״אני אישית יודעת נתונים של אלפי נשים שהן עגונות ומסורבות גט; אלפי נשים, לא מקרים בודדים״. לביקורת על הנתונים שהוצגו בהערה זו ראו דוד ברלינר ויואב מזא״ה ״מסרבים, אבל הרבה פחות: סרבנות גט במאה ה־21״ **השילוח** 20 (2020) 87, בעמ׳ 92.

28 ראו דברי אלה גרה, מנכ״לית שדולת הנשים, כפי שצוטטה אצל עמירם ברקת, ״לראשונה: רבנים שלחו סרבנית גט למאסר בשם ׳השוויון בין המינים׳״ **הארץ** (4.4.2004) https://did.li/cpRx5, כי יש בישראל כ־5,000 מסורבות, וכי לעומת זאת את מספר

כאשר הרשויות וארגונים אזרחיים החלו לבדוק את היקף תופעת הסרבנות, הממצאים הראשונים שפורסמו כללו התייחסות לנשים מסורבות בלבד.[29]

הפעם הראשונה שבה הוצגו ממצאים שכללו נתונים גם על גברים מסורבים הייתה בשנת 2005, ובמפתיע התברר שהמסורבים רבים מהמסורבות. מאז ביצעה הנהלת בתי הדין הרבניים כמה בדיקות לאמידת היקפיה של סרבנות הגט, כל פעם על פי הגדרה שונה, ונמצא כי במרבית המקרים מספר המסורבים היה גדול ממספר המסורבות.[30] ונפרט:

המסורבים ״אפשר לספור על שתי ידיים״. ראו עוד יחיאל קפלן ורונן פרי, ״על אחריותם בנזיקין של סרבני־גט״ **עיוני משפט** כח(3) (2005) 773, בעמ׳ 777, שטוענים כי ״סרבנות־גט מצד נשים נדירה בהרבה מסרבנות־גט מצד גברים״ (אף שאינם מביאים אסמכתה לדבריהם או נתונים בנוגע להיקפי התופעה). תפיסה זו הייתה גם עמדת המחוקק, והשפיעה על היחס שלו לתופעת מסורבי הגט [ראו לדוגמה דברי חה״כ אברהם רביץ וחה״כ דוד צוקר, בפרוטוקול ישיבה מס׳ 315 של כנסת ישראל, הכנסת השלוש־עשרה (21.2.1995)]. לפירוט נוסף של עמדות הח״כים כלפי הסוגיה ראו להלן, הערה 350.

29 ראו: אורלי לוטן, ״מסורבות גט בישראל: מתוקן״ **הכנסת — מרכז המחקר והמידע** (2005), שבסוף שנת 2004 היו 238 מסורבות גט, ובאוגוסט 2005 היו 135 מסורבות, לפי ההגדרה כי ״סרבנות גט״ היא כל מקרה שבו חלפו שלושה חודשים מעת שבית הדין נתן פסק דין לגירושין באחת משתי הרמות הגבוהות (״חיוב לגט״ או ״כפייה לגט״), ואחד הצדדים סירב למלא את החלטת בית הדין (בנוגע לרמות החיוב השונות ראו להלן, הערה 34); או מקרה שבו כבר הוחלט להטיל סנקציות על סרבן הגט (בלי קשר למשך הזמן שעבר מאז פסק הדין). הדוח לא כלל נתונים על גברים מסורבים. בשנת 2004 מסרו בתי הדין הרבניים נתון דומה (בתשובה לבג״ץ), ולפיו בשנת 2003 היו בישראל 200 מסורבות גט; ההגדרה במקרה זה כללה כל מי שבעלה חויב בגט, וחלפו 30 יום מאז פסק הדין, והאישה טרם קיבלה את הגט [בג״ץ 6751/04 **סבג נ׳ בית הדין הרבני הגדול**, פ״ד נט(ג) 817, בעמ׳ 854 (2004) (להלן: עניין **סבג 2004**)]. גם במקרה זה לא פורסמו נתונים על מספר הגברים המסורבים. נתון נוסף פורסם ב**מבקר המדינה — דוח שנתי 54ב לשנת 2003 ולחשבונות שנת הכספים 2002** (2004) בעמ׳ 521–523 (להלן: מבקר המדינה דוח 54ב), שבדק את היקפי הסרבנות על פי הגדרה של כל פסק דין לגירושין גם ברמות החיוב הנמוכות (״המלצה להתגרש״ או ״מצווה להתגרש״) שטרם ניתן בו גט, ומצא שבספטמבר 2003 היו 465 תיקים כאלה. לא ברור אם נתון זה מתייחס רק לנשים או גם לגברים, אך לעומת הנתונים שפורסמו על פי הגדרות מצמצמות יותר (כאמור לעיל), נראה כי הוא מתייחס לנשים מסורבות בלבד. ממצאי מחקר שניסה לאמוד את מספר מסורבות הגט, לפי סקר שערכו מרכז רקמן וקואליציית ״עיקר״ בשנת 2004, הוצגו על ידי פרופ׳ הלפרין־קדרי בדיון בוועדה לקידום מעמד האישה של הכנסת ב־23.3.2005 בנושא ״היקף תופעת סרבנות הגט — הסחטנות הגלויה והסחטנות הסמויה — פרסום ממצאי סקר ראשון הבודק את היקף תופעת מסורבות הגט״ [פרוטוקול הוועדה מיום 23.3.2005 (לעיל, הערה 27)]. גם מחקר זה כלל נתונים על נשים מסורבות בלבד. נראה כי סיבה מרכזית לעשיית הבדיקות כאמור בנוגע לנשים מסורבות בלבד הייתה חוסר ההכרה בתופעה המקבילה של גברים מסורבים. אשר לתפיסות הרווחות בנוגע לתופעת מסורבי הגט ראו לעיל, ליד הערות 11–14.

30 סוגיית הגדרת ״סרבנות הגט״ היא שאלה חשובה שטרם נדונה די הצורך בספרות (ומעולם לא הוגדרה על ידי המחוקק), אך היא חורגת מעניינו של מאמר זה (לדיון ראשוני בסוגיה, ובפרט בשאלת הכללת מקרים של ״סחטנות גט״ בהגדרת ״סרבנות גט״ ראו להלן, הערה 276). במאמר זה נדון בהגדרות השונות שנתנה הנהלת בתי הדין הרבניים, שכן רק לפיהן יש

בשנת 2005 הציג היועץ המשפטי לבתי הדין הרבניים נתונים בנוגע להיקפי סרבנות הגט לפני הוועדה לקידום מעמד האישה בכנסת. מספר מקרי הסרבנות נאמד לפי מספר תיקי גירושין שעניינם לא הסתיים בתוך שנה ממועד פתיחתם. הממצאים העלו כי בשנת 2003 היו 963 תיקים שנותרו פתוחים שנה ויותר, כאשר מרבית התיקים נפתחו דווקא בידי גברים.[31] כמה שנים לאחר מכן, בשנת 2007, פרסמה הנהלת בתי הדין דוח בנושא הסרבנות, וההגדרה שניתנה בו לסרבנות גט הייתה תיקי גירושין שהיו פתוחים במשך שנתיים ויותר בשל סירוב אחד הצדדים להתגרש. הדוח מצא כי בסוף 2006 היו כ־370 תיקים כאלו: כ־190 מהם היו של גברים מסורבי גט, וכ־180 — של נשים מסורבות גט.[32]

נתונים סטטיסטים על היקפי התופעה. מובן שייתכנו הגדרות אחרות ונוספות לסרבנות גט על אלה שנתנה הנהלת בתי הדין הרבניים, ואשר לפיהן מספר מקרי הסרבנות יהיה גדול/קטן מהנתונים שפרסמה הנהלת בתי הדין.

31 ראו פרוטוקול הוועדה מיום 23.3.2005 (לעיל, הערה 27), דברי היועץ המשפטי לבתי הדין הרבניים, שמעון יעקובי. ראו עוד שם, שם, כי רוב התיקים הסתיימו בשנה העוקבת.

32 **בתי הדין הרבניים — בישראל כיום כ־180 נשים מסורבות גט וכ־180 גברים מסורבי גט** (2007) בעמ׳ 1 (להלן: הדוח משנת 2007). לנתונים נוספים לפי הגדרה זו ראו ירון אונגר ואורלי אלמגור־לוטן, ״סרבנות גט בישראל: רקע הלכתי, משפטי, היקף התופעה והדרכים לטיפול בה״ **הכנסת — מרכז המחקר והמידע** (2011) בעמ׳ 14—15.
ניתן להצביע על כמה בעיות בנתונים המוצגים בדוח משנת 2007 (לעיל, הערה 32): ראשית, הדוח מניח שהצד שפתח את תיק הגירושין הוא בהכרח הצד המסורב. הנחה זו בעייתית, שכן ייתכנו מקרים שבהם הצד שפתח את התיק הוא הצד שמעכב את ההליכים (לעניין זה ראו להלן, הערות 42—43); שנית, הדוח בדק את משך הזמן שבו היו התיקים פתוחים, ללא קשר לסיבה שבגינה התיק נותר פתוח. כלומר, הוא כלל גם תיקים שנשארו פתוחים שלא בשל סירוב של אחד הצדדים להתגרש. ביקורת נוספת הוצגה אצל רות הלפרין־קדרי, ״סוד הנשים הנעלמות — על הפער בנתוני היקף בעיית מסורבות הגט בישראל״ **להיות אשה יהודיה** (תשס״ט) 83, שטענה כי הפער בין הדוח משנת 2007 לבין הפרסומים של ארגוני הנשים בדבר עשרות אלפי נשים מסורבות (שם, בהערה 1) נובע משני מקורות עיקריים: אי־הכללת תיקים ״לא פעילים״ בבדיקה של הדוח משנת 2007 (לעיל, הערה 32), ושוני בהגדרת ״סרבנות גט״. ונתייחס בקצרה לטענותיה. תיק ״לא פעיל״ הוא תיק שלא הייתה בו פעילות במשך חצי שנה לפחות מכל סיבה שהיא (כדוגמת משא ומתן מתמשך, דחיית דיונים וכיוצ״ב). במסגרת תיקים אלה ״מסתתרים״ גם תיקי סרבנות שלא נכנסו לסטטיסטיקה שפורסמה בדוח. לטענת הלפרין־קדרי, מדובר בעשרות אלפי תיקים, אך לפי הנתונים שבידינו (לשנים 2010—2018) מדובר בכמה עשרות עד מאות תיקים בודדים בכל שנה. מכל תיקי הגירושין שנפתחו בידי גברים או נשים בשנת 2010 היו 743 תיקים שנשארו פתוחים יותר משנתיים, בשנת 2011 היו 818 תיקים כאלה, בשנת 2012 היו 793 תיקים, בשנת 2013 היו 568 תיקים, בשנת 2015 רק 450 תיקים, בשנת 2014 היו 493 תיקים, בשנת 2016 רק 343 תיקים, בשנת 2017 מדובר היה ב־294 תיקים, ובשנת 2018 היו 492 תיקים שנשארו פתוחים שנתיים ויותר. נתונים אלה כוללים את כל התיקים שהיו פתוחים יותר משנתיים באותם שנים — גם ה״פעילים״ וגם ש״אינם פעילים״, גם שנפתחו בידי גברים וגם בידי נשים, גם כאלה שהייתה בהם סרבנות גט וגם כאלה שלא. אם כן, עולה כי ביקורתה של הלפרין־קדרי מצריכה ביסוס נוסף המסביר בעצמו את הפער הנטען, שאינו עולה בקנה אחד עם הממצאים שהוצגו לעיל שלפיהם מספר התיקים שאינם פעילים אינו עולה על מאות תיקים בשנה וללא

דוח נוסף על היקפי סרבנות הגט פורסם מטעם הנהלת בתי הדין הרבניים בפברואר 2017.[33] בדוח זה הוגדרה ״סרבנות גט״ כמקרה שבו ניתן פסק דין לגירושין ברמה של ״חיוב״, ״כפייה״ או ״מצווה להתגרש״, והגט לא סודר במועד שקבע בית הדין.[34] לפי הגדרה זו נמצא כי בשנת 2012 היו לכל היותר 42 נשים מסורבות ו־53 גברים מסורבים; בשנת 2013 היו 37 נשים מסורבות ו־57 גברים מסורבים; בשנת 2014 היו 52 נשים מסורבות ו־56 גברים מסורבים; בשנת 2015 היו 74 נשים מסורבות ו־83 גברים מסורבים; ובשנת 2016 היו 142 נשים מסורבות ו־143 גברים מסורבים.[35]

חלוקה מגדרית. ביקורת מרכזית שנייה של הלפרין־קדרי נוגעת להגדרה שנתנה הנהלת בתי הדין הרבניים לסרבנות הגט בדוח משנת 2007 (לעיל, הערה 32). אשר לביקורת זו נציין, נוסף על הערתנו לעיל, הערה 30, כי בשנים שלאחר מכן שינתה הנהלת בתי הדין את הגדרתה לסרבנות גט, והביאה נתונים סטטיסטיים בנוגע להיקפי הסרבנות לפי אותן הגדרות.

33 **הנהלת בתי הדין הרבניים – נתונים על החלטות בתי הדין הרבניים בין השנים 2012–2016 בנושאי סרבנות גט** (2017) (להלן: הדוח משנת 2017).

34 לפי ההלכה היהודית והדין הישראלי, בתי הדין הרבניים אינם יכולים לכונן את הגירושין אלא רק לפסוק שעל הזוג להתגרש (מי שמכונן את הגירושין בפועל הם בני הזוג, באמצעות ה״גט״). כדי שבית הדין יפסוק שבני הזוג צריכים להתגרש צריך שתהיה ״עילת גירושין״ (קרי, סיבה להתגרש) כדוגמת בגידה, אלימות, מחלה מסכנת, מאיסה בבן הזוג, חיים בפירוד ממושך ועוד. ככל ש״עילת הגירושין״ מוצדקת יותר, כך רמת החיוב להתגרש תהיה גבוהה יותר. וככל שרמת החיוב גבוהה יותר, כך בית הדין יטיל על הצד שמסרב להתגרש סנקציות חריפות יותר. מקובל לחלק את פסקי הדין לגירושין לארבע רמות חיוב, על פי חומרה (מהקל לחמור): ״המלצה להתגרש״, ״מצווה להתגרש״, ״חיוב לגט״ ו״כפייה לגט״. ב״כפייה לגט״ ניתן להפעיל את כל הסנקציות; ב״חיוב לגט״ ניתן להפעיל את כל הסנקציות העקיפות (כלומר, את כלל הסנקציות הקיימות בחוק, פרט למאסר ממושך); ב״מצווה להתגרש״ ובפרט ב״המלצה להתגרש״ נוהגים להפעיל ״סנקציות קלות״ בלבד. יש מחלוקת בין הפוסקים בנוגע לרמת החיוב לגירושין שעליה ניתן להורות בגין כל עילה ועילה. מפאת קוצר היריעה לא ניכנס לסוגיה זו במאמר זה, אך נציין כי בשנים האחרונות יש שנכונות הולכת וגוברת לפסוק ״חיוב לגט״ ו״כפייה לגט״, ופעמים שפסק דין לגירושין ברמת ״מצווה״ או ״המלצה״, שלא בוצע, עולה לאחר זמן לרמת ״חיוב גט״ או ״כפייה לגט״ [ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 94]. בכך מתרחבות הסנקציות שניתן להטיל על הצד הסרבן. [במאמר מוסגר נעיר כי רשימת העילות אינה סגורה ובמהלך הדורות, ואף בימינו, נוספות עילות חדשות. כדי לעשות סדר בעילות ולהקל את הדיון בעניינן, פוסקים ומלומדים הציעו חלוקות שונות לסיווג העילות. ראו לדוגמה: תוספות, כתובות ע, א, ד״ה ״יוציא ויתן״; תוספות, יבמות סד, א, ד״ה ״יוציא ויתן״; בנציון שרשבסקי, **דיני משפחה** (מהדורה רביעית, 1993) בעמ׳ 295–325; ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 177–178].

35 גם הדוח משנת 2017 (לעיל, הערה 33) אינו חף מבעיות. הדוח הציג את מספר התיקים בהם לא ניתן גט במועד שנקבע ע״י בית הדין, גם אם הסיבה לכך לא הייתה סרבנות גט אלא סיבה מוצדקת כדוגמת היעדרות אחד הצדדים מטעמים רפואיים. בנוסף, אם בתיק מסוים ניתנו מספר החלטות לאורך השנים, הדוח משנת 2017 ספר כל החלטה כמקרה סרבנות נפרד, הגם שמדובר באותו תיק. כמו כן, הדוח לא בדק את כל המקרים בהם ניתן פסק דין לגירושין, ובשל העובדה שדיינים/סופרי־הדיינים/הרשמים לא תמיד מסווגים נכון את התיק במערכת הממוחשבת, סביר שישנם מקרים שהיו צריכים להיכנס לדוח ולא נכנסו.

בשנים לאחר מכן פרסמה הנהלת בתי הדין נתונים עדכניים על מספר מקרי הסרבנות, אך הדבר נעשה ללא חלוקה מגדרית, ולכן לא ניתן לדעת כמה מקרי הסרבנות הם של גברים וכמה של נשים. לדוגמה, על פי הנתונים שהוצגו לוועדת החוקה, חוק ומשפט, בתשעת החודשים הראשונים של שנת 2021 היו 25 מקרי סרבנות גט (של גברים ונשים). הגדרת ״סרבנות גט״ במקרה זה הייתה (ככל הנראה): תיקים שבהם היה פסק דין לחיוב או כפייה לגט (ולא מצווה או המלצה להתגרש), כאשר הגט לא ניתן במועד שקבע בית הדין.[36]

לאחרונה פרסמה הנהלת בתי הדין את הדוחות השנתיים שלה לשנים 2023 ו–2024, ובהם נתונים בנוגע להיקפי סרבנות הגט לפי ההגדרה הבאה: תיק הגירושין פתוח והצדדים לא התגרשו, כאשר ניתן פסק דין לגירושין בנוסח מצווה, חיוב או כפייה, ובית הדין קבע מועד לסידור הגט או שחלפה חצי שנה ממועד פסק הדין.[37] על פי הדוחות, בינואר 2024 נמנו 43 נשים מסורבות גט לעומת 24 גברים מסורבים,[38] ובינואר 2025 היו 44 נשים מסורבות ו־23 מסורבים.[39] נתונים אלה מעוררים קושי מסוים, שכן על פי הנהלת בתי הדין, משנת 2003 ועד סוף שנת 2016 היה מספר הגברים המסורבים גדול ממספר הנשים המסורבות.[40] ואילו בשנים 2023 ו־2024 רואים היפוך מגמה, שלפיה שיעור הנשים המסורבות הוא כ־65% מכלל מקרי הסרבנות.[41]

---

36 פרוטוקול ישיבה מס׳ 68 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת העשרים וארבע (6.10.2021) (להלן: פרוטוקול מס׳ 68), לפי הנתונים שהציג משה גורט, מנהל לשכת מנכ״ל הנהלת בתי הדין הרבניים. לדבריו, בשנת 2021 היו 25 מקרים של סרבנות גט (של גברים ונשים), ו״זאת מתוך סה״כ 46 סרבנים וסרבניות גט פעילים״ (כולל מקרי סרבנות משנים קודמות) [ההגדרה ל״סרבנות גט״ שלפיה ניתנו נתונים אלה הייתה: תיקים שבהם היה פסק דין לחיוב או כפייה לגט, והגט לא ניתן במועד שקבע בית הדין (לפי המכתב שהתקבל מיועמ״ש בתי הדין ביום 20.8.2023). הגדרה שונה נכתבה בחדשות הכנסת, ״בתי הדין הרבניים בוועדת החוקה: 46 סרבנים וסרבניות גט פעילים כיום; מתוכם ב–2021 היו 25 סרבני גט״ **הכנסת** (6.10.2021) https://did.li/pNS5q, שם ההגדרה שניתנה הייתה ״ברגע שנקבע תאריך לסידור גט ואדם לא הגיע לסידור גט״]. נתונים נוספים על היקפי הסרבנות הוצגו במצגת של הנהלת בתי הדין הרבניים תחת הכותרת ״דוח עגונות וסרבנות גט״, שהוגשה לוועדת החוקה, חוק ומשפט לדיון ביום 23.3.2022. ההגדרה ל״סרבנות גט״ במצגת הייתה ״גבר שסרב לתת גט או אישה שסירבה לקבל גט במועד שנקבע על ידי בית הדין לסידור הגט וניתן לחובתם פסק דין לגירושין באחת מהדרגות – מצוה לגירושין או חיוב בגירושין״. לפי הגדרה זו היו במשך שנתיים תשעה תיקים של סרבנות גט (של גברים ונשים) (שקופית 13 במצגת), בשנים 2010–2021 היו בסך הכול 46 תיקי סרבנות (שקופית 15 במצגת). בהשוואה לנתונים אחרים שפרסמה הנהלת בתי הדין נראה שיש טעות בהגדרה שניתנה במצגת, והכוונה היא לפסקי דין ברמה של חיוב או כפייה.

37 עמ׳ 3 לדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנת 2023 ולשנת 2024.

38 עמ׳ 3 לדוח השנתי של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנת 2023.

39 עמ׳ 3 לדוח השנתי של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנת 2024.

40 ראו לעיל, ליד הערות 31–34.

41 בשנת 2023 כ־64% (43 מתוך 67), ובשנת 2024 כ־66% (44/67).

נראה כי חלק מההסבר לכך נעוץ בבסיסי הנתונים שעליהם נשענים הדוחות הרשמיים. במאגרי בתי הדין אין נתון מפורש באשר לזהות הצד הסרבן בכל תיק.[42] בהיעדר נתון כזה, הנהלת בתי הדין משתמשת בזהות פותח התיק כאינדיקציה לזהות הצד המעוניין בגט, ומניחה כי הצד האחר הוא הסרבן.[43] לפיכך, ככל ששיעור התיקים שנפתחו בידי נשים גבוה יותר, כך צפוי להירשם בדוחות מספר גדול יותר של נשים מסורבות – ולהפך.

בשנים 2006–2007 כ־50% מתיקי הגירושין נפתחו בידי נשים.[44] מאז ניכרת עלייה רצופה בשיעור זה: בשנים 2015 ו־2016 היה שיעור התיקים שנפתחו בידי נשים כ־56%,[45] ובשנים 2023 ו־2024 הוא הגיע לכשני שלישים (יותר מ־66%).[46] במצב דברים זה, השוואה מגדרית של היקפי סרבנות הגט על בסיס מספרים מוחלטים בלבד אינה מספיקה, ויש להתאים את הכמות המספרית למשקלם היחסי של נשים וגברים בכלל התיקים. חישוב כזה מוביל למסקנה כי בשנים 2023 ו־2024 שיעור הנשים המסורבות דומה לשיעור הגברים המסורבים (ואף ניכרת נטייה קלה לשיעור מסורבים גבוה יותר).[47]

---

42 ראו: עדו אבגר, ״נתונים על סרבנות גט ועל עגינות״ **הכנסת – מרכז המחקר והמידע** (2024) בעמ׳ 5, כי מערכות המידע של הנהלת בתי הדין אינן מאפשרות לבחון מי הצד הסרבן בכל תיק, אלא רק מי התובע ומי הנתבע. כדי לבדוק מי באמת הצד הסרבן יש להיכנס לכל תיק ותיק, וזו בדיקה שהנהלת בתי הדין אינה עושה כשהיא מגבשת את דוחותיה.

43 שם. כאמור לעיל, הערה 32, ההנחה שלפיה הצד שפתח את תיק הגירושין הוא בהכרח הצד המסורב – בעייתית, שכן ייתכנו מקרים שבהם הצד שפתח את התיק הוא הצד שמעכב את מתן הגט. לצד האמור, יש לציין כי ״...בבדיקה פרטנית, נערכה על ידי הנהלת בתי הדין הרבניים, נמצא שבמרבית המקרים הנתבע בתיק הגירושין הוא מי שמסרב לתת או לקבל את הגט״ (שם, שם).

44 על פי נתונים שהתקבלו בידינו מהנהלת בתי הדין הרבניים בבקשת חופש מידע, הוגשו בשנת 2006 סה״כ 9,046 תביעות גירושין, מתוכן כ־50.4% בידי נשים וכ־49.6% בידי גברים; ובשנת 2007 הוגשו 8,040 תביעות גירושין, מתוכן כ 50.3% בידי נשים וכ־49.7% בידי גברים.

45 על פי נתונים שהתקבלו בידינו מהנהלת בתי הדין הרבניים בבקשת חופש מידע, בשנת 2015 הוגשו בסך הכול 7,530 תביעות גירושין, מתוכן כ־55.9% בידי נשים וכ־44.1% בידי גברים; ובשנת 2016 הוגשו 5,308 תביעות גירושין, מתוכן 56.2% בידי נשים וכ־43.8% בידי גברים. [אגב, הסיבה לירידה בכמות תביעות הגירושין בין שנת 2015 ל–2016 נובעת מהעובדה שבאמצע יולי 2016 נכנס לתוקפו החוק להסדר התדיינויות בסכסוכי משפחה, תשע״ה–2014. זו גם הסיבה שמשנת 2017 עד ימינו כמות תביעות הגירושין השנתית בבתי הדין היא כ־4,000 תביעות בשנה (כאשר רוב הזוגות מתגרשים בהסכמה, ללא שאחד הצדדים הגיש תביעת גירושין)].

46 לפי עמ׳ 1 לדוח השנתי של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנת 2024, בשנת 2023 הוגשו בסך הכול 3,837 תביעות גירושין, מתוכן כ־66.9% בידי נשים וכ־33.1% בידי גברים; ובשנת 2024 הוגשו 3,982 תביעות, מתוכן כ־66.4% בידי נשים וכ־33.6% בידי גברים.

47 לפי עמ׳ 1 לדוח השנתי של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנת 2024, בשנת 2023 נפתחו 1,270 תביעות גירושין בידי גברים ו־2,567 תביעות בידי נשים (נתונים זהים מופיעים בדוח השנתי לשנת 2023, עמ׳ 1), ובשנת 2024 נפתחו 1,338 תביעות גירושין בידי גברים ו־2,644 תביעות בידי נשים. אם ננרמל את שיעור תיקי הגירושין שבהם הייתה סרבנות גט, נקבל כי בשנת

לסיכום, יש מחקרים שבדקו רק את מספר הנשים המסורבות,[48] יש מחקרים שבדקו את מספר המסורבות והמסורבים ביחד,[49] ויש מחקרים שבדקו את מספר המסורבות והמסורבים בנפרד, ובכך אפשרו לעמוד על היקף תופעת הגברים המסורבים. מהאחרונים ניתן להסיק כי בניגוד לתפיסה הרווחת שלפיה אין (כמעט) גברים מסורבי גט, בפועל היקף תופעת מסורבי הגט איננו זניח, וכנראה דומה בהיקפו להיקף תופעת מסורבות הגט.[50] מתוך כך נעסוק בפרק הבא בכלים העומדים לרשות מערכת המשפט בטיפול בתופעה, ונציג את היקף השימוש שנעשה באמצעים השונים.

ב. הסעדים הניתנים לגברים מסורבי גט

בעקבות קבלת חרם דרבנו גרשום והיווצרות תופעת מסורבי הגט, נדרשה מערכת המשפט לתת מענה לבעיה. את סוגי הסעדים שהתפתחו כדי להתמודד עם התופעה ניתן לחלק לשלושה: (1) סעד שנועד ״לעקוף״ את בעיית הסרבנות: היתר לשאת אישה שנייה; (2) סעדים שנועדו להפעיל לחץ על האישה כדי שתסכים להתגרש: סנקציות; (3) סעד שמבטל את בעיית הסרבנות: היתר לגרש את האישה בעל כורחה.

2023 היו כ־1.89% מהגברים (24/1270) וכ־1.68% מהנשים (43/2567) מסורבי גט, ובשנת 2024 היו כ־1.72% מהגברים (23/1338) וכ־1.66% מהנשים (44/2644) מסורבים.

48 ראו לעיל, הערה 29.

49 עדו אבגר, ״נתונים על סנקציות שהוטלו במטרה להביא לקיום פסקי דין של גירושין״ **הכנסת — מרכז המחקר והמידע** (2021) בעמ׳ 1, לפי ההגדרה שסרבנות גט היא מקרה שבו ניתן פסק דין המחייב גירושין ברמה של חיוב או כפייה, ואחד הצדדים סירב להתגרש במועד שקבע בית הדין לסידור הגט, היו במרץ 2021 סך של 51 תיקי סרבנות פתוחים (של גברים ונשים). כמו כן ראו לעיל, הערה 36, הנתונים שהביאה הנהלת בתי הדין הרבניים לשנת 2021. מקור נוסף שייתכן שמשלב נתונים על מסורבות ומסורבים יחד הביא מבקר המדינה בדוח 54ב (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 521—523.

50 הנתונים המוצגים בדוחות אינם נקיים מבעיות, ועיקרן הוצג לעיל בהערות 30, 32, 35, 36 ו־43. חלק מהבעיות בדוחות מרמזות שמקרי סרבנות הגט רבים מאלה שפורסמו, וחלק מהבעיות בדוחות מצביעות על מצב הפוך, שמקרי הסרבנות מעטים מאלה שפורסמו [לפירוט בעיות נוספות בדוחות שהפיקה הנהלת בתי הדין הרבניים ראו ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 90—93]. מכל מקום, לאחר שקיבלנו מהנהלת בתי הדין את הנתונים הגולמיים בנוגע לכמות תיקי הגירושין שנפתחו ונסגרו לאורך כמה שנים, וביצענו את הניתוחים הסטטיסטיים בעצמנו, הגענו למסקנה כי על אף הבעיות המתודולוגיות שליוו את הכנת הדוחות של הנהלת בתי הדין, ניתן להסיק מהם כי יש כמה עשרות עד כמה מאות מקרי סרבנות בשנה (לפי ההגדרות השונות שנתנה הנהלת בתי הדין לאורך השנים) וכי מספר הגברים המסורבים הוא משמעותי. (העדפנו במאמר להביא את הנתונים שהוצגו בדוחות של הנהלת בתי הדין הרבניים, ולא את הנתונים שעלו מהניתוחים הסטטיסטיים שעשינו בעצמנו, כיוון שהדוחות כאמור הם נתונים רשמיים של גוף רשמי של מדינת ישראל, והפערים לעומת הנתונים שלנו אינם גדולים).

להלן נסקור את הסעדים השונים, ונראה מהו היקף השימוש שנעשה בכל אחד מהם. אך קודם לכן נעיר כי סמכות בתי הדין בארץ לדון בעניינו של גבר מסורב גט היא רק כאשר יש לאחד מבני הזוג זיקה לישראל.[51] כלומר, בניגוד למקרים שבהם הצד המסורב הוא האישה, שאז יש לבתי הדין סמכות לדון גם כאשר לאף אחד מבני הזוג אין זיקה לישראל,[52] כאשר הצד המסורב הוא הגבר, הרי שקבלת סעד מבית הדין מוגבלת למקרים שבהם יש לאחד מבני הזוג זיקה לארץ.[53]

1. היתר אישה שנייה

בעבר גבר יכול היה לשאת יותר מאישה אחת, וכך היה נהוג בתקופת המקרא. בעקבות שינויים חברתיים וכלכליים נוהג זה הצטמצם,[54] ובמאה האחת־עשרה אף נאסר כליל באשכנז (כפוף לחריגים שבהם בית הדין יכול להתיר לגבר לשאת אישה שנייה).[55]

---

51 לזיקה הנדרשת ראו סעיפים 1 ו־4א לחוק שיפוט חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי״ג–1953, ס״ח 165. ברוב המקרים נדרשת זיקה של התובע לישראל. המקרה היחיד שבו לא צריך זיקה של התובע הוא כאשר ״מקום מושבו של הנתבע בישראל״ (סעיף 4א(א)(1) לחוק), שאז מספיק שתהיה זיקה רק של הנתבע/ת.

52 סעיף 4ב1 לחוק שיפוט חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין).

53 סעיפים 1 ו־4א לחוק שיפוט חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין). לדיון נוסף בהבחנה בין מסורבות גט למסורבי גט בעניין זה ראו להלן, ליד הערות 263–268.

54 ראו מרדכי עקיבא פרידמן, **ריבוי נשים בישראל – מקורות חדשים מגניזת קהיר** (תשמ״ו) כי כבר בזמן התלמוד, בארץ ישראל היחס לפוליגמיה היה שלילי (ויש אף שסברו שהדבר אסור). לעומת זאת בבבל ״אותו יחס שלילי לפוליגאמיה לא היה קיים״ (שם, בעמ׳ 10).

55 קביעת האיסור מיוחסת לרבנו גרשום מאור הגולה (להלן: רגמ״ה), שהטיל חרם על מי שיישא שתי נשים (להלן: חדר״ג). לעיון מורחב בתקנת חדר״ג, התפתחותה והשפעתה בקהילות אשכנז ראו: אלימלך וסטרייך, **תמורות במעמד האישה במשפט העברי – מסע בין מסורות** (תשס״ב); אלימלך וסטרייך, ״הגנת מעמד הנישואין של האשה היהודייה בישראל: מפגש בין מסורות משפטיות של עדות שונות״ **פלילים** ז (תשנ״ט) 273. כמו כן ראו: גורמן (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 124–132; גרוסמן, **חסידות ומורדות** (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 122–132; **אנציקלופדיה תלמודית** (כרך יז, תשע״ט) בטור שפו–שצ; אליעזר מלמד **שמחת הבית וברכתו** (תשע״ד) 270. לטעמים השונים שניתנו לתקנה זו ראו גם: **אנציקלופדיה תלמודית** (כרך יז, תשע״ט) בטור שעט–שפ; נבון (לעיל, הערה 5) בעמ׳ 53. עיקר החריגים הם מקרים שבהם מבחינה הלכתית אסור לבני הזוג לחיות ביחד, מקרים שבהם מבחינה הלכתית טוב או צריך שבני הזוג ייפרדו, ומקרים שבהם מצבה הרפואי של האישה אינו מאפשר לה להתגרש (כדוגמת מקרה שהאישה השתטתה לגמרי). החריג הרלוונטי לענייננו הוא מקרים שבהם האישה מחויבת על פי הדין להתגרש, אך מסרבת לעשות כן. להרחבה נוספת בעניין החריגים לתקנת חדר״ג ראו: אלימלך וסטרייך ״עילות להתרת חרם דרבנו גרשום בימי הביניים המאוחרים״ **דיני ישראל** טז (תשנ״א-תשנ״ב) 39; אלימלך וסטרייך ״עילות להתרת חרם דרבנו גרשום באיטליה במאות החמש־עשרה והשש־עשרה״ **מחקרי משפט** ט (תשמ״ב) 227; גורמן (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 127–129.

בקהילות ״עדות המזרח״ השינוי היה איטי ומדורג יותר, אך גם בהן הפוליגמיה הוגבלה, ולעיתים נאסרה, במרוצת השנים (כפוף לחריגים).[56]

בשנת 1950 החליטה מועצת הרבנות הראשית לאסור נשיאת שתי נשים על כל העדות היהודיות במדינת ישראל,[57] וכך פסק גם בית המשפט העליון.[58] נוסף על כך קבע המחוקק עונש של חמש שנות מאסר בגין נישואים פוליגמיים,[59] ובתי המשפט הכירו בפוליגמיה כעוולה נזיקית.[60] לצד האיסור, נקבע בחוק כי גבר יכול לקבל מבית הדין הרבני היתר לשאת אישה שנייה (להלן: ״היתר נישואין״),[61] אלא שכדי לקבלו על הגבר לעמוד בכמה תנאים שהציבו מערכת המשפט הישראלית וההלכה היהודית.[62]

המקרה ה״קלאסי״ שבו מוענק היתר נישואין הוא כאשר מסיבה רפואית, חברתית או הלכתית האישה אינה יכולה להתגרש.[63] לדוגמה, כאשר לאישה אין ״כשירות משפטית״

---

56 ראו: פרידמן, **ריבוי נשים בישראל** (לעיל, הערה 54); גרוסמן, **חסידות ומורדות** (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 135–152. לעניין זה ראו עוד: בן ציון אליאש, ״החקיקה הרבנית בפסיקה הרבנית – התעלמות ושברה״ **דיני ישראל** י–יא (תשמ״ד) 177, בעמ׳ 198; וסטרייך ״עילות להתרת חרם דרנו גרשום בימי הביניים המאוחרים״ (לעיל, הערה 55); וסטרייך ״הגנת מעמד הנישואין של האשה היהודייה בישראל״ (לעיל, הערה 55). השוני בין הקהילות היה בדרגת התוקף של האיסור, בסנקציות שיוטלו על מי שיפר את האיסור, ובדרך להתירו. על אף האמור, היו קהילות ספורות, כדוגמת הקהילה היהודית בתימן, שבה המשיכו לשאת שתי נשים.

57 ב״חרם ירושלים״, שנקבע בכינוס הרבנות הראשית לישראל בשנת 1950, נקבע בתקנה כי ״אסור לאיש ולאישה מישראל לארס או להתארס עם אישה שניה על אשתו הראשונה אם לא בהיתר־נישואין מאושר בחתימת הרבנים הראשים לישראל״ [הובא אצל בנציון שרשבסקי, **דיני משפחה** (מהדורה רביעית, 1993) בעמ׳ 452]. אומנם יש הסוברים כי אין כיום תוקף לחדר״ג [לעניין זה ראו: **אנציקלופדיה תלמודית** (כרך יז, תשע״ט) בטור שפד–שפו, וכן שם בטור תמח–תמט, בהערות 829–830], ויש דיינים הסוברים שהחרם לא חל על גברים ספרדים. מכל מקום, גם הם יסכימו כי גבר יהודי כיום במדינת ישראל אינו יכול לשאת אישה שנייה ללא היתר מבית הדין. לעניין זה ראו עוד אליעזר מלמד, ״לא שוויון, כן טובת המשפחה״ **בשבע** (18.5.2017) 48, כי למעשה כיום חדר״ג אישה שנייה נוהג בכל קהילות ישראל.

58 ע״פ 112/50 **יוסיפוף נ׳ היועץ המשפטי לממשלת ישראל**, פ״ד ה 481, בעמ׳ 504 (1951).

59 סעיף 176 לחוק העונשין. כמו כן ראו: סעיף 182(א), שם, הקובע כי דינו של המסדר נישואין אסורים דינו מאסר שישה חודשים. לעניין קביעת האיסור בחוק הפלילי ראו עוד עמיחי רדזינר ״ראשונים לציון מעצבים חוק פלילי: הרבנים עוזיאל ויוסף ואיסור הביגמיה״ **YouTube** (25.8.2014) https://did.li/LCMaa.

60 ראו לדוגמה תמ״ש (י-ם) 26680/05 **ה.ג. נ׳ ט.ג.** (פורסם בנבו, 2007).

61 סעיף 179 לחוק העונשין.

62 ראו להלן, בפרק ב1(א).

63 ראו: ד״נ 10/69 **בורונובסקי נ׳ הרב הראשי לישראל**, פ״ד כה(1) 7 (1971) (להלן: עניין **בורונובסקי**); ״מתן היתר לריבוי נישואין״, **הנחיות היועץ המשפטי לממשלה**, 21.631 (תשל״ה) בסעיף 4.ג.5 (להלן: הנחיות היועמ״ש 21.631). למען הסר ספק, נתייחס במאמר רק להיתרי נישואין הניתנים בידי בתי הדין הרבניים, ולא להיתרי נישואין הניתנים בידי בתי

לתקופה ממושכת בשל מצבה הפיזי, הנפשי או השכלי.[64] מקרה נוסף שבו מעניקים לגבר היתר נישואין הוא כאשר האישה אומנם כשירה מבחינה משפטית להתגרש, אלא שבית הדין אינו מעוניין משיקולים חברתיים-הלכתיים שבני הזוג יתגרשו. למשל, כאשר יש לאישה מחלת נפש שגורמת לה להיות חשופה לניצול, בית הדין רוצה שיהיה מי שישמור על האישה וידאג לה. במקרה כזה, במקום לאפשר לגבר להתגרש, בית הדין מתיר לו לשאת אישה שנייה.[65] עילה נוספת לקבלת היתר נישואין היא סרבנות גט. בכל המקרים שבהם ניתן היתר נישואין, הדבר נעשה רק לאחר שהובטחו זכויותיה של האישה הראשונה.[66]

משפט לענייני משפחה לקטינים המעוניינים להינשא לפי סעיף 5 לחוק גיל הנישואין, תש״י–1950.

64 לדוגמה, כשהאישה מאושפזת לצמיתות בבית חולים, או שהיא חסרת כל יכולת לתפקד [אוריאל לביא ״היתר נישואין לבעל שאשתו עקרה״ **עטרת דבורה** (תשס״ט) 3], או כשהיא השתגעה ונשארה במצב זה לפחות שנתיים [שרשבסקי (לעיל, הערה 57) בעמ׳ 68], או כשהיא מחוסרת הכרה או חסרת כשרות משפטית. בעניין זה (מחלת נפש) ראו עוד הנחיות היועמ״ש 21.631 (לעיל, הערה 63) בסעיף 4.ז.

65 בית הדין יאסור על הגבר להתגרש גם כאשר האישה ״עתים חלימה, עתים שוטה״ (כלומר, שיש תקופות שבהן מחלת הנפש מתפרצת ותקופות שבהן היא נראית בריאה), כאשר בתקופות שבהן המחלה מתפרצת יש חשש ש״ינהגו בה מנהג הפקר״. לעניין זה ראו עוד: שרשבסקי (לעיל, הערה 57) בעמ׳ 225. וכן ראו שם, שלא מספיק שהאישה תהיה ״בלתי שפויה בדעתה״ אלא שגם יהיה מדובר במקרה שבו ״אי אפשר לו להמשיך לחיות עימה״.

66 בנוגע לחיובים של הבעל כלפי אשתו הראשונה, והתנאים שבהם הוא צריך לעמוד כדי לקבל היתר נישואין, במקרים ה״קלאסיים״ ראו שרשבסקי (לעיל, הערה 57) בעמ׳ 68–70, 335–336. דוגמה לדאגה לרווחת האישה הראשונה כתנאי למתן היתר נישואין ראו תיק (אזורי נת׳) 999238/2 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2015). במקרה זה האישה הייתה במצב גופני, נפשי ושכלי קשה. היא לא הייתה מזהה איש (פרט לבעלה), אף לא את ילדיה, והייתה לה מטפלת 24/7. הגבר קיבל היתר לשאת אישה שנייה רק לאחר שהתחייב להמשיך לטפל באשתו הראשונה, והסכים לעקל את הדירה המשותפת כדי להבטיח את צורכי אשתו, ולאחר שחויב על ידי בית הדין במזונותיה, ברפואתה, במדורה, בהוצאות המדור, ובכל צרכיה, עד יום מותה. זו הסיבה שפעמים רבות המשפחה ו/או האפוטרופוס של האישה אינם מתנגדים לבקשת הגבר להיתר נישואין [ראו דוגמה לעניין זה: תיק (אזורי ת״א) 1161605/1 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2018)]. מקרה נוסף שבו יינתן היתר נישואין הוא כשיש ״היעדרות״ של לפחות שבע שנים של האישה, לדוגמה כאשר האישה נמצאת בשבי או במדינה שאין אפשרות סבירה שתצא משם (פד״ר ג 271). בימינו אין מקרים אלה מצויים. עוד מקרה שניתן בו היתר נישואין הוא כשהאישה נידונה לתקופה ארוכה בכלא (תיק (אזורי ת״א-יפו) 11757/מ״ה **המבקש נ׳ המשיבה**, פד״ר יג 340). למותר לציין שבמקרה שבו בית הדין סבור כי הבעל אינו יכול לפרנס את שתי הנשים בצורה ראויה, לא ייתן בית הדין לגבר היתר נישואין. ראו עוד לעניין זה לביא ״היתר נישואין לבעל שאשתו עקרה״ (לעיל, הערה 64). **הדאגה לזכויות האישה הראשונה מתבצעת גם כאשר מדובר בסרבנית גט**, ושהיא תקבל את הגט מייד כשתחליט להסכים לקבלו. לכן בכל מקרה שבו ניתן היתר נישואין לגבר עליו: להשליש בבית הדין גט לאשתו הראשונה, לתת לבית הדין הוראות בלתי חוזרות למסור את הגט לאישה כאשר היא תוכל ו/או תרצה לקבלו, וכן להשליש בבית הדין את סכום הכתובה

היתרון הגדול של היתר נישואין כסעד למסורבי גט הוא במקרים שבהם האישה ברחה ונעלמה.[67] במקרים אלה הטלת סנקציות על האישה הסרבנית אינה אפקטיבית, ובמקום להפעיל חוקרים כדי למצוא את האישה (כפי שנעשה במקרים הפוכים שבהם הגבר נעלם),[68] ניתן לתת לבעל היתר לשאת אישה שנייה.

מנקודת מבטה של מערכת המשפט מדובר ב״סעד האולטימטיבי״. מחד, הוא משחרר את הגבר ״מהכפיה שהושתה עליו כתוצאה מסרבנות אשתו״;[69] מאידך, הוא עושה כן מבלי לפגוע ישירות באישה, ובכך משמש ״אמצעי שפגיעתו פחותה״.[70] נוסף על כך, במקרים שונים השימוש בסעד זה עשוי להיות אפקטיבי יותר ממאסר או מסנקציות אחרות.[71]

אלא שמנקודת המבט של הגבר המסורב, מדובר בסעד לא מספק. לעומת הסעדים האחרים שנועדו להביא לסיום סרבנות הגט, היתר אישה שנייה רק מצמצם את נזקיה.

של אשתו הראשונה וכן כל סכום אחר (כדוגמת פיצויים) שיקבע בית הדין, במזומן או בביטחונות. ראו לדוגמה: אוריאל לביא, ״היתר חרם דרבינו גרשם לאחר פירוד ממושך וגירושין בערכאות״ **עטרת דבורה** (תשס״ט) 1, על מקרה שבו בני הזוג היה פרודים 12 שנה וגרו במדינות שונות. זה שמונה שנים שהזוג גרוש אזרחית, לפי פסק דין סופי שניתן באנגלייה (בהליך שיזמה האישה). בית הדין התיר לגבר לשאת אישה שנייה, לאחר קבלת היתר 100 רבנים, ורק לאחר שישליש בבית הדין גט וצ׳ק על סך הכתובה, ולאחר שיתחייב להתייצב לדיון בעתיד. ראו עוד לעניין זה: תקנה קעד(2) לתקנות הדיון בבתי־הדין הרבניים בישראל, תשנ״ג–1993, י״פ 2299; שרשבסקי (לעיל, הערה 57) בעמ׳ 70.

67 הטלת סנקציות אפקטיבית כאשר האישה נוכחת ויש לה מה להפסיד. אם האישה נעלמה, אזי כמעט אין משמעות להטלת הסנקציות (אלא אם לאישה יש רכוש בארץ ומדובר בסנקציות כלכליות). במקרה כזה סעד של היתר אישה שנייה יהיה אפקטיבי יותר, שכן הוא עשוי להקל את מצוקת הגבר המסורב. ראו להלן, ליד הערה 337, כי לטעמנו במרבית המקרים סעדים של סנקציות יעילים מהסעד של היתר אישה שנייה.

68 המקרים שבהם הגבר נעלם מוגדרים על ידי הנהלת בתי הדין הרבניים כמקרי ״עגינות״ ומטופלים באגף עגונות, אשר מפעיל בין היתר חוקרים פרטיים ברחבי העולם כדי למצוא את הגברים שנעלמו.

69 בע״מ 997/15 **פלונית נ׳ פלוני**, פסקה 43 לפסק דינו של המשנה לנשיאה מלצר (פורסם בנבו, 2021). מנגד, ראו עמדתו החולקת של השופט מזוז, בפסקה 2 לפסק דינו, שם.

70 ראו להלן, הערות 131, 133–134.

71 ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 200: ״אמצעי זה [היתר נישואין לבעל] הוא קל יותר כלפי האשה, ויחד עם זה יותר אפקטיבי לגופו של ענין״. וכן ראו שם, בעמ׳ 201, שבג״ץ אישר את עמדת בתי הדין הרבניים ש״הדרך הנאותה לכוף על האשה גירושין מבעלה [...] היא באמצעות מתן היתר נשואין לבעל לשאת אשה על אשתו, אמצעי שהוא פחות חמור ויותר יעיל ומתאים מאשר כליאת האשה במאסר...״ [על סמך בג״ץ 235/68 **ר׳ ב׳ נ׳ הרב הראשי לישראל**, פד״י כג(1) 462 (1969) (להלן: עניין **ר׳ ב׳**)]. לטעמנו, יש לחלוק על קביעות אלה. ייתכן שיש מקרים שבהם מתן היתר נישואין לגבר הוא ״אמצעי כפייה״ אפקטיבי יותר מהטלת סנקציות, אך לטעמנו במרבית המקרים הטלת סנקציות תהיה יעילה ומהירה יותר – שכן הפגיעה שלהן בסרבנית היא ישירה וקשה, וממילא הסיכוי שתסכים להתגרש גדול יותר. ראו עוד לעניין זה להלן, הערה 337.

ההיתר פותר לכאורה את היעדר היכולת להינשא בשנית, אך הגבר נותר כבול לנישואין הלא־רצויים הראשונים.[72] יתרה מזאת, גבר שקיבל היתר נישואין יתקשה למצוא אישה שתסכים להינשא לו בעודו נשוי לאחרת.[73] נוסף על כך, היתר הנישואין אינו פותר בעיה מהותית של מסורב הגט: הכבילה הכפויה לאדם אחר בקשר נישואין, וממילא גם הפגיעה בחירותו, בכבודו ובזכותו לקיום זוגיות.[74] כמו כן, ה״פתרון״ של היתר הנישואין מונע לעיתים ממסורב הגט לקבל מהמדינה הטבות המגיעות לאנשים גרושים,[75] והוא מטרד של ממש בשל רישומו של הגבר כנשוי במוסדות כדוגמת מס הכנסה, קופת חולים, בנקים וכיוצ״ב.[76] זאת ועוד, היתר הנישואין גם אינו נותן מענה לסוגיות רכושיות שונות, כדוגמת זכויות פנסיוניות[77] וירושה.[78]

---

72 ראו לעניין זה לעיל, הערה 69. לעניין הנזקים של סרבנות הגט שממשיכים ללוות את מסורב הגט גם לאחר קבלת היתר אישה שנייה ראו להלן, ליד הערות 73–78.

73 כדברי התלמוד הבבלי, כתובות, סד, א: ״...דאמר כיון דאגידא בי לא קא יהבו לי אחריתי...״. ראו לעניין זה: אוריאל לביא, ״כפיית גירושין באמצעות מאסר״ **עטרת דבורה** (תשס״ט) 339; בע״מ 997/15 **פלונית נ׳ פלוני** (לעיל, הערה 69) בפסקה 2 לפסק דינו של השופט מזוז; תמ״ש (ת״א) 749-07-13 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2014); תמ״ש (י-ם) 18561/07 **ש׳ ד׳ נ׳ ר׳ ד׳** (פורסם בנבו, 2010). נוסף על כך, תהיה לו בעיה להתחתן במדינות שונות בעולם שבהן הפוליגמיה אסורה לחלוטין.

74 ראו בעניין זה דברי ההסבר להצעת חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון מס׳ 8), תשע״ז–2017, ה״ח 691; תמ״ש 21162/07 **פלוני נ׳ פלונית**, בפסקאות 59 ו־61 (פורסם בנבו, 2010); תמ״ש (י-ם) 18561/07 **ש׳ ד׳ נ׳ ר׳ ד׳** (לעיל, הערה 73). ראו עוד לעניין זה בע״מ 997/15 **פלונית נ׳ פלוני**, פסקה 2 לפסק דינו של השופט מזוז (פורסם בנבו, 2021).

75 לדוגמה, סעיף 40א לפקודת מס הכנסה [נוסח חדש], תשכ״א–1961, מעניק נקודת זיכוי במס הכנסה לגרוש שנשא אישה אחרת. מסורב גט שנשוי לשתי נשים אינו עונה להגדרה של ״גרוש״, ולכן לא יהיה זכאי להטבה כאמור. נוסף על כך, יש מקרים שבהם סרבנות הגט אינה מונעת לחלוטין מהמסורב לקבל זכויות, אך מונעת אותן לזמן קצוב. למשל זכויות המגיעות ל״הורה עצמאי״ לפי חוק סיוע למשפחות שבראשון הורה עצמאי, תשנ״ב–1992, מוענקות לתושב/ת ישראל אשר בחזקתו ילד והוא אינו נשוי (או ידוע בציבור) או שהוא נשוי אבל ״חי בנפרד מבן זוגו תקופה של שנתיים לפחות ופתח בהליך על פי דין להשתחרר מקשר הנישואין ופעל במסגרת הליך זה שנתיים לפחות״. כלומר, במקרה זה (וכן במקרים אשר מסתמכים על ההגדרה כאמור, כדוגמת הנחות בארנונה ברשויות שונות), יהיה על מסורב הגט לחכות כשנתיים כדי ליהנות מהזכויות שהיה מקבל אילו היה גרוש.

76 תיק (אזורי י-ם) 271499/17 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2011).

77 ראו לדוגמה תיק (גדול) 4827-21-2 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2007) שבו סירובה של האישה להתגרש נבע מהחשש ש״לאחר אריכות ימיו לא תקבל את הפנסיה״.

78 לא פעם תזכה האישה הסרבנית לרשת את הגבר המסורב, אף אם התחתן בשנית [ראו לדוגמה ע״א 247/97 **סבג נ׳ סבג**, פ״ד נג(4) 49 (1999)]. זה יקרה במצבים שבהם אין צוואה, ופסק הדין לגירושין לא היה ברמה של כפייה לגט. מקרה נוסף הוא כאשר הגבר המסורב נמצא בזוגיות חדשה אך טרם התחתן, שכן סעיף 55 לחוק הירושה, תשכ״ה–1965, קובע כי ידועה בציבור של אדם יורשת אותו רק אם ״בשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר״. ראו עוד לעניין זה ולהשפעות כלכליות נוספות אצל שרשבסקי (לעיל, הערה 57) בעמ׳ 71.

(א) הגבלות הדין האזרחי והדתי על מתן ההיתר

כדי שגבר יוכל לקבל מבית הדין הרבני היתר לשאת אישה שנייה, על המקרה לעמוד בתנאים שונים שהציבו ההלכה היהודית והדין הישראלי. בשל תנאים אלה, ברוב הגדול של המקרים לא ניתן כלל לקבל היתר נישואין. וביתר פירוט:

בבתי הדין הרבניים השתרש נוהג שאין לתת היתר נישואין אלא במקרים של ״חיוב גט״ או ״כפייה לגט״,[79] ופסקי דין ברמות חיוב אלו ניתנים רק בכ־9%–15% מהתיקים.[80] נוסף על כך, לפי החוק, תנאי לקבלת היתר הנישואין הוא שנשיא בית הדין הרבני הגדול (להלן: ״הנשיא״ או ״הרב הראשי״) יאשר את מתן ההיתר.[81] בהקשר זה קבע בית המשפט העליון כמה קביעות שצמצמו במידה ניכרת את המקרים שבהם יהיה אפשר לקבל אישור כאמור: (1) בית המשפט צמצם את העילות הדתיות (החריגים לחרם דרבנו גרשום) שבגינן יכול הנשיא לאשר היתר נישואין;[82] (2) נקבע כי הסמכות ושיקול הדעת לאשר היתרי נישואין ניתנו לנשיא כדי שיפקח על השימוש בהיתרים ויגביל אותו;[83] (3) נקבע שאישור

לתמריץ כלכלי נוסף להמשך הסרבנות ראו להלן, ליד הערה 276. לצד האמור, יש לציין שלחלק מהסוגיות הרכושיות ניתן כיום למצוא פתרון באמצעות סעיף 5א לחוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל״ג–1973 ס״ח 267 (שהוכנס לחוק בשנת 2008), המאפשר לבצע חלוקת ממון בין בני הזוג אף בטרם התגרשו.

79 עמיחי רדזינר, ״רבינו גרשום במדינת ישראל: כפיית גט מול היתר נישואין ושורשי ׳מנהג בתי הדין׳״ **דיני ישראל** לד (תשפ״א) 351, בעמ׳ 352 (להלן: רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״). לסוגי פסקי הדין לגירושין ורמות החיוב השונות (כפייה, חיוב, מצווה והמלצה להתגרש) ראו לעיל, הערה 34.

80 אבגר (לעיל, הערה 49) בעמ׳ 2: ״...מתשובה של הנהלת בתי הדין הרבניים על בקשת חופש מידע מאוגוסט 2020 עולה כי פסקי דין מסוג חיוב או כפייה היוו רק 9% מכלל פסקי הדין לגירושין שניתנו בשנים 2016–2020״. נתון זה כולל את פסקי הדין מסוג חיוב או כפייה שניתנו נגד גברים ונשים. [לצד האמור, לפי הנתונים שהתקבלו אצלנו מהנהלת בתי הדין לשנים 2008–2009, ו־2017–2018, כמות החיובים וכפיות הגט שניתנים נגד גברים גדולה מזו שניתנת נגד נשים. וכך גם עולה מדוחות של הנהלת בתי הדין (ראו לעניין זה להלן, הערה 151). לפיכך, כמות חיובי הגט וכפיית הגט נגד נשים קטנה מ־9%]. מנגד, על פי נתונים שהתקבלו אצלנו מהנהלת בתי הדין לשנים 2008–2009, 2017–2018, כמות החיובים והכפיות הכוללת גדולה יותר ושיעורה הוא כ־15%. ראו עוד בעניין זה הנתונים שהובאו אצל ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בהערה 26, וכן ראו שם, ליד הערה 61, נתון שלפיו שיעורים של פסקי הדין ברמה של כפייה וחיוב לגט הוא 16%–19% מפסקי הדין לגירושין (של גברים ונשים יחד). כמו כן ראו אונגר ואלמגור־לוטן (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 13.

81 סעיף 179 לחוק העונשין.

82 כך למשל נקבע כי אין בכוח הרב הראשי לאשר היתר כאשר העילה היחידה היא שהנישואים הראשונים נערכו בטקס אזרחי [עניין **בורונובסקי** (לעיל, הערה 63) בעמ׳ 28–29; עניין **ר׳ ב׳** (לעיל, הערה 71) בעמ׳ 473]. ראו עוד פנחס שיפמן **דיני המשפחה בישראל** (1995) בעמ׳ 264.

83 עניין **בורונובסקי** (לעיל, הערה 63). יוער כי בעבר (וכך היה בזמן עניין **בורונובסקי**) היה צורך באישורם של שני הרבנים הראשיים. כיום די באישור הרב הראשי המכהן כנשיא בית הדין הרבני הגדול (סעיף 179 לחוק העונשין).

הנשיא הוא מעשה מינהלי ולא שיפוטי.[84] בכך הכפיף בית המשפט העליון את היתרי הנישואין לביקורתו השיפוטית,[85] ולהנחיות היועץ המשפטי לממשלה הקובעות כי ההיתרים יינתנו בעיקר במקרים שבהם האישה אינה במצב פיזי, נפשי או שכלי המאפשר לה להתגרש, ופחות במקרים של סרבנות גט, וש״הרבנים הראשיים [...] יאשרו היתר רק במקרים יוצאים מן הכלל ותוך דאגה לבל ייגרם עוול לאשה״.[86]

העמדה שלפיה היתר נישואין למסורבי גט צריך להינתן במקרים נדירים בלבד אומצה גם בבתי הדין הרבניים. הם קבעו שלא די בכך שהגבר המסורב יהיה זכאי מבחינה הלכתית ואזרחית לקבל היתר אישה שנייה,[87] אלא שעל המקרה לעמוד בתנאים מהותיים נוספים, כדוגמת קיומה של עילת גירושין חזקה והיעדר סיכוי של ממש לחידוש הקשר בין בני

84 עניין **בורונובסקי** (לעיל, הערה 63) בעמ׳ 25; בג״ץ 301/63 **שטרייט נ׳ הרב הראשי לישראל**, עמ׳ 610, 641 ו־642 (פורסם בנבו, 1964) (להלן: עניין **שטרייט**).

85 ראו בעניין זה בנציון שרשבסקי ומיכאל קורינאלדי, **דיני משפחה** (2015) בעמ׳ 181. נוסף על כך ראו פנחס שיפמן, **דיני המשפחה בישראל** (1995) בעמ׳ 265, כי נראה שבית המשפט העליון יתערב במקרים שיש במתן ההיתר משום גרימת ״עוול חמור״ לאישה, כדוגמת מקרה בו ההיתר ניתן כיוון שהנישואים הראשונים היו אסורים מבחינה דתית.

86 הנחיות היועמ״ש 21.631 (לעיל, הערה 63) בסעיף 4.ג.5. ראו עוד שם, סעיפים 4.ז, 5.ג.6 ו־5.ג.3. יצוין כי הנחיות אלה נקבעו כמה שנים לאחר עניין **בורונובסקי** (לעיל, הערה 63).

87 ראו לעיל, ליד הערות 79–80, שיש צורך בפסק דין של חיוב או כפייה לגט, ואלו ניתנים בכ־10%–15% מהתיקים נגד נשים. על אף האמור, ככל הנראה האחוזים נמוכים אף יותר, שכן מקרים אלה כוללים בתוכם גם תיקים שבית המשפט העליון קבע בעניין **בורונובסקי** (לעיל, הערה 63) כי לא ניתן לקבל בהם היתר אישה שנייה, וממילא שיעור הגברים שיכול פוטנציאלית לקבל היתר נישואין נמוך יותר.

הזוג,[88] כאשר משך הזמן שהגבר מסורב גט אינו שיקול למתן ההיתר,[89] וכל זאת בכפוף לעיקרון שלפיו היתר נישואין יינתן רק במקרים נדירים.[90]

לצד ההגבלות המהותיות, הציבו המחוקק, מועצת הרבנות הראשית ובית הדין הרבני הגדול מהמורות פרוצדורליות כבדות משקל בדרכו על מבקש ההיתר.[91] כדי לקבל היתר אישה שנייה צריך פסק דין של בית הדין האזורי, ושפסק הדין יהיה סופי (כלומר, במקרה של ערעור יש צורך גם באישור בית הדין הרבני הגדול).[92] לאחר מכן עובר פסק הדין לקבלת ״אישור עקרוני״ מאת נשיא בתי הדין.[93] הבחינה הנדרשת מהנשיא לכאורה מצומצמת – עליו לבחון את התיק ולהחליט אם לאשר את החלטת בית הדין האזורי או

---

88 ראו תיק (גדול) נא/884 **פלונית נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 1992). במקרה זה, אף שמדובר בטענת ״מאיס עלי״ באמתלה מבוררת של הבעל, לא התיר לו בית הדין לשאת אישה שנייה; תיק (גדול) 9698/21/1 **אלמוני נ׳ אלמונית** (פורסם בנבו, 2002), שם חויבה האישה בגט לאחר 30 שנות פירוד, לאחר שנקבע שאין עוד סיכוי לשלום בית. ראו עוד ישי כהן, ״בתי הדין הרבניים: יש יותר סרבניות גט מסרבני גט״ **כיכר השבת** (14.2.2017) https://did.li/gz4lC, שם הובא בשם בית הדין הרבני שלא די בפסק דין לגירושין ברמה של חיוב או כפייה לגט, אלא נדרש גם שהאישה תהיה ״סרבנית גט קשה״.

89 ראו לדוגמה תיק (אזורי חי׳) 470386/20 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2014) שבו בית הדין לא נתן לגבר היתר נישואין, על אף פירוד של 20 שנים. ראו עוד: בג״ץ 3332/09 **פלוני נ׳ בית הדין הרבני הגדול** (פורסם בנבו, 2021) שבג״ץ מאשר את גישת בית הדין שלפיה פירוד ממושך אינו עילה לחיוב גט; עניין **שטרייט** (לעיל, הערה 84) בעמ׳ 615. על אף האמור ראו אצל שי זילברברג ועמיחי רדזינר, ״תחייתה של עילת ׳מות הנישואין׳: שיטת רבינו ירוחם בבית הדין הרבני״ **משפטים** מט 113 (תשע״ט) 113, על השינויים הדרמטיים שחלו בהקשר של עילת ״מות הנישואין״ בשנים האחרונות בבתי הדין, וההשפעה שיכולה להיות לשינויים אלה גם בהקשר של היתר הנישואין. ראו עוד לעניין קיומה של עילת גירושין בהלכה במקרים של פירוד ממושך את המקורות שהובאו בבג״ץ 3332/09 **פלוני נ׳ בית הדין הרבני הגדול** (לעיל, הערה 89) בפסקה 5.

90 ״מילתא דלא שכיחה״ [תיק (אזורי חי׳) 8014-64-1 **ג.פ נ׳ ג.י** (פורסם בנבו, 2008)]. לדוגמה נוספת למקרה שהיה מתאים מבחינה הלכתית לקבלת היתר, אך הוא לא ניתן, ראו תיק (גדול) נא/884 **פלונית נ׳ פלוני** (לעיל, הערה 88). ראו עוד לעניין זה: ברוך קרא, ״הרב לאו קבע כי יש לנקוט באמצעי כפייה נגד סרבניות גט״ **הארץ** (12.3.2002) https://did.li/M3WgT, שכאשר הרב ישראל מאיר לאו היה הרב הראשי והגורם המוסמך לאשר היתרי נישואין, הוא קבע כי לא ייתנו היתרי נישואין לגברים מסורבי גט כאשר הדרישות הכספיות הן המכשול לגט, אלא הם יינתנו רק כאשר העיגון נובע ממכשולים אובייקטיביים כגון מחלת נפש של האישה או היעדרות לתקופה ארוכה.

91 ראו: שרשבסקי וקורינאלדי (לעיל, הערה 85) בעמ׳ 181–182, שכינו את ה״זכויות (ה)דיוניות, חסרות (ה)תקדים״ הניתנות לאישה בהקשר זה ״דרך הייסורים׳ העומדת בפני בעל המבקש היתר נישואין״. יצוין כי בכל הנוגע למגבלות הפרוצדורליות, פרק זה מתמקד בהגבלות הנוגעות לאישורים הנדרשים לצורך קבלת ההיתר. להגבלה נוספת של המחוקק, המגבילה את המקרים שבהם ניתן להגיש בקשה להיתר נישואין, ראו להלן, ליד הערה 260.

92 סעיף 179 לחוק העונשין.

93 תקנה קעד(1) לתקנות הדיון בבתי־הדין הרבניים בישראל.

לדחותה.[94] בפועל, התפתח נוהג שלפיו בטרם הנשיא נותן החלטה הוא מקיים דיון במעמד הצדדים, ולמעשה משמש מעין ערכאת ערעור (נוספת) על החלטת בית הדין האזורי.[95] לאחר קבלת ״האישור העקרוני״ התיק עובר לאישורם של מאה רבנים (במקרה שבו ההיתר דורש זאת),[96] ומשם מוחזר התיק לבית הדין האזורי כדי שידאג לביצוע ה״תנאים״ שבהיתר.[97] לאחר קבלת האישורים וביצוע התנאים, מועבר ההיתר שוב לנשיא לצורך קבלת ״אישור סופי״. רק לאחר קבלת האישור הסופי יכול בית הדין הרבני האזורי לתת את הצו הדרוש לביצוע פסק הדין להיתר הנישואין.[98]

האישור מאת נשיא בתי הדין איננו ״טכני״, והאפשרות לקבלו תלויה בין היתר ביחס של הנשיא לתופעת הגברים המסורבים.[99] יש נשיאים שלדעתם מדובר בסעד לגיטימי

---

94 ראו לעיל, ליד הערה 83, כי הנשיא אמור לוודא שנעשה שימוש מבוקר ומצומצם בהליך של מתן היתר נישואין. לצד זאת, הנשיא איננו ערכאת ערעור נוספת ואינו אמור לדון בתיק כאילו היה ערכאה ראשונה (אף שכך נעשה בפועל לא פעם).

95 בכך, הליך שהיה צריך להימשך כמה שבועות נמשך בין חודשים ארוכים לכמה שנים. ראו לדוגמה תיק (אזורי ת״א-יפו) 340541/14 **פלוני נ׳ פלונית** (22.1.2012) שלאחר שנקבע שהאישה חייבת לקבל גט (וערעורה של האישה נדחה בידי בית הדין הגדול), והאישה עמדה בסירובה להתגרש, קבע בית הדין כי הוא ״מתיר לבעל לשאת אישה אחרת על אשתו״ והתיק הועבר לאישורו של הנשיא הראשל״צ הרב עמאר. הנשיא נמנע מלקבל החלטה וקבע כי ״יש להשיב התיק לביה״ד האזורי, שישתדל להביאם להסכם גירושין״. מאז ועד כתיבת שורות אלה – יותר מעשר שנים אחרי מתן ההיתר בידי בית הדין הרבני – הגבר ממשיך להיות מסורב גט ועדיין לא קיבל אישור סופי לשאת אישה שנייה. ראו עוד לעניין אורך הזמן לקבלת היתר אישה שנייה להלן, הערה 285. בנוגע לדיון המתנהל לפני הנשיא בהליך מתן האישור העקרוני ראו עוד משה ליבוביץ, ״סנקציות אפקטיביות כנגד סרבניות וסרבני גט״ **משפט צדק** 6 (2018) 22, בעמ׳ 27, שכתב כי מדובר ב״מנהג שאין לו כל מקור בחוק ו/או בהלכה ולמעשה רק מסרבל את ההליך וגורם לכך שבפועל לא יינתנו כלל היתרים שכאלה לגברים מסורבי גט״.

96 אשר ליוצאי עדות אשכנז, שעליהם חל חרם דרבנו גרשום, ההלכה דורשת כי כתנאי לקבלת היתר נישואין תהיה הסכמה מ־100 רבנים, משלוש ארצות שונות. למקור הדרישה ולטעמים שבבסיסה ראו: אליעזר הללה ומיכאל ויגודה, ״מקורו ומהותו של היתר מאה רבנים״ **משרד המשפטים – המחלקה למשפט עברי** (2012); **אנציקלופדיה תלמודית** (כרך יז, תשע״ט) בטור תנ, ובטורים תמז–תמח, בהערות 819–821.

97 תקנה קעד(2) לתקנות הדיון בבתי־הדין הרבניים בישראל. בין היתר נדרש מבקש ההיתר ״להשליש גט״, כלומר לכתוב גט ולהותירו בבית הדין, כדי שהגט יינתן לאישה בעת שתיעתר לקבלו. בכך מונע בית הדין מצב שבו תסכים האישה בעתיד להתגרש, אך הגבר יחליט כי הוא כבר אינו מעוניין לגרשה. כמו כן נדרש מבקש ההיתר להפקיד את סכום הכתובה או ערובה לתשלום הכתובה בבית הדין. תנאי זה נקרא ״השלשת הכתובה״, ומטרתו שסכום הכתובה יינתן לאישה ללא דיחוי ברגע שהיא תסכים להתגרש. במקרים המתאימים מחויב הגבר גם למלא אחר הוראות שיבטיחו את תשלום מזונות הראשונה, תשלום המדור שלה והוצאותיה הרפואיות (ראו לעניין זה לעיל, הערה 66).

98 תקנה קעד(3) לתקנות הדיון בבתי־הדין הרבניים בישראל; סעיף 179 לחוק העונשין.

99 ראו לדוגמה בג״ץ 160/75 **ביטון נ׳ הרב הראשי לישראל**, פ״ד ל(1) 309 (1976). במקרה זה, בית הדין האזורי נתן היתר והוא אושר על ידי הרב הראשי, הראשל״צ הרב עובדיה יוסף, אך

שראוי להשתמש בו, אך יש נשיאים שדעתם הפוכה. כך לדוגמה, הרב יצחק יוסף תמך במתן היתרי נישואים לגברים מסורבים, לפחות ברמה ההצהרתית.[100] לעומתו, הרב ישראל מאיר לאו התפאר בכך שבכל תקופת כהונתו כנשיא בתי הדין לא הסכים לחתום ולו על היתר נישואין אחד למסורב גט.[101]

יוצא אפוא כי כדי לקבל היתר נישואין נדרש אישורם הן של בית הדין האזורי, הן של נשיא בתי הדין, ולרוב גם החלטה תומכת של בית הדין הרבני הגדול ו/או של בית המשפט העליון.[102] די שעמדתו של אחד מהגורמים תהיה נגד מתן ההיתר, כדי שזה לא יינתן.

(ב) כמות ההיתרים הניתנים בפועל – בין מיתוס למציאות

בנוגע לכמות ההיתרים הניתנת בפועל רווחת הדעה שהיתר אישה שנייה ניתן בקלות וביד רחבה, וכי בכל שנה ניתנים בין עשרה לכמה עשרות היתרים.[103] המקור לתפיסה זו בנתונים לא מדויקים המתפרסמים על ידי גורמים שונים. יש שפרסמו נתונים שלפיהם ניתנים בכל שנה עשרות היתרי נישואין,[104] והנהלת בתי הדין הרבניים פרסמה בכמה

הרב הראשי הרב שלמה גורן סירב לחתום על ההיתר (באותה עת נדרש אישורם של שני הרבנים הראשיים לצורך מתן ההיתר). הגבר פנה לבג״ץ בדרישה לחייב את הרב גורן לחתום על ההיתר, אך בג״ץ דחה את העתירה. (לצד זאת יש לציין כי הרב גורן כן חתם במקרים אחרים על היתר אישה שנייה).

100 ראו רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) בעמ׳ 356, שמביא את דברי הרב יוסף לפיהם בתקופתו ״היתרי הנישואין לאישה שנייה התרבו פי כמה״, ומעיר על כך בהערה 19 ש״קשה לדעת אם הייתה עלייה במתן היתרי הנישואין בתקופתו״. לפי הנתונים להלן, הערה 110, נראה כי בפועל לא הייתה עלייה במתן ההיתרים בתקופתו.

101 ראו שמעון כהן, ״התופעה המושתקת של גברים עגונים״ **ערוץ 7** (20.6.2017) https://did.li/GYXfT, שהביא את דברי עו״ד דיבון כי ״בשעתו התפאר הרב לאו בכך שבקדנציה שלו הוא לא חתם על היתר נישואין שמחייב חתימה של הרבנים הראשיים״. וכן ראו לעניין זה קרא, ״הרב לאו קבע כי יש לנקוט באמצעי כפייה נגד סרבניות גט״ (לעיל, הערה 90).

102 שכן, כדי לקבל היתר אישה שנייה צריך שפסק הדין של בית הדין הרבני יהיה סופי (סעיף 179 לחוק העונשין), ולכן אם הוגש ערעור על פסיקת בית הדין הרבני האזורי, הרי שפנייה לנשיא בתי הדין יכולה להיות רק לאחר שבית הדין הרבני הגדול יכריע בסוגיה. בנוגע ל״אישור״ של בית המשפט העליון – כיוון שאישור הרב הראשי הוא בגדר ״החלטה מנהלית״, הרי שניתן לתקוף את ההחלטה בבג״ץ (ראו לעניין זה לעיל, הערה 85).

103 ראו פרוטוקול ישיבה מס׳ 348 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת העשרים (28.2.2017) (להלן: פרוטוקול מס׳ 348) בנושא ״חשש להיתר פוליגמיה בחסות הרבנות הראשית״. בפרט ראו דברי בתיה כהנא וסיוון יעקובסון, שם.

104 ראו לדוגמה **נשים ומשפחה בישראל** (2014) (לעיל, הערה 3) בעמ׳ 105, שם פורסם כי בשנת 2010 ניתנו 76 היתרי נישואין, בשנת 2011 ניתנו 69 היתרים, ובשנת 2012 – 75 היתרים. (עם זאת יצוין כי לאחר זמן חזר בו מרכז רקמן מהנתונים שפרסם בעניין זה). וכן ראו לדוגמה דברי עו״ד בתיה כהנא בפרוטוקול מס׳ 348 (לעיל, הערה 103), שטענה כי ״במהלך חמש השנים האחרונות הנתונים מראים על 120 היתרים שזו כמות עצומה. כי ניתנו אישורים ל־72 בביה״ד האזורי. ההיתרים ניתנים ברוחב לב...״

הזדמנויות שבכל שנה ניתנים קצת יותר מעשרה היתרים.[105] למעשה מדובר במידע שגוי ומטעה. שגוי מפני שמספר היתרי הנישואין האמיתי הוא שלושה עד חמישה בשנה,[106] ומטעה מפני שרוב גדול של היתרי הנישואין אינם ניתנים למסורבי גט, אלא לגברים שהנשים שלהם אינן יכולות להתגרש מסיבות רפואיות (או שהן יכולות להתגרש אך בית הדין מעדיף שלא יתגרשו כדי שיהיה מי שידאג להן).[107] כך למשל, בשנים 2016–2018 אישר בית הדין הרבני הגדול בסך הכול 12 היתרי נישואין, ומתוכם רק אחד ניתן למסורב גט (ואף שנתונים אלה אושרו בדיעבד על ידי גורמים בהנהלת בתי הדין, הדוחות הרשמיים בשנים לאחר מכן המשיכו להציג נתונים שגויים שלפיהם באותה תקופה ניתנו כ־23 היתרים).[108]

---

105 לפי הדוח משנת 2017 (לעיל, הערה 33), מתחילת שנת 2012 ועד יום 7.2.2017 אושרו בסה״כ 53 היתרי נישואין בידי בית הדין הרבני הגדול. נתון זה הובא גם בידי היועץ המשפטי לבתי הדין שמעון יעקבי, בפרוטוקול מס׳ 348 (לעיל, הערה 103), שאמר כי ״בחמש השנים האחרונות מ–2012 עד סוף 2016 ניתנו 53 פס״ד סופיים – היתרי נישואין של נשיא ביה״ד הגדול״. נתונים ״צנועים״ יותר מופיעים בדוח השנתי של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנת 2024, בעמ׳ 5, ולפיהם במהלך 11 שנים (בשנים תשע״ד–תשפ״ד) ״ניתנו בפועל״ 58 היתרי נישואין. לפי **נשים ומשפחה בישראל** (2014) (לעיל, הערה 3) בעמ׳ 105 (לפי מכתב שקיבלו מהנהלת בתי הדין הרבניים), ניתנו שני היתרים בשנת 2004, 12 היתרים בשנת 2005, 11 היתרים ב–2006, 17 בשנת 2007, ו־14 היתרים בשנת 2008 (נתונים אלו פורסמו במהדורה נוספת באמצעות מדבקה שהודבקה על הנתונים המקוריים שפורסמו). גם בנוגע לכמות תיקי הבקשות להיתרים שנפתחים מדי שנה יש סתירות בין המקורות השונים. ראו לעניין זה הנתונים השונים שפורסמו בדוחות השנתיים שמפרסמת הנהלת בתי הדין הרבניים; שרשבסקי וקורינאלדי (לעיל, הערה 85) בעמ׳ 182; והדוח משנת 2017 (לעיל, הערה 33).

106 ראו להלן, הערה 108, כי בשנים 2016–2018 אושרו בסה״כ 12 היתרי נישואין: בשנה אחת ניתנו שלושה היתרים, בשנייה ניתנו ארבעה היתרים, ובשלישית – חמישה היתרים. נוסף על כך, לפי המידע שנמסר לנו (בכתב, ביום 8.12.2019) מהנהלת בתי הדין הרבניים, הם ביצעו ״מחקר מקיף״ שבדק את הבקשות על פני שנים מוקדמות יותר, ומחקר זה העלה שבכל שנה ניתנים שלושה עד חמישה היתרים בלבד.

107 לעניין המקרים שבהם ניתנים רוב היתרי הנישואין ראו לעיל, ליד הערות 63–66.

108 על פי בדיקה עצמאית ופרטנית של כל החלטות בית הדין הרבני הגדול בשנים 2016–2018 בתיקי היתרי נישואין עולה כי באותן שנים אישר בית הדין הרבני הגדול 12 היתרי נישואין בלבד, ומתוכם רק אחד ניתן למסורב גט. הנתונים כאמור אושרו על ידי הנהלת בתי הדין הרבניים בהתכתבות בדוא״ל עם הח״מ מיום 8.12.2019. למרות זאת בדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנים 2022–2024, נכתב כי בשנים תשע״ו–תשע״ח ״ניתנו בפועל״ 23 היתרי נישואין (הדוחות אינם מציינים כמה מתוכם ניתנו למסורבי גט). ככל הנראה הטעות בנתון המופיע בדוחות השנתיים הרשמיים נובעת מסכימה שגויה של התיקים. במקום לבדוק את כמות **התיקים** שבהם ניתן היתר, בוצעה סכימה של כמות **הדיונים** בבית הדין הרבני הגדול שסווגו כדיונים ב״היתר נישואין״ בתיקים שבהם ניתן היתר. עוד יוזכר בהקשר זה כי ב״מחקר מקיף״ שביצעה הנהלת בתי הדין בשנים קודמות עלה כי בכל שנה ניתנים שלושה עד חמישה היתרים בלבד (ראו לעיל, הערה 106). יש להצר על שמחקר זה וממצאיו לא פורסמו לציבור אלא רק ב״דוח פנימי״ בבתי הדין.

המקור לנתונים השגויים המוצגים בדוחות של בתי הדין נעוץ באופן בדיקת הנתונים. חלף בדיקה של כמות **התיקים** שבהם ניתנו היתרי נישואין, הבדיקה, שביצעה חברה חיצונית, נעשתה באמצעות סכימה של כמות **הדיונים** בבית הדין הרבני הגדול שסווגו כדיונים ב״היתר נישואין״ (אף שבכל תיק היו כמה דיונים). הנהלת בתי הדין פרסמה את הנתונים שקיבלה מהחברה החיצונית, מבלי לבדוק את אופן הבדיקה ומבלי לשים לב שהנתונים שהוצגו לה הם של ״כמות הדיונים״ ולא של ״כמות התיקים״. נוסף על כך, הבודקים לא בחנו את הסיבה למתן היתר הנישואין, ומפרסמי הדוח הניחו (בטעות) כי כלל המקרים שצוינו בבדיקה היו מקרים של סרבנות גט.[109]

כאמור, בדיקה עצמאית ופרטנית של תיקים שבהם נדונו בקשות של גברים להיתרי נישואין העלתה כי היתרים בגין סרבנות גט ניתנים במקרים חריגים ולעיתים רחוקות. לשם המחשה, בשנים 2016–2021 רק שני מסורבי גט קיבלו היתר נישואין.[110] נוסף על כך, גם במקרים הנדירים שבהם ניתנים היתרי נישואין, הדבר נעשה לרוב לאחר שנים ארוכות של סרבנות.[111]

---

109 מדובר בנתונים מטעים, שכן הם מפורסמים בדוחות הרשמיים של הנהלת בתי הדין ובנתונים שהיא מפרסמת בנוגע לסרבנות גט ודרכי ההתמודדות עימה, ובכך נוצרת תחושה כאילו היתרי הנישואין ניתנים למסורבי גט. ראו לדוגמה: הדוח משנת 2017 (לעיל, הערה 33) שממנו עולה כי בשנים 2012–2016 ניתנו 53 היתרי נישואין לגברים, לעומת 69 צווי מעצר שניתנו כסעד למסורבות גט. הנהלת בתי הדין הדהדה את נתוני הדוח באמצעי התקשורת, כחלק מניסיונה לשפר את תדמיתה הציבורית, והדגישה את השוויון לכאורה בכפיית גט על סרבני וסרבניות הגט [ראו לדוגמה: כהן, ״בתי הדין הרבניים: יש יותר סרבניות גט מסרבני גט״ (לעיל, הערה 88), שהביא ציטוט מ״בית הדין״, האומר כי ״מעניין להיווכח כי מספר הגברים שהוטל עליהם עונש מאסר בשל סרבנות גט דומה (או קרוב) למספר הנשים שניתן היתר לבעליהן לשאת אישה שנייה״]. בפועל, המציאות רחוקה מזו המשתקפת מהדוח, שכן היתרי נישואין לגברים מסורבים ניתנים רק אחת לכמה שנים (כמפורט לעיל ולהלן, הערות 106, 108 ו־110).

110 בנוגע לשנים 2016–2018 ראו לעיל, הערה 108. בנוגע לשנים 2019–2021 הנתון מתבסס על בדיקת היתרי הנישואין מינואר 2019 ועד יולי 2021. מהבדיקה עלה כי בתקופה זו ניתן היתר נישואין אחד (לשולי רנד) (הנתונים אושרו על ידי גורם בבתי הדין שבדק אישית את כלל התיקים של היתרי הנישואין באותן שנים). כלומר, במשך כשש שנים ניתנו שני היתרי נישואין בלבד למסורבי גט. יש לציין כי ככל הנראה בעבר ניתנו היתרי נישואין רבים יותר למסורבים. ראו לעניין זה שרשבסקי וקורינאלדי (לעיל, הערה 85) בעמ׳ 182, הערה 109, כי משנת 2009 חלה ירידה דרסטית בכמות היתרי הנישואין הניתנים [עם זאת, לא ברור אם ניתן לייחס את הירידה דווקא למקרים שבהם ניתנו היתרי נישואין בשל סרבנות, ולא (גם) להיתרים שניתנו בשל סיבות אחרות]. ראו עוד ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 191, שכתב על סמך פסקי דין משנות השישים, כי יש ״נטיה להקל בכפייה על האשה על ידי מתן היתר לבעל לשאת אשה על אשתו, מאשר בכפייה על האיש ליתן לאשה גט פיטורין״.

111 ראו להלן, הערה 285.

2. סנקציות בגין סרבנות גט

סוג סעדים נוסף שנועד לתת מענה למסורבי הגט הוא סנקציות אזרחיות שמוטלות על גברים ונשים סרבני גט, כדי לשכנעם להסכים להתגרש.[112] בפרק ג1 נעמוד על ההבחנה שעשו המחוקק, בתי המשפט ובתי הדין בהחלת הסנקציות על גברים לעומת החלתן על נשים, ובפרק ד נציג את מספר הסנקציות שהוטלו בפועל על גברים ונשים סרבנים.[113] אך קודם לכן נסקור בפרק זה את הסנקציות השונות שניתן להטיל בגין סרבנות גט, תוך התמקדות ב(היעדר ה)שימוש בסנקציות נגד נשים סרבניות. ונתחיל בסנקציית המאסר שהיא הסנקצייה האפקטיבית ביותר.[114]

(א) מאסר

הפעם הראשונה שבה המחוקק התייחס לסוגיית הסנקציות הייתה בשנת 1953 – אז נחקק חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי״ג–1953 (להלן: ״חוק שיפוט בתי דין רבניים״), ובו נקבעה האפשרות להטיל מאסר במקרה של סרבנות גט.[115] הסמכות להטלת מאסר הייתה של בית המשפט המחוזי, אלא שכדי להפעילה נדרשו החלטות מקדימות של שני גורמים נוספים: החלטה של בית הדין הרבני על ״כפייה לגט״, והחלטה של היועץ המשפטי לממשלה לפנות לבית המשפט המחוזי בבקשה לאכוף את פסק הדין של בית הדין.[116] בשל הצורך בהחלטה של שלושה גורמים, נוסף על חסמים נוספים שהציב המחוקק,[117] השימוש בסנקציית המאסר לא מיצה את הפוטנציאל הטמון בו.[118]

---

112 מדובר בסנקציות אזרחיות, ולא פליליות. כלומר, הן אינן ״עונש״ שמוטל על הצד הסרבן, אלא נחשבות לכלי שכנוע אזרחי. לכן, ברגע שהצד הסרבן מסכים להתגרש, הסנקציות מוסרות.

113 ראו בעיקר הערות 352–358 שלהלן.

114 ראו: אבגר (לעיל, הערה 49) בעמ׳ 7. המחקר מצא כי ברוב גדול של המקרים שבהם סרבן גט מושם במעצר, הוא נותן את הגט בתוך ימים ספורים. ראו עוד בהקשר זה דבריו של הרב מימון, ראש אגף עגונות בהנהלת בתי הדין הרבניים, בישיבת ועדת בתי דין רבניים של לשכת עורכי הדין מיום 18.2.2020: ״99 אחוז מהאנשים אחרי לילה אחד במעצר – נותנים גט״; ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 212, כי מתוך 30 בקשות שהוגשו ליועץ המשפטי עד שנת 1975, רק מקרה אחד לא בא על פתרונו במהירות. לשם השוואה ראו להלן, הערה 158, בנוגע ליעילותם של צווי ההגבלה.

115 חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי״ג–1953, ס״ח 165.

116 סעיף 6 לחוק שיפוט בתי דין רבניים.

117 סעיף 6 לחוק שיפוט בתי דין רבניים הציב כמה תנאים מקדמיים כדי שלבית המשפט המחוזי תהיה סמכות להטיל מאסר בגין סרבנות: (א) נדרש פסק דין לגירושין ברמה של ״כפייה לגט״ (ראו להלן, הערה 151, כי פסקי דין אלה היו יחסית נדירים); (ב) פסק הדין לגירושין היה צריך להיות סופי, כלומר לאחר ערעור או בחלוף המועד לערעור; (ג) המאסר היה יכול להינתן רק לאחר שישה חודשים מעת מתן פסק הדין לגירושין (בשנת 1995 תוקן החוק כך שיהיה צורך רק ב־60 יום); (ד) רק היועץ המשפטי, ולא אחד הצדדים, היה יכול לפנות לבית המשפט המחוזי בבקשה לאכוף את פסק הדין.

118 ראו עוד לעניין זה ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 95–96.

כדי להגביר את השימוש בסנקצייה זו, קבע המחוקק בשנת 1995 שגם לבית הדין הרבני תהיה סמכות להטיל מאסר בגין סרבנות גט (ללא צורך בהחלטה של היועץ המשפטי לממשלה ו/או של בית המשפט המחוזי),[119] וקבע כי בסמכותו לעשות כן בכל מקרה שבו פסק הדין לגירושין לא בוצע (ולא רק במקרה שבו פסק הדין היה ברמה של כפייה לגט).[120] לצד זאת נקבע כי כאשר האישה היא הצד הסרבן, לא די בהחלטה של בית הדין הרבני על המאסר, אלא נדרש גם אישור של נשיא בית הדין הרבני הגדול (להלן: ״נשיא בתי הדין״ או ״הנשיא״).[121] [להלן נראה כי השימוש בסנקציות בגין סרבנות גט מרוכך יותר עת עסקינן בנשים לעומת גברים.[122] פרוצדורת אישור הנשיא, אשר נצרכת רק במקרה שבו הצד הסרבן הוא האישה ולא כאשר הצד הסרבן הוא הגבר, מלמדת על פער נוסף בין המינים. לצד האמור יוער כי לאחרונה קבע המחוקק כי לתקופה של מעט פחות משנתיים (עד ליום 31.7.2026) יהיה אפשר להטיל מאסר על נשים סרבניות ללא צורך באישור הנשיא].[123]

בשנת 2016 נוספה עוד אפשרות של מאסר. פרקליט המדינה קבע כי במקרה של מתן פסק דין לגירושין ברמה של ״כפייה״ יהיה אפשר להעמיד את סרבן הגט לדין פלילי בבית משפט השלום.[124] מדובר במאסר מסוג שונה מהמאסר האזרחי שאותו מטילים בית הדין הרבני ובית המשפט המחוזי. המאסר האזרחי איננו עונש, אלא כלי שנועד לגרום לצד הסרבן להפסיק את סרבנות הגט. לכן ברגע שמפסיקה הסרבנות, המאסר מסתיים. לעומת זאת, המאסר הפלילי הוא עונש על המעשה הפסול של הסרבן, וממילא גם אם תיפסק

---

119 סעיף 3(ב) לחוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), תשנ״ה–1995, ס״ח 139 (להלן: חוק הסנקציות או החוק). ואומנם החוק הגביל את המאסר כאמור לתקופה של עשר שנים, אך בפועל בית הדין קבע כי בסמכותו להטיל את המאסר ל״תקופה בלתי קצובה״ [תיק (אזורי י-ם) 622918/19 **פלונית נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2011)]. ראו עוד לעניין זה ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בהערה 42.

120 סעיף 1(ב) לחוק הסנקציות. לביאור ופירוט הדרגות השונות של פסקי הדין לגירושין ראו לעיל, הערה 34.

121 סעיף 1(ג) לחוק הסנקציות. אפשרות נוספת של בית הדין להטיל מאסר היא מכוח סעיף 7א(א) לחוק כפיית ציות. בפועל הוטלו מאסרים בגין סרבנות גט לפי חוק זה רק על גברים ולא על נשים סרבניות. ראו עוד לעניין זה להלן, הערה 156.

122 להשוואת השימוש בסנקציות כלפי גברים סרבנים לשימוש בסנקציות כלפי נשים סרבניות ראו להלן, ליד הערות 352–358. להבדלים נוספים בין היחס שמקבלת כל אחת מהתופעות מהמחוקק וממערכת המשפט ראו להלן, פרק ג1(א).

123 סעיף 1(ג) ו־3(א) לחוק הסנקציות. ראו עוד לעניין הוראת שעה זו להלן, ליד הערות 361–366.

124 ״מדיניות העמדה לדין ועניינה בגין אי קיום צו שיפוטי של בית הדין הרבני למתן או קבלת גט״, **הנחיות פרקליט המדינה**, 2.24 (2016) (להלן: הנחיית פרקליט המדינה 2.24), קובעת כי ניתן להעמיד סרבני גט לדין בגין ״הפרת הוראה חוקית״ לפי סעיף 287(א) לחוק העונשין. ראו עוד: שם, בסעיפים 14–17, כי ניתן, במקרים מסוימים, אף להגיש כתב אישום נגד צדדים שלישיים שסייעו לסרבן שלא להתגרש או שידלו אותו לכך.

הסרבנות, הסרבן ימשיך לרצות את עונשו בכלא.[125] (עד היום טרם הוגשו כתבי אישום בגין סרבנות גט נגד נשים סרבניות).[126]

אף שהמאסר הוא כלי האכיפה היעיל ביותר,[127] עד אוגוסט 2024 היו רק שני מקרים שבהם הוכנסו נשים סרבניות למאסר בשל סירובן להתגרש – הראשון לפני יותר מיובל שנים, והשני בספטמבר 2022.[128] הסיבה לכך היא מדיניות בתי־המשפט, בתי־הדין וגורמי

---

125 לצד זאת ראו הנחיית פרקליט המדינה 2.24 (לעיל, הערה 124) בסעיף 10, כי לצד התכליות של מיצוי הדין עם הסרבן והרתעה של סרבנים פוטנציאליים, ״...כהשלכה משנית, שימוש בהליך הפלילי יכול לשמש כאמצעי נוסף לעידוד הסרבן ליתן גט״. ראו עוד שם, סעיפים 18–20, כי מדובר ב״עבירה נמשכת״ ולכן אם סרבן הגט מתמיד בסירובו, ניתן להעמידו לדין פעמים נוספות. נוסף על כך, סעיף 21 להנחיה קובע כי התביעה תבקש לגזור על הסרבן ״מאסר בפועל לתקופה ממשית״.

126 ראו להלן, הערה 318, כי עד היום הוגשו רק שני כתבי אישום בגין סרבנות גט. בשני המקרים היה מדובר בגברים. ליחס בין מסורבות למסורבים בהנחיה ראו להלן, הערה 350.

127 ראו לעיל, הערה 114.

128 הפעם הראשונה שבה הוכנסה אישה סרבנית לכלא בהוראת בית הדין הרבני הייתה בספטמבר 2022. תיק הגירושין בתיק זה נפתח בשנת 2018, והאישה סירבה להתגרש חרף סנקציות שונות שהטיל עליה בית הדין. לאחר כמה ניסיונות נוספים וכושלים להביא את האישה להסכים להתגרש, הוציא בית הדין לאישה צו מאסר. הצו אושר בידי נשיא בתי הדין בשנת 2022, והאישה הוכנסה למאסר [פרטי המקרה פורסמו בחדשות סרוגים, ״לראשונה בהיסטוריה: סרבנית גט נשלחה למאסר״ **סרוגים** (11.9.2022) https://did.li/eJ75q; קובי נחשוני, ״לראשונה: סרבנית גט נשלחה למאסר״ **Ynet** (11.9.2022) https://did.li/bLu6q; אריאלה שטרנבך, ״לראשונה בהיסטוריה: סרבנית גט תיכנס לכלא״ **רשת 13** (11.9.2022) https://did.li/tWWIw]. קודם למקרה זה לא נכנסה אישה לכלא בגין סרבנות גט בהוראה של בית הדין הרבני. ראו לעניין זה דברי היועץ המשפטי לבתי הדין הרבניים בפרוטוקול ישיבה מס׳ 736 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת העשרים (18.12.2018) (להלן: פרוטוקול מס׳ 736): ״שום אישה לא הוכנסה למאסר למרות שיש לבית הדין את הסמכות לעשות את זה, אני לא בעד הדבר הזה״; שלמה דיכובסקי, ״אכיפת גרושין״ **תחומין** כה 132, 135, כי נכון לשנת 2005 מעולם לא הוכנסה אישה לכלא בגין סרבנות גט. אמנם היו מקרים בודדים שבהם בתי הדין האזוריים פסקו עונשי מאסר נגד נשים [ראו לדוגמה תיק (אזורי י-ם) 271499/17 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בדעת, 2011)], אך למעשה מעולם לא הוכנסה אישה לכלא בגין סרבנותה. לרוב הסיבה לכך הייתה הימנעותו של נשיא בית הדין הרבני הגדול לאשר מאסר נגד סרבניות גט [ראו לדוגמה תיק (אזורי ת״א) 1006595 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2018)]. ראו לעניין זה: שמעון יעקבי, ״עדכוני פסיקה ונושאים נוספים״ **כנס הדיינים – תשע״ו** (שמעון יעקבי ויחיאל חיים פריימן – עורכים, תשע״ז) 195, בעמ׳ 209, כי עד אותו מועד נמנע נשיא בית הדין הרבני הגדול לאשר מאסר כנגד סרבניות גט. היה גם מקרה בו ביה״ד האזורי פסק חמש שנות מאסר [תיק (אזורי רח׳) **פלוני נ׳ פלונית** 1110808/11 (פורסם בנבו, 2021)], הנשיא אישר מאסר של שנה [תיק (גדול) 1125604/8 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2021)], אך בג״ץ עיכב את ביצוע המאסר, ובפועל האישה לא נכנסה למאסר (התיק בסוף נגמר בהסכם) [ראו: בג״ץ 2448/21 **פלונית נ׳ בית הדין הרבני לערעורים** (פורסם בנבו, 2021)]. ראו עוד לעניין זה: רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) ליד הערה 23, שמספר המקרים שבהם הורה בית הדין האזורי על מאסר אישה הוא זעום. עם זאת ראו ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בהערה 395, שכתב בשנת 1967:

אכיפת החוק, לפיה מאסר הינו אמצעי כפייה שיש להשתמש בו כלפי גברים בלבד.[129] בבסיס מדיניות זו עומדים שני טעמים עיקריים: הראשון, שיקולי תדמית – בית הדין נמנע מלהטיל מאסר על נשים מחשש שהדבר יפגע בתדמיתו הציבורית;[130] השני, קיומו של סעד חלופי, פוגעני פחות כלפי האישה הסרבנית: היתר לבעל לשאת אישה שנייה.[131]

״ברם, ידוע לי על מקרה אחד בו פסק בית הדין האזורי בפתח תקוה [...] כפיית גט על האשה. באותו מקרה הושמה האשה במאסר וכעבור זמן קצר הסכימה לקבל הגט ושוחררה״. ההבדל בין הנתונים שהובאו לעיל לבין דבריו של ורהפטיג הוא הגורם שהוציא את צו המאסר והמועד שבו המאסר ניתן. המאסר שעליו דיבר ורהפטיג הוטל על ידי בית המשפט המחוזי לפני יותר מיובל שנים. לעומת זאת, הנתונים שהביאו בתי הדין מתייחסים למאסרים על ידי בית הדין הרבני. בנוגע למאסרים לאחר ה־8.8.2024 (אז נכנסה לתוקף הוראת השעה המאפשרת הטלת מאסר ללא אישור הנשיא, כמפורט להלן ליד הערה 362). ראו להלן, הערה 365.

129 לעמדת בתי הדין ובתי המשפט העליון ראו להלן בפרק ב2(ב) ובפרק ג1. גם היועץ המשפטי לממשלה יצר הבחנה מגדרית בעניין זה, כאשר המקרה היחיד שבו הוא סירב לפנות לבית המשפט המחוזי בבקשה לאכוף את הגירושין באמצעות מאסר, היה מקרה שבו הצד הסרבן היה האישה [ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 200–201]. עמדה זו של היועץ המשפטי אושרה בידי בית המשפט העליון בבג״ץ 85/54 **זאדה נ׳ היועץ המשפטי לממשלה**, פ״ד ח 738 (1954). ראו עוד לעניין עמדת היועץ המשפטי אצל רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) בעמ׳ 384. עוד ראו להלן, הערה 318, כי המקרים היחידים שבהם החליטה פרקליטות המדינה להגיש כתב אישום פלילי בגין סרבנות גט הייתה נגד גברים סרבנים.

130 ראו לעניין זה דבריו של הרב משה ביטון, מזכיר בית הדין הרבני בירושלים, בריאיון שאמר לתוכנית זמן אמת ״גברים במלכודת״ (עונה 1, פרק 8) **כאן – תאגיד השידור הישראלי** (1.9.2017) https://did.li/IZD5q (דקה 25–26): ״את מנסה לתאר לעצמך אישה אזוקה המובלת לניידת משטרתית? בית הדין מנסה לעשות את המקסימום כדי גם למנוע את המאסר שלהן״; ״השם שלו [של בית הדין – **ד״ב**] כרגע הוא לא הכי טוב בעולם [...] מספיק שיש תמונה אחת שיש אישה אזוקה בבית חולים על מנת שכל התדמית של בית הדין תהיה לשלילי או לחיובי״. נוסף על כך, בדוא״ל שהתקבל אצל הח״מ מהנהלת בתי הדין ביום 5.3.2020 נמסר, על פי דברי הרב הראשי הרשל״צ הרב שלמה עמאר, כי בית הדין נמנע מלהטיל מאסר על נשים משום ״רגישות העניין״ (סיבה נוספת שהוא הציג היא שיש ״כלים נוספים״ לפעול נגד נשים).

131 מערכת המשפט רצתה להימנע משימוש בסעד שיכניס את האישה למאסר, בשל פגיעתו הקשה. הנימוק ההלכתי לכך הוא ש״אין דרכן בכך״, ובלשון השופט אגרנט בעניין **בורונובסקי** (לעיל, הערה 63), בעמ׳ 47: ״...בית הדין הרבני הגדול בא להביע את דעתו השלילית על השימוש באמצעי מאסר כדי לסייע לכפיית קבלת הגט על ידי האשה. כשאני לעצמי סבורני שיש לברך על התפתחות הזאת. הואיל והאמצעי של מאסר הינהו מטבעו אמצעי כפייתי, שהוא חריף למדי׳ קל וחומר, אם מפעילים אותו כלפי האשה״. סיבה מרכזית נוספת היא שיקולים פוליטיים של בית הדין [לעניין זה ראו רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) בעמ׳ 379–387, שאחת הסיבות שעד שנת 1995 מאסר דרש גם החלטה של בית המשפט המחוזי, ולעומת זאת כדי לתת היתר נישואין היה צריך רק אישור של גורמים מתוך ״המערכת הדתית״]. לא הבאתי טעם זה למעלה כיוון שטעם זה שייך רק לבית הדין הרבני ולא לבית המשפט. לסיבות נוספות מדוע מערכת המשפט בכלל, ובתי הדין

(ב) העדפת מתן היתר נישואין על פני הטלת מאסר

המאסר והיתר אישה שנייה (שהוצג בפרק ב1) נחשבים לסעדים חריפים הניתנים במקרים של ״כפייה לגט״.[132] עם זאת, יש הבדל מהותי בין שני הסעדים: האחד נגטיבי והשני פוזיטיבי. מאסר הוא סנקצייה המוטלת על האישה, ומטרתו להפעיל לחץ ישיר על האישה להסכים להתגרש. לעומת זאת, המיקוד של היתר אישה שנייה איננו לגרום להפסקת הסרבנות באמצעות פגיעה ישירה באישה,[133] אלא לתת לגבר מענה לאחת משלל הבעיות שהסרבנות גורמת: היעדר היכולת המשפטית להתחתן.[134]

לכאורה, היה מקום לשקול להציב את שני הסעדים בארגז הכלים של בתי הדין בבואם להתמודד עם מקרי סרבנות גט, מאחר שכל אחד מהם מתמודד עם בעיית הסרבנות מזווית שונה. כך, בכל מקרה של סרבנות גט יוכל בית הדין לבחור בסעד היעיל והמתאים בנסיבות העניין, ובמקרים שבהם שימוש בסעד אחד לא יספיק, להטיל את שני הסעדים בד בבד.[135] אלא שבתי הדין הרבניים ובית המשפט העליון נקטו גישה שלפיה יש לבחור כלי ״כפייה״ אחד: או מאסר או היתר נישואין.[136] סיבה מרכזית לכך הייתה החשש לפגיעה בשוויון.

בפרט, העדיפו לתת היתר אישה שנייה ולא להשתמש בסנקציית המאסר, ראו: שם, שם; ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 200–201; לביא, ״כפיית גירושין באמצעות מאסר״ (לעיל, הערה 73).

132 ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 200–201. לצד זאת ראו לעיל, הערה 79, כי היתר הנישואין יכול להינתן גם כשיש ״חיוב גט״. כמו כן ראו ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 96, כי בימינו יש מקרים שבהם בתי הדין משתמשים בסנקציית המאסר גם במקרים של חיוב לגט, אך בפועל מדובר במקרים לא רבים, וזמן המאסר בהם מוגבל.

133 ראו לעניין זה: עניין **ר׳ ב׳** (לעיל, הערה 71) בעמ׳ 475: ״אין זה אמצעי כפיה ממש...״, ״לעותרת [...] לא ייעשה עוול אם יותר לבעלה לשאת אשה על פניה...״; ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 168. לצד האמור, במבחן התוצאה, מתן היתר אישה שנייה לגבר ״מנטרל״ חלק מההשפעות השליליות של הסרבנות, ובכך ״שולל״ מהאישה ״קלף מיקוח״ משמעותי שנתון בידה, ומוציא חלק מה״עוקץ״ שבסרבנות. בתי הדין ערים לכך ומשתמשים (באיום) בהיתר אישה שנייה כדי ללחוץ על האישה להסכים להתגרש. כלומר, למעשה מתן היתר אישה שנייה משמש גם ״כאמצעי לכפייה עקיפה של האשה להתגרש״ [אלימלך וסטרייך, ״עילות להתרת חרם דרבנו גרשום בימי הביניים המאוחרים״ **דיני ישראל** טז (תשנ״ב) 39, בעמ׳ 41]. יתרה מזאת, לדעת רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) בהערה 7, מטרת בתי הדין הרבניים במתן היתר אישה שנייה הוא לגרום לאישה להסכים להתגרש (ולא לתת לגבר להתחתן עם אישה שנייה).

134 לעניין הנזקים של הסרבנות שממשיכים ללוות את מסורב הגט גם לאחר קבלת היתר אישה שנייה ראו לעיל, ליד הערות 73–78.

135 ראו להלן, הערה 337, כי לדעתנו, בכל הנוגע למטרה של סיום הנישואים הכפויים, במרבית המקרים יעילותו של המאסר תהיה רבה מזו של היתר נישואין.

136 ראו אצל רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) בהערה 66, את המקורות שבהם דיינים עוסקים בשאלה איזה משני הסעדים עדיף. שאלה זו נדונה בבתי הדין באופן עקרוני, במנותק מהנסיבות הספציפיות של התיקים שבמסגרתם הוא נדון. כלומר, בתי הדין התעניינו פחות בשאלת היעילות של הסעד במקרה הספציפי, אלא חיפשו לקבוע כלל קבוע שיעדיף את אחד מהשניים.

מאחר שלפי ההלכה היהודית והחוק בישראל אישה לעולם לא תוכל להיות נשואה ליותר מגבר אחד, הרי שהסעד של היתר נישואין אינו רלוונטי למסורבות גט.[137] במציאות משפטית זו, מתן שני סעדים משמעותיים ברמה של כפייה לגט (מאסר והיתר נישואין) לגברים מסורבים, בעוד נשים יקבלו רק סעד אחד (מאסר), יביא לחוסר שוויון. (יוער כי מנגד יש סעד שניתן רק לנשים מסורבות והוא ״מזונות מעוכבת״.[138] עם זאת, הסעד של היתר נישואין נחשב למשמעותי יותר ממזונות-מעוכבת, ולכן לא בהכרח נוצר אי־שוויון ״עמוק״ כמו במקרה של היתר נישואין).

מבין השניים, מערכת המשפט העדיפה את השימוש בהיתר הנישואין, וקבעה שככלל יש להימנע מהכנסת נשים למאסר.[139] העדפה זו השתרשה כה עמוק עד שמבחינת הרב הראשי, הרשל״צ הרב יצחק יוסף, הדרך של כפיית אישה באמצעות מאסר ״אינה מעשית״.[140]

מנקודת מבט שוויונית החלטה זו יכולה להיראות תמוהה, שכן אם רוצים ליצור שוויון בין המינים, היה צריך לכאורה להעדיף דווקא את סנקציית המאסר. (תמיהה זו מתחדדת בשל העובדה שהן בתי המשפט והן המחוקק רואים בעצם האפשרות של גברים מסורבים לקבל היתר נישואין כפוגעת בשוויון).[141] הסיבה להעדפת השימוש בסעד של היתר נישואין לא הייתה משיקולי יעילות ורצון לתת מענה מהיר לגבר המסורב. אדרבה, ברוב המקרים דווקא סעד המאסר יעיל יותר בהשגת התוצאה הרצויה,[142] והדרך לקבלתו מהירה

---

137 לאיסור בחוק הישראלי ראו סעיף 176 לחוק העונשין. לאיסור בהלכה היהודית (ולחומרת האיסור) ראו אליעזר מלמד, **פניני הלכה – משפחה** (תשע״ח) בעמ׳ 190–191.

138 ראו להלן, הערה 246, כי מדובר בסעד של מזונות אישה מוגדלים המוטל במקרים של סרבנות גט.

139 ראו: ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 205: ״...לגבי האשה כפיה היא מתן היתר לבעל לשאת אשה על אשתו ולא מאסרה של האשה״.

140 רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) ליד הערה 19. ראו עוד: שם, וכן לעיל, הערה 136, שיש דיון הלכתי בשאלה מה עדיף – שימוש בסעד של היתר אישה שנייה או בסעד של מאסר? עם זאת, ההחלטה של הרב הראשי שלא להשתמש כלל בסנקציית המאסר אינה נובעת מסיבות הלכתיות (כלומר, הרב הראשי אינו סבור שאסור להטיל סנקצייה זו), אלא משיקולי מדיניות, כאמור לעיל, הערה 134.

141 ראו עניין **שטרייט** (לעיל, הערה 84); להלן, הערה 278.

142 ראו להלן, הערה 337 והטקסט לידה. לצד זאת יש מקרים בהם הסעד של היתר אישה שנייה יהיה יעיל יותר. המקרה המובהק הוא כאשר האישה ״נעלמה״, ואז במקום לחפשה ולכפות עליה לקבל גט, ניתן לתת היתר נישואין לבעל. מקרה נוסף הוא כאשר הסנקציות, כולל מאסר, אינן עוזרות.

יותר.[143] העדפת הפתרון של היתר נישואין הייתה בשל היותו פוגעני פחות כלפי האישה הסרבנית.[144]

מכל מקום, לאחר שהוחלט כי כפיית גט על נשים תהיה באמצעות היתר נישואין לבעל, ולא באמצעות מאסר, ניתן להבין מדוע לצד מאות צווי המאסר שהוטלו על גברים סרבנים,[145] עד אוגוסט 2024 רק שתי נשים נכנסו לכלא בגין סרבנות גט.[146] לצד זאת היה אפשר לצפות כי גברים מסורבים יקבלו במקרים המתאימים היתר לשאת אישה שנייה. בפועל, לא כך המצב. למעט מקרים נדירים, גברים מסורבים אינם זוכים לקבל אף אחד מהסעדים.[147]

(ג) צווי הגבלה

כאשר החליט המחוקק בשנות החמישים לאפשר למערכת המשפט להטיל סנקציות בגין סרבנות גט, הוא נתן כלי אחד בלבד: מאסר.[148] אומנם היה מדובר בסנקצייה אפקטיבית ביותר,[149] אך לא היה בה די כדי להתמודד עם תופעת הסרבנות, בין היתר משום שהפעילו

143 הליך קבלת היתר נישואין ארוך מהליך קבלת סעד המאסר. מאסר נגד גבר סרבן דורש רק החלטה של בית הדין האזורי. מאסר נגד אישה סרבנית דורש גם אישור של נשיא בתי הדין הרבניים. לעומת זאת כדי לקבל היתר אישה שנייה נדרשים אישורים נוספים והליכים פרוצדורליים נוספים. ראו לעניין זה לעיל, ליד הערות 93–98.

144 לעיל, הערה 131.

145 על פי הדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין הרבניים, בטווח של 10 שנים, משנת 2006 עד 2015, ניתנו בין 142 ל־174 צווי מאסר נגד סרבני גט, ולפי הדוח משנת 2017 (לעיל, הערה 33), בשנים 2012–2016 ניתנו 69 צווי מאסר (נתונים אלה שונים מהנתונים בדוחות השנתיים). בנוגע לשנים 2016–2020: לפי הדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין לשנים אלו, ניתנו בתקופה זו 39 צווי מאסר, אך לפי נתוני שב״ס, באותן שנים היו כלואים בפועל בבתי הכלא 97 סרבני גט [אבגר (לעיל, הערה 49) בעמ׳ 6]. בנוגע לשנים 2021–2024: לפי הדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין לאותן שנים, ניתנו בתקופה זו 55 צווי מאסר בגין סרבנות גט. על אף הסתירות בין הנתונים שמוצגים בדוחות השונים, ניתן להעריך הערכה גסה שלפיה בטווח של 19 שנה (בשנים 2006–2024) היו כ־250 סרבני גט שהוטלו עליהם צווי מאסר (ואם לשפוט על פי נתוני שב״ס כאמור, הרי שהמספרים גדולים בהרבה). לנתונים על מאסרים קודם לשנת 2006 ראו: יפעת שחק, ״מעוכבות גט ומסורבות גט בישראל״ **הכנסת – מרכז המחקר והמידע** (2003) בעמ׳ 3; ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 212.

146 לעיל, הערה 128. לרמות החיוב השונות (כפייה, חיוב, מצווה והמלצה להתגרש) ראו לעיל, הערה 34.

147 לעיל, הערות 110 ו־128.

148 סעיף 6 לחוק שיפוט בתי דין רבניים; לעיל, ליד הערות 115–116.

149 לעיל, הערה 114.

אותה רק בתיקים שבהם רמת החיוב להתגרש הייתה של ״כפייה לגט״[150] — ששיעורם נמוך מ־1% מהתיקים.[151]

כאשר בסוף שנות השבעים של המאה העשרים החלה לעלות המודעות הציבורית לבעיית סרבנות הגט (ובפרט למצוקת הנשים המסורבות), המחוקק החל לחפש דרכים נוספות להתמודד עם הבעיה.[152] הפתרון המרכזי שנמצא היה לתת כלי אכיפה אפקטיביים בידי בית הדין הרבני, שיהיה אפשר להפעילם גם בפסקי דין לגירושין קלים יותר,[153] ולשם כך חוקק בשנת 1995 את חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ״ה–1995 (להלן: ״חוק הסנקציות״ או ״החוק״).[154]

במהלך השנים נקבעו בחוק סנקציות רבות שבסמכות בית הדין להטיל בגין סרבנות גט (כלפי גברים ונשים כאחד), ובכללן מניעת יציאה מהארץ; מניעת החזקת דרכון ישראלי או תעודת מעבר; מניעת החזקת רישיון נהיגה; מניעת שימוש במשרה על פי דין; מניעת עיסוק במקצוע המוסדר על פי דין; מניעת הפעלת עסק הדורש רישוי; מניעת פתיחת חשבונות בגופים פיננסיים מפוקחים, כדוגמת בנקים, וביצוע פעולות בהם; מניעת

---

150 לפי חוק שיפוט בתי דין רבניים, ניתן להטיל מאסר רק במקרים של ״כפייה לגט״. האפשרות להטיל מאסר גם במקרים אחרים נוצרה רק עם חקיקת חוק הסנקציות בשנת 1995 [או קודם לכן לפי סעיף 7א(א) לחוק כפיית ציות, אלא בפועל לא נעשה שימוש באופצייה זו לצורך מאסר בגין סרבנות גט עד לשנת 2011 (ראו לעניין זה: ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בהערה 43)]. למעשה גם כיום מטילים מאסר בעיקר במקרים של כפייה לגט (ראו לעניין זה שם, שם, בעמ׳ 95).

151 לפי סקירתו של אביעד הכהן, ״אם תרצו — אין זו עגונה: הטלת סנקציות על סרבן גט ועל משפחתו״ **פרשת השבוע** 358 (משרד המשפטים — המחלקה למשפט עברי, תשס״ט), בשנים 1997–1999 ניתנו בסך הכול 14 פסקי דין ברמה של ״כפייה״, ובשנים 2000–2008 ניתנו 9–10 פסקי ״כפייה״ בכל שנה (למעט שנת 2007 שבה ניתנו 18 חיובים). לפי **נשים ומשפחה בישראל — דו־שנתון סטטיסטי** (מרכז רקמן, 2018) בעמ׳ 88–89, בשנים 1998–2001 היו בסך הכול 26 מקרים של כפיית גט. לנתונים נוספים בדבר היקפי פסקי הדין לכפיית גט בשנים 2005–2009 ראו אונגר ואלמגור־לוטן (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 13. לפי הנתונים שנמסרו לנו מאת הנהלת בתי הדין, בשנת 2017 היה שיעורם של פסקי הדין ברמת ״כפייה״ 0.85% מפסקי הדין; ובשנת 2018 — 0.53% מהתיקים היו ברמה של ״כפייה״. יש לציין כי פסקי דין ברמה ״כפייה״ נפסקים נגד גברים יותר מאשר נגד נשים, ולעיתים מדובר בפער מהותי [לדוגמה, לפי סכימת הנתונים הסטטיסטיים שפורסמו בדוח משנת 2017 (לעיל, הערה 33) פסקי דין ברמה של ״כפייה״ ניתנים בכ־1.2% מפסקי הדין לגירושין נגד גברים וכ־0.2% מפסקי הדין נגד נשים].

152 לעליית המודעות הציבורית לסוגיה ראו עמיחי רדזינר, ״שובו של רבנו תם: הטלת הרחקות דתיות, חברתיות וכלכליות על סרבני גט בבתי הדין הרבניים״ **שנתון המשפט העברי** לא (תשפ״א–תשפ״ב) 179, בעמ׳ 220–221 (להלן: רדזינר ״שובו של רבנו תם״); וכן ראו המקורות שהובאו אצל זילברברג ורדזינר (לעיל, הערה 89) בהערה 251.

153 ראו דברי המבוא להצעת חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), תשנ״ד–1994, ה״ח 495.

154 חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), תשנ״ה–1995, ס״ח 139 (להלן: חוק הסנקציות).

ייסוד תאגיד או מניעה לשמש בו כבעל עניין; עיקול נכסים; הטלת קנסות; הטלת תשלומי כפיית ציות לצד שכנגד; שלילת קצבאות וגמלאות, ועוד.[155] נוסף על כך, הפרה של אחת ממגבלות אלה יכולה להוביל למאסר.[156]

אם הצד הסרבן הוא אסיר/ה או עציר/ה, בית הדין יכול להטיל עליו מגבלות נוספות. כך למשל ניתן לשלול מהצד הסרבן: חופשות, ביקורים, מכתבים, החזקת חפצים אישיים, עבודה בשכר, קניית מצרכים, שחרור על תנאי או שחרור מנהלי, השתתפות במסגרות לימודיות בכלא, לבישת בגדים אישיים, שהייה באגף שומרי מצוות וקבלת מזון בכשרות מיוחדת. נוסף על כך, בית הדין יכול להורות על הכנסת הצד הסרבן לבידוד, ובעודו בבידוד למנוע ממנו קיום קשר טלפוני ואפשרות להחזיק אמצעי כתיבה וחומרי קריאה.[157]

על אף האפקטיביות הרבה של הצווים,[158] השימוש בהם נגד סרבניות גט הוא מועט ביותר, כאשר עד אוגוסט 2024 היה אפשר לספור ״על שתי ידיים״ את מספר התיקים שבהם הוטלו בפועל סנקציות נגד נשים סרבניות.[159] גם במקרה זה מיעוט השימוש בסעד

---

155 סעיפים 2–2א ו־3ב לחוק הסנקציות.

156 וזאת לפי סעיף 7א(א) לחוק כפיית ציות. ראו לדוגמה תיק (אזורי חי׳) 1078402/11 **פלונית נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2018) שבו הטיל בית הדין סנקציות על סרבן הגט ירון אטיאס, ובהן מניעה מלהחזיק רישיון נהיגה. לאחר שהתגלה שאטיאס נהג ברכבו, שלח אותו בית הדין למאסר של שבוע ימים בגין הפרת צו ההגבלה. הנשיאה חיות אישרה את המאסר בבש״פ 4266/18 **פלונית נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2018) (להלן: עניין **אטיאס**).

157 סעיף 2(א)(7) לחוק הסנקציות. להטלת סנקציות לפי סעיף זה ראו לדוגמה: תיק (גדול) 025324531-21-1 (לא פורסם, 4.3.2008), הובא אצל **הדין והדיין – פסקי דין רבניים בנושאי משפחה** 27 (2011) בעמ׳ 10; תיק (גדול) 732272–3 (לא פורסם, 17.3.2011), הובא אצל **הדין והדיין – פסקי דין רבניים בנושאי משפחה** 29 (2012) בעמ׳ 5–6. ראו עוד להלן בהערות 226–228 כי חלק מסנקציות אלה הוטלו בפועל עוד קודם קביעתן בחוק, אך זה היה בתורת המלצה בלבד.

158 ראו להלן, הערה 353, כי לאורך השנים הוטלו צווי הגבלה במאות תיקי סרבנות. לעניין האפקטיביות של הצווים ראו: אבגר (לעיל, הערה 49) בעמ׳ 5, כי בין 70%–89% מהתיקים שבהם הוטלו סנקציות בשנים 2016–2019 הם הוטלו במסגרת הליכי גירושין שהסתיימו בגירושין; וכן ראו **נשים ומשפחה בישראל** (2014) (לעיל, הערה 3) בעמ׳ 84, בנוגע לתיקים שבהם הוטלו סנקציות בשנים 2008–2012, כי בכ־78% מהתיקים ניתן גט (נכון למועד הפקת הנתונים בשנת 2013). יצוין כי לא ברור מהמקורות הללו אם כלולים בהם גם תיקים שבהם הוצאו צווי הגבלה נגד נשים שלא אושרו על ידי הנשיא. לטעמנו, כדי לבדוק את האפקטיביות של צווי ההגבלה צריך לבדוק רק צווי הגבלה שהוטלו בפועל (קרי, צווים נגד גברים וצווים נגד נשים שזכו לאישור הנשיא). אם הסטטיסטיקות שהובאו בעניין זה כוללות גם תיקים שבהם הסנקציות לא אושרו, הרי שלמעשה האפקטיביות של הצווים רבה מזו שהוצגה.

159 ראו להלן, הערות 353–354, שמפרסומים שונים של המדינה מצטיירת תמונה שלפיה יש עשרות רבות של נשים שנגדן הוצאו צווי הגבלה, אך בפועל לא כך הם פני הדברים. מנתונים שמסרה הנהלת בתי הדין במרץ 2020 היו עד אותה עת ״מקרים בודדים״ שבהם אושרו סנקציות נגד נשים. בפועל ידוע לנו על כמה מקרים שבהם הנשיא אישר את הסנקציות (ייתכן שיש מקרים בודדים נוספים): תיק (אזורי חי׳) 514847/9 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו,

נובע ממדיניות המחוקק ובתי הדין הרבניים.[160] חוק הסנקציות קובע כי צווי ההגבלה נגד גברים סרבנים יינתנו על ידי בתי דין רבניים בערכאה ראשונה,[161] וייכנסו לתוקף מייד.[162] לעומת זאת, כדי לתת צו הגבלה נגד אישה סרבנית צריך, נוסף על ההחלטה של בית הדין הרבני, גם אישור של נשיא בתי הדין.[163]

האישור הנדרש מהנשיא איננו ״אישור טכני״. בטרם נותן הנשיא את החלטתו עליו לקיים דיון במעמד הצדדים ולשמוע את טענותיהם,[164] והחלטתו נתונה לביקורת שיפוטית של בג״ץ.[165] נוסף על כך, נקבע נוהל (לא רשמי) שלפיו לא ייקבע דיון לפני הנשיא בטרם תהפוך ההחלטה להטיל סנקציות לחלוטה (להלן: ״הנוהל״). לכן, אם האישה-הסרבנית מגישה ערעור על ההחלטה להטיל עליה סנקציות, הרי שקודם יידון הערעור לפני ״הרכב רגיל״ בבית הדין הרבני הגדול, ורק אם הערעור יידחה ייקבע דיון לאישור הסנקציות לפני הנשיא.[166] מכאן שלאישה סרבנית יש יתרון דיוני הטמון בשורש ההליך בכל הנוגע להפעלת סנקציות נגדה, בשונה מהפעלת אותן סנקציות כלפי גבר סרבן.

2018) – הסנקציות הוטלו ביום 24.12.2015, ואושרו בידי הנשיא קרוב לשנתיים לאחר מכן, ביום 21.11.2017; תיק (אזורי י-ם) 1195770/2 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2021); בג״ץ 6617/18 **פלונית נ׳ בית הדין הרבני הגדול** (פורסם בנבו, 12.11.2018). כמו כן ראו: רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) בהערה 20, על תיק נוסף [תיק (אזורי ת״א) 1006595/8 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2017)] שבו אישר הרב הראשי את ״הסנקציות הקלות״ אך לא אישר מאסר. ראו עוד רפי רכס, ״עמדת בתי הדין הרבניים בדבר הצורך בהארכת הוראת שעה של סעיף 10(א) לחוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין)״ **הנהלת בתי הדין הרבניים** (22.7.2025) בפסקאות 3–4 (להלן: רכס, ״עמדת בתי הדין ביחס להארכת הוראת השעה״), כי בתקופה שמיום 9.8.2022 עד ליום 8.7.2024 אישר הנשיא סנקציות נגד שלוש נשים סרבניות. בנוגע להטלת הסנקציות על נשים סרבניות מיום 8.8.2024 (עת נכנסה לתוקף הוראת השעה המאפשרת להטיל סנקציות על נשים ללא אישור הנשיא) ראו להלן, הערות 363–365.

160 מדיניות זו משתקפת בהבחנה שעושה המחוקק בין מסורבים למסורבות, כמפורט באלה: המשך תת־פרק זה; תיקון 4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) שעליו נפרט בפרק ג1; ״נוהל״ של בתי הדין הרבניים המפורט ליד הערה 166 שלהלן. ראו עוד לעניין המדיניות של בתי הדין והמחוקק בנוגע לנשים מסורבות לעיל, הערה 130, ולהלן, הערות 350 ו־278, וליד הערות 285–286.

161 סעיף 1(א) לחוק הסנקציות.

162 סעיף 4(א2) לחוק הסנקציות קובע כי ״צו הגבלה ייכנס לתוקף במועד נתינתו״. נוסף על כך, סעיף 4א(א) לחוק קובע כי במקרה שבו סרבן הגט הגיש ערעור על צו הגבלה שהוטל עליו, הרי שככלל, ביצוע צו ההגבלה לא יעוכב בעקבות הגשת הערעור. עיכוב ביצוע צו ההגבלה יכול להינתן רק בהחלטה של בית הדין הרבני הגדול, שחייב לנמק את החלטתו.

163 סעיף 1(ג) לחוק הסנקציות.

164 סעיף 1(ה) לחוק. ראו עוד שם, כי רק במקרה שבו לא התייצב צד לדיון, אף שזומן כדין, יוכל הצו להינתן בהיעדרו.

165 לעיל, הערות 84-85.

166 ראו תיק (אזורי נת׳) 289554/29 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2016). ראו עוד לעניין זה ליבוביץ (לעיל, הערה 95) בעמ׳ 23.

כדי שהסנקציות המוטלות בגין סרבנות גט תהיינה אפקטיביות, צריך שכניסתן לתוקף תהיה מהירה. לכן קבע המחוקק שככלל הגשת ערעור על החלטה להטיל סנקציות לא תעכב את כניסתן לתוקף.[167] וכך אכן הנוהג כאשר הסנקציות מוטלות על גברים-סרבנים.[168] בשל הוראה זו של המחוקק, עד שמגיע מועד הדיון בערכאת הערעור, פעמים רבות הערעור מתייתר, שכן סרבן הגט כבר ״נשבר״ מהסנקציות ונתן את הגט.[169]

לעומת זאת, הצורך באישור הנשיא במקרה של סרבנות נשית מביא לכך שלאישה הסרבנית יש כביכול אפשרות ערעור כפולה: לפני בית הדין הרבני הגדול ולפני הנשיא. וכל עוד שתי ״ערכאות הערעור״ לא נתנו את אישורן, הסנקציות אינן נכנסות לתוקף.[170] נוסף על כך, ההחלטה של נשיא בית הדין הגדול כפופה לביקורת שיפוטית של בג״ץ, דבר שיכול לעכב בחודשים ארוכים נוספים את הכניסה לתוקף של הסנקציות.[171]

למעשה, הצורך באישור הנשיא, בשילוב הנוהל שאין קובעים דיון לפני הנשיא בטרם ניתנה הכרעה של ערכאת הערעור, גורם לעיכוב של חודשים רבים בכניסת צווי ההגבלה לתוקף,[172] ולא פעם גם לאובדן האפקטיביות של הצווים.[173] נוסף על כך, הצורך באישור הנשיא יוצר גם ״אפקט מצנן״ על בתי הדין, היודעים כי גם אם יטילו סנקציות, הן לא ייכנסו לתוקף, ולכן ממעטים להטילן.[174]

---

167 סעיף 4א(א) לחוק הסנקציות. לתנאים שבהם תיתכן דחייה בכניסת הסנקציות לתוקף ראו לעיל, הערה 162. נוסף על כך, כדי להגביר את היעילות של הסנקציות קבע המחוקק בסעיפים 4–4א לחוק הסנקציות מועדים קצובים וקצרים יחסית לדיון ולהכרעה בצווי ההגבלה – בערכאה הראשונה ובערכאת הערעור.

168 ראו עוד לעניין זה אצל ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בהערות 57–59 והטקסט שלידן.

169 הדבר ניכר במיוחד כאשר הסנקצייה היא מאסר. ראו לעניין זה לעיל, הערה 127, שברוב גדול של התיקים שבהם מוטל מאסר, הסרבן ״נשבר״ בתוך כמה ימים ומסכים לתת את הגט.

170 ראו לעניין זה הביקורת של בית הדין בתיק (אזורי נת׳) 289554/29 **פלוני נ׳ פלונית** (לעיל, הערה 166): ״...בית הדין לא יכול להימנע מלהביע דעתו על סרבול ההליכים בהטלת צווי הגבלה נגד האישה – החלטה על צו זה נתונה לכאורה לשתי ערעאות ערעור...״

171 אומנם עתירה לבג״ץ איננה מעכבת אוטומטית את ביצוע צווי ההגבלה/מאסר, אך בג״ץ יכול להוציא צו לעיכוב ביצוע צווי ההגבלה/מאסר, ובכך לעכב את כניסתן של הסנקציות לתוקף. דוגמה למקרה שהוצע בו צו עיכוב ביצוע כאמור ראו בג״ץ 2448/21 **פלונית נ׳ בית הדין הרבני לערעורים** (פורסם בנבו, 2021). יצוין כי בניגוד לנשים, גברים אינם יכולים לעתור לבג״ץ בסיטואציה כזאת. ההחלטה של הנשיא מוגדרת ״החלטה מנהלית״, ולכן יש לאישה זכות לעתור נגדה לבג״ץ. לעומת זאת, ההחלטות בעניינו של גבר סרבן נכנסות לתוקף לאחר קבלת ההחלטה בידי בית הדין הרבני האזורי, והגבר שנגדו ניתנו ההחלטות אינו יכול לעתור בעניין לבג״ץ לפני שהוא מיצה הליכים וערער לבית הדין הרבני הגדול. ובפרק הזמן עד לדיון ולהחלטה בערכאת הערעור (דבר שיכול לארוך חודשים ארוכים), הגבר הסרבן כבר יהיה נתון תחת הסנקציות.

172 ליבוביץ (לעיל, הערה 95) בעמ׳ 23–24.

173 תיק (אזורי נת׳) 289554/29 **פלוני נ׳ פלונית** (לעיל, הערה 166).

174 ראו ״עמדת מרכז רקמן לקידום מעמד האשה ביחס להצעת החוק חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון מסעיף 10), תשפ״ג–2023 לקראת הדיון הקבוע ביום

מחד, הנוהל סותר לכאורה את החוק הקובע כי הגשת ערעור לא תעכב את ביצוע צו ההגבלה.[175] מאידך, רוחו של הנוהל ממשיכה את המגבלות שהציב המחוקק על נתינת צווי הגבלה נגד סרבניות גט. הנוהל והמגבלות אינם רק ״הגבלות פרוצדורליות״ אלא גם משקפים עמדה עקרונית שלפיה צווי הגבלה נגד סרבניות גט יש לתת במשורה. ההבחנה המגדרית שיצר המחוקק אותתה לבתי הדין מהי ״המדיניות הרצויה״ בכל הנוגע להטלת צווי הגבלה על נשים סרבניות, ועל פי זה הם גיבשו מדיניות שלפיה יש להימנע מלהטיל צווי הגבלה נגד נשים (למעט מקרים חריגים).[176]

(כאמור, לאחרונה חל שינוי בגישת המחוקק, שהחליט בהוראת שעה כי מיום 8.8.2024 עד ליום 31.7.2026 לא יידרש אישור של הנשיא כדי להטיל צווי הגבלה על נשים סרבניות.[177] בפרקים ג3 ו־ד נדון בהשלכות השינוי).

(ד) פיצויים נזיקיים ותביעות חוזיות

כלי נוסף להתמודדות עם סרבנות גט פותח בידי בתי המשפט לענייני משפחה בראשית שנות האלפיים, כאשר הכירו בסרבנות גט כעוולה נזיקית המזכה את המסורב/ת בפיצויים.[178] יתרה מזאת, במסגרת ההצטרפות של בתי המשפט למלחמה בסרבנות הגט,

---

10.7.2024״ (מרכז רקמן, 9.7.2024 https://did.li/HOxIw (להלן: עמדת מרכז רקמן ביחס לתיקון 10״), שם נטען כי הצורך באישור הנשיא ״מסייע לאחידות בפסיקה״ (שם, פסקה 1) ו״יצר [...] דין אחיד בקרב ההרכבים השונים״ (שם, פסקה 7).

175 סעיף 4א(א) לחוק הסנקציות. ואומנם הנוהל אינו קובע עיכוב ביצוע, אך למעשה זו התוצאה, שכן הנוהג קובע למעשה שלא יינתן אישור לצו ההגבלה עד להכרעה בערעור.

176 מדיניות זו מתבטאת בכך שלאורך השנים הוטלו צווי הגבלה במאות תיקי סרבנות נגד גברים, אך נגד נשים הוטלו צווים כאלה בפועל במקרים ספורים בלבד (כמפורט להלן בהערות 353–354). ביטוי נוסף למדיניות זו ניתן למצוא בדיווח לוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת על יישום חוק בתי הדין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), תשנ״ה–1995 שהוגש ליו״ר ועדת החוקה, חוק ומשפט ביום 16.8.2016, בהערה 15, שלדעת בית הדין יש מקרים שבהם אין לדון כלל בצווי הגבלה נגד נשים סרבניות בשל המצב הרפואי של האישה הסרבנית. סיבה נוספת למיעוט צווי ההגבלה נגד נשים היא שגברים נמנעים מלבקש צווי הגבלה כדי שלא יצטרכו לאחר מכן להמתין שלוש שנים עד לבקשת היתר נישואין (ראו לעניין זה להלן, הערה 260).

177 סעיף 1(ג) ו־3(א) לחוק הסנקציות. ראו עוד לעניין הוראת שעה זו להלן, ליד הערות 361–366.

178 אומנם כיום יש הסכמה רחבה בבתי המשפט לעניני משפחה שסרבנות גט היא עוולה נזיקית ושבסמכותם לדון בתביעות אלה, אך יש לציין כי עמדה זו אינה מוסכמת. עמדתה של הנהלת בתי הדין הרבניים היא שסוגיה זו מצויה בסמכותם הבלעדית של בתי הדין הרבניים. עמדה זו הוצגה בכמה עתירות שהוגשו בעניין זה לבית המשפט העליון, אך זה סירב באופן עקבי לדון לסוגיה, ובכך הסכים בשתיקה לסמכות בתי המשפט לענייני משפחה לדון בתביעות (אהוד גוטל, ליאת דאשט ויובל פרוקצ׳יה, ״מתואמים או משלימים? דיני הנזיקין והפסיקה בבג״ץ״ **משפטים** נ (תשפ״א) 713, בעמ׳ 731–732). אשר לעילות התביעה הנזיקיות שהוכרו על ידי הפסיקה ראו: עמ״ש (מחוזי מרכז) 63059-02-20 **י.כ. נ׳ ר.כ.** (פורסם בנבו, 2020)

הם ניאותו להכיר לא רק בתביעות כלפי הסרבנים אלא גם כלפי צדדים שלישיים שקשורים לסרבנות. למשל, בית המשפט חייב אח של סרבן גט לפצות את גיסתו המסורבת, כיוון ששידל את אחיו וסייע לו לסרב להתגרש.[179]

במהלך השנים התפתחו שלוש גישות עיקריות בקרב השופטים בנוגע למקרי הסרבנות המזכים בפיצויים נזיקיים (אשר משקפות, אם כי לא באופן מלא, עמדות שונות בספרות כלפי הסוגיה).[180] ״הגישה המחמירה״ דורשת כי יהיה פסק דין לגירושין ברמה של ״חיוב״ או ״כפייה״.[181] ״גישת הביניים״ סוברת שצריך שיהיה פסק דין לגירושין, אך אין

(להלן: עמ״ש 63059-02-20) שסיכם כי העילות הן עוולת הרשלנות והפרת חובה חקוקה, כאשר יש הסוברים שראוי להכיר בסרבנות גט גם כ״עוולה חוקתית״.

179 תמ״ש (י-ם) 22158/97 **מ׳ ט׳ נ׳ מ׳ ט׳** (פורסם בנבו, 2011). יתרה מזאת, חיוב האח בפיצויים נעשה עוד לפני שנקבעה אחריותו של סרבן הגט עצמו בנזיקין [שם; עמ״ש (י־ם) 35992-10-11 **ט.מ. נ׳ ט.מ.** (19.1.2012)]. בעניין זה יש לציין כי גם בית הדין הרבני הרחיב את מעגל האחריות בגין סרבנות גט, וכיום מטיל סנקציות גם על צדדים שלישיים. לעניין זה ראו להלן, הערה 319.

180 המחלוקות בנוגע למקרים שבהם תתקבלנה תביעות פיצויים בגין סרבנות גט קשורות לשאלת היחס בין דיני הנזיקין לדיני המשפחה. בספרות קיימות שלוש עמדות עיקריות בעניין זה. המלומדים קפלן ופרי (לעיל, הערה 28) סבורים שאין לנתק את הסוגיה הנזיקית מהקשרה בדיני המשפחה. לדעתם, בשל החשש מגט מעושה יש לקבוע כי תנאי להגשת תביעה יהיה קיומו של פסק דין לגירושין בדרגה של ״חיוב״ או ״כפייה״. כמו כן, לדעתם יש להטיל מגבלות על סכום התביעה כדי שלא ייווצר סיכון ממשי ל״גט מעושה״. גישה נוגדת מוצגת אצל יפעת ביטון, ״עניינים נשיים, ניתוח פמיניסטי והפער המסוכן שביניהם – מענה ליחיאל קפלן ורונן פרי״ **עיוני משפט** כח (תשס״ה) 871, הבוחנת את הסוגיה מנקודת מבט פמיניסטית (ולכן מתמקדת במסורבות הגט בלבד, ואינה מתייחסת למסורבי הגט). לדעתה יש לנתק בין דיני הנזיקין לדיני המשפחה ולא להתחשב כלל בשאלת ״עישוי הגט״ (קרי, בטלות הגט). גישה שלישית היא גישתו של בנימין שמואלי, ״פיצוי נזיקי למסורבות גט״ **המשפט** יב (תשס״ז) 285; בנימין שמואלי, ״הדור הבא של תביעות נזיקין בגין סרבנות גט כדי להשיג את הגט ו״כלל האחריות״ של קלברזי ומלמד״ **משפטים** מא (2011) 153 (להלן: שמואלי ״הדור הבא של תביעות נזיקין בגין סרבנות״) שלפיה יש לבחון את שאלת הפיצויים בגין סרבנות גט על טהרת דיני הנזיקין, ולכן לדעתו אין הכרח בפסיקה לגירושין של בית הדין הרבני, ואין מקום להגבלת הפיצוי מחשש לעישוי גט. עם זאת, בניגוד לגישתה של ביטון, שמואלי אינו בוחן את הסוגיה מתוך נקודת מבט פמיניסטית אלא מנקודת המבט של דיני הנזיקין [וסובר שיש לתת פיצויים גם לגברים מסורבי גט – ועל כך הרחיב במאמרו בנימין שמואלי ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית המאפשרת לפצות גם גברים מסורבי גט? בין צדק חלוקתי, צדק מתקן והגברת כוח המיקוח של המסורב/ת״ **עיוני משפט** לט (תשע״ז) 545, בעמ׳ 566 (להלן: שמואלי ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״)]. כמו כן אומנם לדעתו ״על דיני המשפחה להיוותר מחוץ לתמונה״, אך לצד זאת הוא סובר שיש לתת ״התחשבות עדינה במשפחה [...] וכן התחשבות במטרת יישוב סכסוכים במסגרת התביעה הנזיקית״. לפסיקה שמכירה ביחס שבין הגישות השונות בפסיקה לבין העמדות השונות בספרות ראו לדוגמה: עמ״ש 63059-02-20 (לעיל, הערה 178).

181 ראו לדוגמה: תמ״ש (י-ם) 19270/03 **ק.ס. נ׳ ק.פ.** (פורסם בנבו, 2004); תמ״ש (קריות) 48362-07-12 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2013). העילה הנזיקית שלפיה נפסקו פיצויים

חשיבות לרמתו של פסק הדין (כפייה/חיוב/מצווה/המלצה).[182] ו״הגישה המרחיבה״ מנתקת בין השאלה הנזיקית לבין פסיקות בתי הדין הרבניים והעילות ההלכתיות למתן גט, וסוברת שניתן לפסוק פיצויים גם במקרים שבהם אין פסק דין לגירושין.[183]

התרומה של סעד הפיצויים למלחמה בסרבנות הגט נובעת, בין היתר, מה״אופי״ השונה של סעד זה לעומת ״אופיין״ של הסנקציות שמטילים בתי הדין הרבניים. בניגוד לסנקציות שהן צופות פני עתיד, הפיצויים נפסקים בגין נזקי העבר.[184] כלומר, הסנקציות אינן מתייחסות לסרבנות שהייתה עד אותה עת. כל תכליתן היא להביא להפסקת הסרבנות הנוכחית/העתידית, והן מוסרות מייד עם הפסקת הסרבנות.[185] לעומת זאת, פיצויים

הייתה הפרת חובה חקוקה, כאשר החובה הרלוונטית היא סעיף 287 לחוק העונשין. זו הסיבה שפיצויים נפסקו רק במקרים שבהם הבעל חויב לתת גט.

182 ראו לדוגמה: תמ״ש (י-ם) 20673/04 **ב.מ. נ׳ ב.ה.א** (פורסם בנבו, 2008); תמ״ש (כ״ס) 19480/05 **פלונית נ׳ עזבון המנוח פלוני ז״ל** (פורסם בנבו, 2006); עמ״ש 9228-05-18 **נ.ס נ׳ א.ס** (2019). פיתוח תביעות הנזיקין גם במקרים שבהם לא היה חיוב גט, התאפשר באמצעות ההכרה בסרבנות גט כמעשה הנכנס בגדרי עוולת הרשלנות.

183 ראו לדוגמה: תמ״ש (י-ם) 21162/07 **פלוני נ׳ פלונית** (לעיל, הערה 74); תמ״ש (קריות) 44-04-09 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2010); עמ״ש (חי׳) 23464-10-09 **א.ש. נ׳ ד.ש.** (פורסם בנבו, 2010). יש גם שופטים שמשלבים בין הגישות השונות. כך למשל השופט ויצמן סובר כי ככלל יש לפסוק פיצויים רק כאשר יש פסיקה של בית הדין הרבני המורה לסרבן לתת גט, אך לצד זאת ״...במקרים חריגים, יכול ובית המשפט ימצא לנכון להורות בניגוד לאותה הוראה של בית הדין, וזאת כאמור, במקרים בהם קיימת ׳זעקה׳ שבנושא הסרבנות, שאין להתעלם הימנה״ [עמ״ש 63059-02-20 (לעיל, הערה 178) בפסקה 38]. ראו עוד אצל ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 98, כי התפתחות הפסיקה הייתה שתחילה נקטו את הגישה המחמירה, לאחר מכן היו שופטים שנקטו את גישת הביניים, ובשלב השלישי היו שופטים שנקטו את הגישה המרחיבה. לעיון נוסף ורחב בהתפתחות תביעות הנזיקין בגין סרבנות גט ראו: שמואלי, ״הדור הבא של תביעות נזיקין בגין סרבנות״ (לעיל, הערה 180); בנימין שמואלי, ״תביעות נזיקין בגין סרבנות גט (חלק ב): התנגשות חזיתית בין דיני הנזיקין לדיני המשפחה הדתיים?״ **שו״ת ועוד** 14 (תשע״ז) 2.

184 לרוב בתי המשפט פוסקים פיצויים רק על הסרבנות שכבר הייתה, ואינם פוסקים פיצויים עבור נזק מתמשך (סרבנות עתידית) [סיבה מרכזית לכך היא כדי שלא להגביר את החשש ל״גט מעושה״ (תמ״ש (י-ם) 6743/02 **כ׳ נ׳ כ׳**, פסקה 12 (פורסם בנבו, 2008))]. לסיבות נוספות ראו תמ״ש (ת״א-יפו) 24782/98 **נ.ש. נ׳ נ.י׳**., פסקה 9 (פורסם בנבו, 2008)]. לצד זאת, יש מקרים שבהם בתי משפט פסקו פיצויים גם בגין נזקים עתידיים. ראו לדוגמה: תמ״ש (י-ם) 18561/07 **ש׳ ד׳ נ׳ ר׳ ד׳** (לעיל, הערה 73), שם פסק בית המשפט 300,000 ₪ פיצוי גלובלי על נזקי העבר, 100,000 ₪ פיצויים מוגברים, וסך של 4,000 ₪ לכל חודש מיום מתן פסק הדין ועד למועד קבלת הגט; תמ״ש (ת״א) 53194-01-13 **י.ח נ׳ ל.ח** (פורסם בנבו, 2014) שם נפסק פיצוי בסך 45,760 ₪ בגין נזקי העבר, ו־2,080 ₪ עבור כל חודש שבו תימשך הסרבנות לאחר מתן פסק הדין. יש לציין כי בשני המקרים האמורים הצד המסורב היה הגבר, ולכן לא היה חשש לגט מעושה.

185 ראו לעיל, הערה 112, כי הסנקציות שמטיל בית הדין הרבני (ו/או בית המשפט המחוזי) הן סנקציות ״אזרחיות״, ולא פליליות. מטרתן אינה להעניש את סרבני הגט אלא להביא

נזיקיים מוטלים ״בדיעבד״, על הנזקים שנגרמו בעבר,[186] וניתן להטילם גם לאחר שהופסקה הסרבנות,[187] כאשר סכום הפיצוי עומד לרוב על סך של עשרות אלפי ש״ח לכל שנת סירוב,[188] ויכול במקרים שונים להגיע למאות אלפי ש״ח לשנה.[189] דבר זה יוצר אפקט הרתעתי על סרבני גט, ביודעם שסרבנות כעת עלולה לגרום לחיובם בפיצויים בעתיד.[190]

אומנם עלו תהיות בנוגע ליעילותן של התביעות הנזיקיות בצמצום סרבנות הגט, שכן בתי הדין הרבניים נוטים לדרוש כתנאי לסידור הגט שהתביעה הנזיקית תימחק (ואם כבר נפסקו פיצויים, שהאישה תוותר עליהם).[191] אך למעשה, כפי שהראה עמיחי רדזינר,

---

להסכמתם להתגרש. חריג לעניין זה הוא עונש המאסר שמטיל בית משפט השלום, כמפורט לעיל, ליד הערות 124–125.

186 ראו לעיל, הערה 184, כי ברוב התיקים הפיצויים נפסקים רק עבור נזקי העבר, ולא עבור סרבנות עתידית.

187 ראו לדוגמה תמ״ש (כ״ס) 19480/05 **פלונית נ׳ עיזבון המנוח פלוני** (פורסם בנבו, 2006), שם נפסק פיצוי כנגד העיזבון של סרבן הגט המנוח.

188 ראו לדוגמה: תמ״ש (רשל״צ) 30561/07 **ה.ש נ׳ ה.א** שם נפסק פיצוי של 377,200 ₪ עבור תקופה בת שבע שנים (לפי תחשיב של 3,300 ₪ לחודש + 100,000 ₪ פיצויים מוגברים); תמ״ש (ת״א-יפו) 24782/98 **נ.ש. נ׳ נ.י.** (לעיל, הערה 184) שבו נפסק פיצוי של 700,000 ₪ עבור תקופה של כעשר שנים (60,000 ₪ לשנה + 100,000 פיצויים מוגברים); תמ״ש (רשל״צ) 17454-08-15 **פלונית נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2018) שפסק 45,500 ₪ עבור 13 חודשי סירוב (3,500 ₪ לחודש); תמ״ש (י-ם) 44248-05-10 **כ.ש נ׳ כ.ש** (פורסם בנבו, 2011) שפסק 164,000 ₪ עבור 41 חודשים (4,000 ₪ לחודש); תמ״ש (כ״ס) 19480/05 **פלונית נ׳ עיזבון המנוח פלוני** (לעיל, הערה 187) שבו נפסק פיצוי בסך 711,000 ₪ עבור 237 חודשים (3,000 ₪ לחודש); תלה״מ (ת״א-יפו) 3099-11-20 **י.ב.ג נ׳ א.ג** (פורסם בנבו, 2023) שם נפסק פיצוי בסך 63,000 ₪ עבור 21 חודשי סרבנות (לפי תחשיב של 3,000 ₪ לחודש); תמ״ש (י-ם) 26190/08 **ש.ז נ׳ ד.ז** (פורסם בנבו, 2013) שבו נפסק פיצוי בסך 202,500 ₪ לתקופה של 39 חודשים (50,000 ₪ לשנה + 40,000 פיצויים מוגברים); תמ״ש (י-ם) 6743/02 **כ׳ נ׳ כ׳** (לעיל, הערה 184), שבו נפסק פיצוי בסך 550,000 בגין תקופה של כשמונה שנים (97 חודשים ועשרים יום) (450,000 ₪ פיצוי בגין הנזקים + 100,000 ₪ פיצויים מוגברים).

189 ראו לדוגמה: תמ״ש (רשל״צ) 9877–02 **פ.ע נ׳ פ.י** (פורסם בנבו, 2011), שם נפסק למסורבת פיצוי כולל של 730,000 ₪ עבור תקופה של כ־37.5 חודשים (לפי תחשיב של 200,000 ₪ לשנה + 50,000 ₪ פיצויים מוגברים); תמ״ש (י-ם) 19270/03 **כ.ש. נ׳ כ.פ.** (פורסם בנבו, 2004), שם נפסקו פיצויים בסך כולל של 425,000 ₪ עבור תקופה של 19.5 חודשים (200,000 לשנה + 100,000 פיצויים מוגברים).

190 ראו לעניין זה: שמואלי, ״הדור הבא של תביעות נזיקין בגין סרבנות״ (לעיל, הערה 180) בעמ׳ 245. בנוסף, פיצויים נזיקיים יכולים לצמצם, ואף לבטל, את הכדאיות הכלכלית של ״סחיטת גט״ [ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 99].

191 ראו לדוגמה תיק (אזורי נת׳) 272088/6 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 23.1.2011).

הפיצויים הנזיקיים התגלו כסעד אפקטיבי בצמצום תופעת הסרבנות.[192] אלא שעיקר התרומה של הפיצויים למלחמה בסרבנות היא בעידוד הצד הסרבן להסכים להתגרש.[193]

לצד האפקטיביות של הפיצויים הנזיקיים בצמצום תופעת הסרבנות, הם אינם מתאימים או יעילים דיים לכלל מקרי הסרבנות.[194] לכן מערכת המשפט ממשיכה לחפש ולקדם פתרונות נוספים ומשלימים.[195] אחד מאותם פתרונות הוא תביעות חוזיות בגין סרבנות גט, כדוגמת תביעות בגין הפרת חובת תום הלב שחלה בין בני זוג,[196] תביעות

192 ראו: עמיחי רדזינר, ״׳לא המדרש עיקר אלא המעשה׳: על סידור גטין לאחר תביעות נזיקין ועל מדיניות הפרסום של הפסיקה הרבנית״, **משפטים** מה (תשע״ה) 5, בעמ׳ 77. רדזינר מראה כי אומנם בתי הדין מתנגדים עקרונית להתערבותם של בתי המשפט האזרחיים בסוגיה זו, אלא שבמקרים רבים הם משלימים עם התערבות זו, וכי גם כאשר בתי הדין מצהירים כי לא יסדרו גט כל עוד תלויה ועומדת תביעה נזיקית בגין סרבנות, בפועל הם מסדרים לא פעם את הגט גם כאשר התביעה טרם הוסרה.

193 ראו: שי חי ובנימין שמואלי, ״הרחבת מעגל הנתבעים בנזיקין בגין סרבנות הגט: ביצוע באמצעות אחר, שידול וסיוע״ (טרם פורסם, הוצג בכנס השנתי של האגודה הישראלית למשפט וחברה 2025), כי השימוש שנשים מסורבות גט עושות בתביעות נזיקיות או חוזיות נועד ליצור ״עסקת חליפין״ שבמסגרתה הבעל ייתן את הגט והאישה תוותר על הפיצויים האזרחיים. לדיון בשאלה אם ראוי ונכון לקבל תביעות נזיקיות גם לאחר שסודר הגט ראו קפלן ופרי (לעיל, הערה 28).

194 ראו שי חי, ״סחטנות גט גברית כהתעשרות עוולתית״ (טרם פורסם), כי המערכת של דיני הנזיקין היא מסגרת משפטית מתאימה בעיקר להתמודדות עם נזקי העבר. לעומת זאת, לצורך התמודדות עם ״פיצויים מוגברים״ שנועדו להעניש את המעוול, או להבדיל עם פיצויים עבור נזקים עתידיים, ייתכן שמערכות דינים אחרות (כדוגמת דיני עשיית עושר ודיני החוזים) יהיו מתאימות יותר.

195 לפתרונות נוספים ראו להלן ליד הערות 318–323.

196 להכרת בתי המשפט בעילה זו ראו לדוגמה: תלה״מ (י-ם) 50420-02-20 **ר.א נ׳ מ.א**, פסקה 18 (פורסם בנבו, 2022); תמ״ש (י-ם) 44248-05-10 **כ.ש נ׳ כ.ש** (לעיל, הערה 188) בפסקה 55. יצוין כי שני פסקי הדין לא התבססו על העילה החוזית לבדה, אלא עשו זאת לצד העילה הנזיקית ונוסף עליה. אחד היתרונות של עילת חוסר תום הלב לשם התמודדות עם סרבנות גט הוא שעילה זו רלוונטית לכלל מקרי הסרבנות (בנימין שמואלי ומשה פוקס, ״תביעות חוזיות בגין סרבנות גט״, **דין ודברים** י (2018) 345, בעמ׳ 369).

בגין הפרת הבטחה להתגרש,[197] תביעות בגין הפרת הסכם קדם־נישואין,[198] ועוד.[199] בדומה לתביעות הנזיקיות, התביעות החוזיות מוגשות לבית משפט אזרחי (ולא לבית הדין הרבני), ויש בהן כדי לשמש ״סעדים מניעתיים״ ולסכל מראש את היווצרותה של סרבנות הגט.[200] לצד זאת, התביעות החוזיות (עדיין) אינן פופולריות בישראל, והדיון בהן בפסיקה ובספרות מצוי בשלבים ראשוניים בלבד.[201]

אם נחזור לפיצויים הנזיקיים, שבעניינם יש פסיקה נרחבת ו״קבלות״ בצמצום תופעת הסרבנות, יש לציין כי בכל הנוגע לגברים המסורבים האפקטיביות של סעד זה קטנה יותר. ראשית, אין הכרה גורפת בזכותם לקבל סעד זה, ויש פסיקות הקובעות כי גברים, בניגוד לנשים, אינם זכאים לפיצויים.[202] שנית, שופטים רבים פוסקים לגברים פיצויים נזיקיים

---

197 הבטחה כאמור יכולה להיות בעל פה או בהסכם מפורש (שם, בעמ׳ 370). לפיצוי בגין הפרת הבטחה בכתב להתגרש ראו לדוגמה: תמ״ש (נצ׳) 7450-09-13 **מ.א נ׳ א.א**, פסקאות 78 ו־53 (פורסם בנבו, 2014). למקרה נוסף שבו נדונה עילה זו ראו תה״ס (ק׳ גת) 8153-04-19 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2022), אם כי במקרה זה נפסק כי לא הייתה הפרה של התחייבות להתגרש ולכן לא נפסק פיצוי.

198 תביעות אלה מתאימות למקרים שבהם בני הזוג חתמו על הסכם קדם־נישואין, אשר קובע מנגנון של פיצוי/תשלום יומי/חודשי (לרוב בדרך של מזונות מוגדלים) במקרה של פירוד. בניגוד למצב בישראל, שבו הסכמים אלה אינם מקובלים, הם מקובלים מאוד בקהילות יהודיות בארצות הברית (עמיחי רדזינר, ״גיטין – מצוות התלויות בארץ? הסכם קדם־נישואין למניעת סרבנות גט: בין אמריקה לישראל״ **משפטים** מז (תשע״ח) 5). ראו עוד לעניין הסכמים אלה כפתרון אפשרי להתמודדות עם סרבנות גט אצל רחל לבמור, **מנעי עיניך מדמעה: הסכמי קדם־נישואין למניעת סירוב גט** (תשס״ט); שמואלי ופוקס (לעיל, הערה 196) בעמ׳ 361–366.

199 ראו שמואלי ופוקס (לעיל, הערה 196), המפרטים חמישה מסלולים של תביעות חוזיות שניתן להגיש בגין סרבנות גט: הפרת הסכם קדם־נישואין, הפרת חובת תום הלב, הפרת הבטחה/הסכם להתגרש או לבצע מעשה מסוים שיוביל לגירושין, השבת כספים שנסחטו במסגרת הסכם הגירושין, והכרה בהגעה להסכם למתן גט תמורת תשלום כחוסר תום לב במשא ומתן.

200 שם, בעמ׳ 408–409.

201 שם, בעמ׳ 407. יצוין כי לכל סוג תביעה (נזיקית/חוזית) יש יתרונות וחסרונות. התביעות החוזיות יכולות ״לעקוף״ חלק מהבעיות שיש בתביעות הנזיקין כדוגמת הדיון באשם, הדיון בתיקים שבהם פסק הדין לגירושין אינו ברמה של ״כפייה״ או ״חיוב״, ולעיתים גם לפתור את החשש מגט מעושה (שם, בעמ׳ 407). נוסף על כך, תביעות נזיקיות הן, במקרים רבים, יותר מסורבלות וקשות להוכחה, בהשוואה לתביעות חוזיות. מנגד, יש מקרים שבהם העילה הנזיקית מתאימה יותר לניהול התיק המשפטי. נוסף על כך, כיוון שתביעות נזיקיות נדונות כבר שני עשורים בבתי המשפט, הדבר מקל על התובעות והתובעים לנהל הליכים במסלול זה (שם, בעמ׳ 408). פיתוח התביעות החוזיות כסעד נוסף ומשלים לתביעות הנזיקיות, יאפשר להתאים את התביעה האזרחית המתאימה ביותר לכל מקרה סרבנות.

202 שמואלי, ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל, הערה 180) בעמ׳ 566. ראו עוד אצל בנימין שמואלי, ״אין סימטריה בסרבנות גט״ **הארץ** (15.11.2021) https://did.li/NVarl, כי מדובר בשופטים מעטים.

בסכומים נמוכים (בהשוואה לאלה הנפסקים לנשים מסורבות).[203] שלישית, במקרים שבהם האישה זכאית למזונות על אף סרבנותה, הרי שהאפקטיביות של הפיצויים תפחת במידה ניכרת, ולעיתים אף תבוטל. הסיבה לכך היא שהן הפיצויים והן המזונות הם רק עד מתן הגט. לכן, אם סכום הפיצוי שיוטל על האישה הסרבנית קרוב לסכום המזונות שהיא מקבלת, הרי שהיא תהיה אדישה לפיצויים שיוטלו עליה.[204]

(ה) קנסות ותשלומי כפיית ציות

סעד כלכלי נוסף למסורבי גט הוא הטלת קנס לפי חוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), התשט״ז–1956 (להלן: **חוק כפיית ציות**), המסמיך את בתי הדין להטיל קנסות (ואף מאסר) לפי פקודת ביזיון בית המשפט (להלן: **הפקודה**).[205] לצורך הטלת הקנס אין צורך באישור של נשיא בתי הדין (כפי שדרוש בהטלת סנקציות לפי חוק הסנקציות).[206] למעשה זו הסנקצייה האכיפה היחידה שניתן להטיל מייד.[207] על כן, מתוך שלל הסנקציות שבית

---

203 ראו: שם, כי ״רוב השופטים פוסקים פיצוי, אך אם נקבע בפסיקה תעריף של כ־50 אלף שקל לכל שנת סרבנות כלפי אישה, התעריף יהיה נמוך יותר כשמדובר בסרבנות כלפי בעל...״; שמואלי, ״תביעות נזיקין בגין סרבנות גט (חלק ב)״ (לעיל, הערה 2) בעמ׳ 5, הטוען כי אין קו אחיד בפסיקה בנוגע לשאלה אם אישה מסורבת מקבלת יותר פיצויים נזיקיים מגבר מסורב. ראו עוד לעניין זה בע״מ 997/15 **פלונית נ׳ פלוני**, פסקה 37 לפסק דינו של המשנה לנשיאה השופט מלצר (פורסם בנבו, 2021).

204 אם האישה מסכימה להתגרש, אומנם היא לא תשלם יותר פיצויים, אבל גם לא תקבל יותר מזונות אישה, ואם היא תמשיך בסירובה, היא תוכל לממן את הפיצויים באמצעות המזונות שהיא מקבלת. ראו להלן, הערה 276, כי יש מקרים שבהם הפיצויים שנפסקים נמוכים מהמזונות ומהמדור שהאישה קיבלה בשנות סרבנותה. במקרים אלה לאישה משתלם מבחינה כלכלית להמשיך לסרב.

205 סעיף 7א(א) לחוק כפיית ציות.

206 לצד זאת, סעיף 7א(ב) לחוק כפיית ציות קובע שיש **להודיע** על הטלת הקנס לנשיא/ת בית המשפט העליון, אשר יכול/ה לבטל את הקנס או להפחיתו. ההליך שמתקיים בבית המשפט העליון מוגדר הליך בש״פ (בקשות שונות פלילי), ולרוב נדון בדן יחיד על ידי הנשיא/ה או שופט אחר שהנשיא/ה מינה לכך. לעיתים הנשיא/ה מצרפ/ת להרכב עוד שני שופטים או מעביר/ה את התיק להרכב אחר של בית המשפט העליון. מעניין לציין כי כאשר בית משפט משתמש בקנס או במאסר לצורך כפיית ציות (לפי סעיף 6 לפקודת ביזיון בית המשפט), הוא אינו מחויב במתן הודעה לנשיא/ת בית המשפט העליון. ראו עוד לעניין זה רפי רכס, ״סנקציות המוטלות בבתי הדין והביקורת השיפוטית של נשיא בית המשפט העליון״ **כנס הדיינים – תשע״ח** (תשע״ט) 73, בעמ׳ 75–76.

207 אומנם מכוח חוק כפיית ציות (והפקודה) ניתן להטיל גם מאסר, אך בפועל לא ייעשה שימוש באופציה זו לפני שנעשה שימוש בסנקציות לפי חוק הסנקציות. עד היום נעשה שימוש במאסר לפי הפקודה בשני סוגי מקרים: אחרי שסרבן ישב בכלא עשר שנים, לא היה ניתן להמשיך את המאסר לפי חוק הסנקציות [ראו: תיק (אזורי י-ם) 622918/19 **פלונית נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2011), שאושר בידי בית הדין הרבני הגדול בתיק (גדול) 809968/2 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2011), ואושר בידי בית המשפט העליון בבש״פ 4072/12 **פלוני נ׳ בית הדין הרבני הגדול** (פורסם בנבו, 2013). ראו עוד לעניין תיק זה אצל ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) ליד הערות 43–45]; וכן במקרה שבו הסרבן הפר צו הגבלה שהוטל עליו [ראו

הדין יכול להטיל על סרבניות גט, במקרים רבים קנס הוא הסנקצייה היעילה ביותר.[208]

על אף היעילות הרבה של סנקציית הקנס, ניכר כי אין מרבים להשתמש בה.[209] סיבה ראשונה לכך היא חוסר המודעות של עורכי דין (ודיינים) לאפשרות להטיל קנסות בגין סרבנות גט.[210] סיבה נוספת היא שבית המשפט העליון הטיל מגבלות על השימוש בסנקצייה זו. המכבידה שבהן היא שלא ניתן להטילה לפני שהוטלו צווי הגבלה לפי חוק הסנקציות, ורק אם צווי ההגבלה אינם מביאים לסיום הסרבנות, ניתן להטיל קנסות מכוח הפקודה.[211] מדובר במגבלה מהותית, שכן האפקטיביות של הקנס נעוצה באפשרות להטילו מייד. ואם כדי להטילו צריך קודם להטיל סנקציות מכוח החוק (הדורשות אישור

לדוגמה עניין **אטיאס** (לעיל, הערה 156)]. בפועל בתי הדין השתמשו בסנקציית המאסר לפי חוק כפיית ציות רק נגד גברים סרבנים, ולא נגד נשים סרבניות. יצוין כי יש סעד נוסף שאינו דורש אישור של גורם נוסף, והוא היתר לגרש את האישה בעל כורחה, אלא שאין מדובר בסנקצייה נגד האישה, ולכן לא הבאתיו כאן (לעניין סעד זה ראו להלן, פרק ב3).

208 נוסף על כך, קנס הוא סנקצייה כלכלית, הנחשבת ליעילה ו״חריפה״ בהשוואה לסנקציות רבות אחרות. ראו לעניין זה להלן, הערה 211. ליתרונות נוספים של סנקציית הקנס לעומת סנקציות אחרות ראו עמיחי רדזינר, ״הביזיון כיתרון: השימוש בביזיון בית דין כנגד סרבנות גט״ **מחקרי משפט** לה (2024) 1, בעמ׳ 52–59.

209 ליבוביץ (לעיל, הערה 95) בעמ׳ 25.

210 ראו שם, שם, כי לדעתו של ליבוביץ׳ זו הסיבה המרכזית (אם לא הבלעדית) למיעוט השימוש בסנקציית הקנס: ״...בפועל אין פסקי דין רבים בנושא וזאת בשל העובדה ש...ברוב המקרים הצד המסורב עדיין דורש הטלת סנקציות הקבועות בחוק... ולא הטלת קנסות..., אך אין ספק כי במידה ואכן השימוש בבקשה להטלת קנסות... יהפוך לנחלת הכלל הרי שגם הפסיקה בנושא תעשה רחבה יותר״.

211 בבש״פ 4072/12 **פלוני נ׳ בית הדין הגדול** (פורסם בנבו, 2013) נקבע כי הליכי אכיפה מכוח הפקודה הם שיוריים להליכים מכוח חוק כפיית ציות. ראו לדוגמה: בש״פ 8644/17 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2017) שבו ביטלה הנשיאה חיות קנס בסך 300 ₪ לשבוע שהוטל על סרבנית גט, בשל אי־מיצוי השימוש בסנקציות מכוח החוק. ״תנאי השיוריות״ מגלם בתוכו גם את ״עקרון הדרך החמורה פחות״ שלפיו בכל הנוגע לאכיפת הוראות שיפוטיות יש ללכת מהאמצעי הקל אל החמור [לכלל זה ראו בין היתר רע״פ 7148/98 **עזרא נ׳ זלוניאק**, פ״ד נג(3) 337, פסקה 12 (1999)]. לפיכך, על בית הדין קודם לנסות להשתמש באמצעים ״קלים״ לפי חוק הסנקציות, ורק אם הם אינם מביאים לסיום הסרבנות ניתן להשתמש באמצעים החריפים שמאפשרת הפקודה. תנאי נוסף שנקבע בפסיקה הוא ״עקרון המידתיות״ שלפיו סכום הקנס המוטל צריך להיות ״מידתי״. לעניין זה ראו לדוגמה בש״פ 701/18 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2018) שבו הפחיתה הנשיאה חיות קנס בסך 1,000 ₪ לשבוע שהטיל בית הדין הרבני על סרבנית גט וקבעה כי בשל הנסיבות האישיות והרפואיות של האישה הקנס שהטיל בית הדין אינו מידתי, וקבעה את סכום הקנס ל־250 ₪ לשבוע בלבד. ראו עוד דברי היועץ המשפטי לשיפוט הרבני, שמעון יעקבי, ״עדכוני פסיקה וחקיקה והערות בעבודת בית הדין״ **כנס הדיינים – תשע״ג** (תשע״ד) 127, בעמ׳ 139, שהבהיר כי אין להשתמש בסעיף 7א(א) לחוק כפיית ציות לשם ביצוע פסק דין לגירושין ״למעט מקרים נדירים שיש קושי בדרכי האכיפה לפי חוק [...] קיום פסקי דין של גירושין״. לדיון נרחב בסמכות בית הדין להטיל קנסות מכוח הפקודה, ובמגבלות החלות על בית הדין בהקשר זה, ראו רכס (לעיל, הערה 206).

של נשיא בתי הדין), הרי שהאפקטיביות של הקנס קטֵנה במידה ניכרת, והוא הופך ללא רלוונטי במקרים רבים.[212]

לצד האמור, נראה כי בחלק מהמקרים ניתן בכל זאת להטיל קנס באופן מיידי, אף בטרם הוטלו סנקציות מכוח החוק, וזאת כאשר נסיבות התיק הספציפי מביאות למסקנה כי הטלת צווי הגבלה מכוח החוק לא תביא לסיום הסרבנות.[213] זאת ועוד, ניתן למצוא בפסיקה גם גישות שלפיהן בתיקי סרבנות גט יש להקל בתנאים שנקבעו להטלת קנסות לפי הפקודה. ביטוי לכך ניתן למצוא בפסיקת הנשיאה נאור, שאישרה קנס בסך 2,000 ₪ לשבוע שהוטל על סרבנית גט תמה קריצלר, מבלי לעמוד על הדרישה כי קודם להטלת הקנס יוטלו סנקציות מכוח החוק.[214]

בשל יעילותם הרבה של הקנסות מחד, וההגבלות המוטלות על הטלתם מאידך, החליט המחוקק, באוגוסט 2024, לאפשר לבתי הדין הרבניים להטיל ״תשלומי כפיית ציות״ על סרבנים וסרבניות.[215] מדובר בסנקצייה קשה ביותר. בניגוד לקנסות שיכולים להיות מוטלים רק לאחר שהוטלו צווי הגבלה,[216] תשלומי כפיית ציות ניתן להטיל אפילו כסנקצייה ראשונה (ולצד סנקציות אחרות).[217] נוסף על כך, בניגוד לקנסות שמועברים

---

212 קבלת אישור הנשיא איננה פרוצדורה טכנית, אלא הליך מעין־שיפוטי (לעיל, ליד הערות 164–165), כאשר בטרם מתקיים הדיון לפני הנשיא צריך (במקרים רבים) לקיים ולסיים הליך שיפוטי אחר: ערעור על ההחלטה של בית הדין הרבני האזורי לפני בית הדין הרבני הגדול בנוגע להטלת הסנקציות (לעיל, ליד הערה 166). בפועל קבלת אישור הנשיא הוא תהליך שיכול לארוך חודשים רבים [ליבוביץ (לעיל, הערה 95) בעמ׳ 23–24], דבר שגורם לא פעם לאובדן האפקטיביות של הסנקציות [תיק (אזורי נת׳) 289554/29 **פלוני נ׳ פלונית** (לעיל, הערה 166)].

213 ראו לעניין זה דברי סגן היועץ המשפטי לשיפוט הרבני, רפי רכס (לעיל, הערה 206) בעמ׳ 78–79.

214 בש״פ 4926/15 **קריצלר נ׳ קריצלר** (פורסם בנבו, 2015), שאישר את הקנס שהוטל בתיק (אזורי חי׳) 563566/9 **קריצלר נ׳ קריצלר** (14.7.2015), בסך 2,000 ₪ לכל שבוע שבו תמשיך האישה לסרב לקבל גט. ואומנם לפני שבית הדין הטיל קנס על האישה לפי הפקודה, הוא הטיל עליה סנקציות מכוח החוק, והן אושרו בידי נשיא בית הדין הרבני הגדול, אלא שמידע זה לא עמד לפני הנשיאה כאשר היא אישרה את החלטת בית הדין על הטלת קנס [רכס (לעיל, הערה 206) בעמ׳ 78]. ראו עוד לעניין זה דברי הנשיאה נאור בבש״פ 5377/15 **פלוני נ׳ פלונית** (לא פורסם, 25.10.2016), אשר הובאו בתיק (גדול) 810388 **פלוני נ׳ פלונית**, פסקה יג (פורסם בנבו, 2017), ש״...יש בנמצא מספר פסקי דין המציגים גישה רחבה בנוגע לשימוש האפשרי בסעיף 7א לחוק כאמצעי לאכיפת פסקי דין של בתי הדין הרבניים, נראה שגישה רחבה זו מתמקדת בראש ובראשונה בפסקי דין לענייני גירושין ובראשם סוגיות של סירוב גט...״. להרחבה נוספת על גישת הנשיאה נאור לעומת גישת הנשיאה חיות ראו רכס (לעיל, הערה 206) ובפרט בעמ׳ 77–79.

215 סעיף 3ב לחוק הסנקציות.

216 לעיל, הערה 211.

217 הסיבה לכך היא שקנסות מוטלים מכוח חוק כפיית ציות, ואילו תשלומי כפיית ציות מוטלים מכוח חוק הסנקציות.

למדינה, תשלומי כפיית ציות ניתנים לצד המסורב, ובכך מעצימים את יעילותה של הסנקצייה הכלכלית.[218] המחוקק קבע כי עד סוף יולי 2026 ניתן להטיל סנקצייה זו גם על נשים, ללא צורך באישור של נשיא בתי הדין.[219] אם אופצייה זו תוארך גם לאחר יולי 2026, הרי שתשלומי כפיית ציות ייתרו את הצורך בהטלת קנסות.

(ו) הרחקות דרבנו תם

סט נוסף של סנקציות שניתן להפעיל בגין סרבנות גט הוא ״הרחקות־דרבנו־תם״. מערכת סנקציות זו התפתחה בדין הדתי בימי הביניים, ובמסגרתה ניתנה לבית הדין סמכות להורות על כל סנקצייה חברתית עקיפה נגד הצד הסרבן,[220] כדוגמת הוראה לציבור ״להתרחק ממנו ככל האפשר״, לא לעשות לו כל טובה, וכן להימנע מלסחור איתו, מלמול את בניו או לקוברם, מדיבור עימו, מאירוחו, משאילה בשלומו ועוד.[221]

באופן מסורתי, הסנקציות שהוטלו במסגרת הרחקות דרבנו תם היו ״סנקציות חברתיות״ אשר הוצאתן לפועל הייתה נעשית בידי הקהילה. לכן בימינו, כשרוב האנשים אינם תלויים חברתית וכלכלית בקהילה שלהם, סנקציות אלה אינן אפקטיביות (למעט כלפי אנשים שחיים בקהילות דתיות ומגובשות).[222] לצד האמור, בעשור האחרון בתי הדין הפכו את הרחקות דרבנו תם למעין סעיף סל להטלת סנקציות, והחלו להטיל מכוחן גם סנקציות שאכיפתן נעשית על ידי המדינה, כדוגמת צו להפסקת שירותים קונסולריים,[223] צו לאי־מתן סיוע משפטי לסרבן,[224] מתן הרשאה לביוש פומבי (שיימינג),[225] קביעה כי

---

218 לסרבני גט רבים ״כואב״ להעביר תשלומים לצד המסורב הרבה יותר מאשר לשלם כספים למדינה. ראו לעניין זה: רות הלפרין־קדרי ובנימין שמואלי, ״המגמה המתפתחת של גרושים ללא גירושים״, **עיוני משפט** מב (תש״פ) 597, בעמ׳ 630–632; Benjamin Shmueli, *Hybrid Incentives: Carrots, Sticks, or Carrots Which Become Sticks?* (2017). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2977408.

219 סעיף 1(ג) לחוק הסנקציות. ראו עוד לעניין הוראת שעה זו להלן, ליד הערות 361–366.

220 ראו דברי הרמ״א, אבן העזר, קנד, כא: ״בכל חמרא שירצו בית דין יכולין להחמיר בכהאי גונא, ומלבד שלא ינדו אותו״ [נידוי נחשב לדעת הרמ״א סנקצייה ישירה, בדומה למלקות (ומאסר)].

221 רשימת הסנקציות שניתן להטיל מכוח הרחקות דרבנו תם אינה סגורה (ראו: שם, שם), ובדברי הפוסקים ניתן למצוא מגוון סנקציות נוספות שניתן להטיל על סרבן הגט, כדוגמת הוראה לציבור להימנע מלהאכילו, מלהשקותו ומלבקר אותו בעת חוליו ועוד.

222 ראו עוד לעניין זה: ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 94–95 ו־97.

223 תיק (אזורי חי׳) 589779/18 **פלונית נ׳ בן־חיים** (17.7.2012).

224 ראו עוד לעניין זה רדזינר, ״שובו של רבנו תם״ (לעיל, הערה 152) בפרק 5.2.

225 ראו לדוגמה: תיק (אזורי ת״א-יפו) 982610/1 **פריד נ׳ פריד** (3.3.2016); תיק (אזורי חי׳) 589779/18 **פלונית נ׳ בן־חיים** (17.7.2012). השימוש בסנקציית הביוש זכתה לאישורו של בית המשפט העליון בבג״ץ 5185/13 **פלוני נ׳ בית הדין הרבני הגדול בירושלים** (פורסם בנבו, 2017). ראו עוד: ה״ח הסנקציות (תיקון מס׳ 10) (לעיל, הערה 50), שם מוצא להסדיר את הביוש כסנקצייה המוטלת על פי חוק, באמצעות יצירת מרשם של סרבני גט. לדיון נוסף בסנקצייה זו ראו Shmueli (לעיל, הערה 218).

סרבן גט השוהה במאסר לא יזכה לראות את ילדיו ולא יקבל אוכל בכשרות מהודרת,[226] פנייה להעביר את סרבן הגט מהכלא שבו הוא נמצא למתקן כליאה שהתנאים בו קשים יותר,[227] וכאשר הסרבן שוהה בבידוד – הוראה שיש להפרידו מכבודתו, לא לאפשר לו לקרוא ולכתוב, ועוד.[228]

אומנם בית המשפט העליון קבע כי הרחקות דרבנו תם אינן אכיפות במדינת ישראל, שכן הן אינן מוסדרות בחקיקה של הכנסת, אך בפועל הוא התיר לבתי הדין הרבניים להטילן (למעט סנקציות ספציפיות כדוגמת מניעת קבורה).[229] למעשה, לא פעם יעילותן של סנקציות אלה רבה מזו של צווי ההגבלה המוטלים מכוח החוק.[230] יתרה מזאת, לעיתים יעילותן כה רבה עד שיש שהסתפקו בנוגע לסנקציית הביוש, אם עדיין ניתן להגדירה ״סנקצייה עקיפה״ (כהגדרת צווי הגבלה מכוח החוק) או שמא יש להגדירה ״סנקצייה ישירה״ (כדוגמת מאסר);[231] והיו שהציבו אותה כקטגוריה בפני עצמה.[232]

באוגוסט 2024 הועצם כוחן של הרחקות דרבנו תם, כאשר האפשרות להטילן נקבעה גם בחוק.[233] לצד זאת, כיוון שמדובר במעין סעיף סל שדרכו אפשר להטיל כמעט כל סנקצייה, וכיוון שמדובר בעיקר בסנקציות חברתיות, נקבע שלא יהיה אפשר לחייב צדדים

---

226 תיק (גדול) 8455-64-1 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2008). סנקצייה זו קיבלה את אישורו של בית המשפט העליון [בג״ץ 1677/09 **פלוני נ׳ בית הדין הרבני הגדול** (פורסם בנבו, 2009)]. לדוגמה נוספת ראו תיק (גדול) 809968/2 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2011). בשנת 2017 נקבעה סנקצייה זו בסעיף 2א לחוק הסנקציות, ולכן כיום היא מוטלת מכוח החוק ולא מכוח הרחקות דרבנו תם.

227 תיק (גדול) 025324531-21-1 (לעיל, הערה 157); תיק (גדול) 732272–3 (לעיל, הערה 157).

228 לדוגמאות נוספות ראו ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 97–99. יצוין כי רבות מסנקציות אלה הוכנסו בשנים האחרונות לחוק הסנקציות, וכיום הן מוטלות מכוח החוק ולא מכוח הרחקות דרבנו תם.

229 בג״ץ 5185/13 **פלוני נ׳ בית הדין הרבני הגדול בירושלים** (פורסם בנבו, 28.2.2017); רדזינר ״שובו של רבנו תם״ (לעיל, הערה 152) בפרק 6. לצד האמור יש לציין כי בבג״ץ 5185/13 היו גם עמדות מיעוט שקבעו כי בהטילו הרחקות דרבנו תם חרג בית הדין הרבני מסמכותו.

230 ראו: רדזינר, ״שובו של רבנו תם״ (לעיל, הערה 152) ליד הערה 111, וכן בהערה 268. איריס בראון (הויזמן), ״ביוש מפוקח ומבוקר: המשפט העברי בן זמננו אל מול אתגר הרשתות החברתיות״ **דיני ישראל** לג (תש״פ) 21, בעמ׳ 43 (להלן: בראון, ״ביוש מפוקח ומבוקר״), בנוגע למקרים של סרבני הגט גז ובן־חיים.

231 ראו הדיון אצל בראון, ״ביוש מפוקח ומבוקר״ (לעיל, הערה 230) בעמ׳ 40–43.

232 בשל המאפיינים הייחודיים של סנקציית הביוש, היא זוכה לדיון מיוחד ומובחן משאר הסנקציות. ראו לדוגמה המודל המוצע על ידי Shmueli (לעיל, הערה 218) שמציג מכניזם של גזרים+מקלות+ביוש. וכן ראו ההבחנה שעושה השופט דנציגר בבג״ץ 5185/13 **פלוני** (לעיל, הערה 229) בפסקאות 22–32, שמחלק את הרחקות דרבנו תם לשלושה סוגים: הרחקות חברתיות־כלליות, הרחקות חברתיות־דתיות, וביוש.

233 סעיף 3ג לחוק הסנקציות.

שלישיים לממש את הסנקציות.[234] לכן, אם למשל תוטל סנקצייה שלפיה אסור לעשות עסקים עם סרבן הגט, ולמרות זאת בעל עסק יחליט למכור לסרבן גט רהיט, לא יהיה אפשר לקנוס את בעל העסק או להטיל עליו מאסר בגין הפרת הסנקצייה. לצד זאת נקבע שצדדים שלישיים שיחליטו לפעול לפי הסנקציות, יזכו לחסינות מפני תביעות אזרחיות.[235] לדוגמה, אם אדם יפר חוזה שכרת עם סרבן גט, בהתאם לסנקציה שהוטלה על הסרבן, לא ניתן יהיה לתבוע אותו בגין ההפרה.

מכל מקום, על אף האפקטיביות של הרחקות דרבנו תם המודרניות,[236] ככל הידוע לנו בתי הדין משתמשים בהן רק נגד גברים סרבנים ולא נגד נשים סרבניות.[237]

3. גירושין בעל כורחה של האישה

סעד נוסף שנועד להתמודד עם סרבנות גט מצד נשים הוא ״גירושין בעל כורחה של האישה״. אומנם ההלכה היהודית והחוק הישראלי אסרו על גבר לגרש את אשתו ללא הסכמתה,[238] אך לצד זאת נקבע שבמקרים מסוימים בית הדין יוכל לתת לגבר היתר לגרש את אשתו בעל כורחה – באמצעות זריקת הגט לרשותה (כגון לבגדיה או לחצרה).[239]

מדובר לכאורה בסעד האולטימטיבי לבעיית מסורבי הגט, שכן הוא מספק פתרון מלא, מהיר וודאי לבעיה (בניגוד לסעדים האחרים שלא בהכרח מביאים לסיום הסרבנות), וכל זאת מבלי לפגוע באישה ישירות (בניגוד לסנקציות) ומבלי לעודד פוליגמיה (בניגוד להיתר לשאת אישה שנייה).[240] נוסף על כך, לפי החוק הישראלי, מתן סעד זה פשוט יותר מהענקת סעדים אחרים. בעוד שסעדים אחרים דורשים הן החלטה של בית הדין הרבני והן

---

234 סעיף 3ג(ב) לחוק הסנקציות.

235 סעיף 3ג(ג) לחוק הסנקציות.

236 ראו רדזינר, ״שובו של רבנו תם״ (לעיל, הערה 152) ליד הערה 109, כי הרחקות דרבנו תם יכולות להיות יעילות מצווי הגבלה. לעוצמת סנקציית הביוש ראו שם, ליד הערה 216.

237 ראו לעניין זה שם, ליד הערה 7.

238 ראו לעיל, הערות 2–5.

239 ראו סעיף 181 לחוק העונשין, שעם מתן היתר כאמור יהיה מותר לגבר לגרש את אשתו בניגוד לרצונה. מבחינה הלכתית הדבר אפשרי במקרים שבהם חדר״ג לא חל. כיוון שבפועל אין משתמשים בהיתר זה (ראו להלן, ליד הערה 243), לא נפרט את המקרים (=החריגים) שבהם בית הדין יכול להתיר לגרש אישה בעל כורחה. רק נציין כי הם דומים לחריגים שנקבעו בנוגע לתקנת רבנו גרשום שאסרה על נישואים פוליגמיים (שעיקרם מובאים לעיל, הערה 55). ראו עוד לעניין זה גורמן (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 127. לצד האמור, ראו שם, בעמ׳ 129–144, כי במהלך השנים פוסקי ההלכה התייחסו בצורה שונה לכל אחד מהאיסורים (איסור הפוליגמיה והאיסור על גירושין בעל כורחה של האישה) והחריגים להתרתם.

240 בכל הסעדים האחרים (המפורטים לעיל בפרקים ב1-ב2) הצד הסרבן יכול להמשיך לסרב. הסעד של גירושין בעל כורחה הוא היחיד שבו ניטלת מהצד הסרבן (האישה) היכולת להמשיך בסירובה.

החלטה של גורם נוסף,[241] כדי לגרש אישה בעל כורחה די בהחלטה שיפוטית שמחייבת את האישה להתגרש.[242]

למרות זאת בתי הדין נמנעים באופן גורף משימוש בסעד זה ככלי להתמודדות עם סרבנות הגט.[243] סיבה מרכזית לכך היא החשש לפגיעה בשוויון הפורמלי בין גברים

---

241 ראו לעיל, ליד הערה 81, כי היתר אישה שנייה דורש אישור של נשיא בית הדין הרבני הגדול; הטלת צווי הגבלה דורשת אישור של נשיא בית הדין הרבני הגדול (לעיל, ליד הערה 163); הטלת מאסר דורשת או אישור של נשיא בית הדין הרבני הגדול (לעיל, ליד הערה 121) או החלטה של בית המשפט המחוזי (לעיל, ליד הערה 116). הסנקצייה היחידה שאינה דורשת אישור של גורם נוסף היא הטלת קנס (או מאסר) מכוח סעיף 7א(א) לחוק כפיית ציות. לצד זאת, הטלת קנס (או מאסר) כאמור דורשת הודעה לנשיא/ת בית המשפט, שיכול/ה לבטל את הקנס או להפחיתו.

242 סעיף 181 לחוק העונשין.

243 הרבה מהספרות ההלכתית והמשפטית שדנה בגירושין בעל כורחה של האישה, דנה למעשה בגירושין באמצעות הטלת סנקציות על האישה (אשר פורטו לעיל בפרק ב2) ולא בגירושין באמצעות זריקת הגט לרשותה של האישה, וזאת כביכול מתוך נקודת מוצא שלפיה גירושין באמצעות זריקת גט איננה אופצייה שעומדת לרשות מסורב הגט. הדבר נובע מכמה סיבות: ראשית, יש עמדות הלכתיות שלפיהן גם כאשר התירו את חדר״ג והתירו לגרש את האישה בעל כורחה (ראו לעיל, הערה 55), הכוונה היא ש״כופין אותה שתאמר רוצה אני לקבל גט״ ולא שאפשר לגרשה ״בעל כרחה ממש״ (ראו לדוגמה: הנודע ביהודה (תנינא), אבן העזר, קד); שנית, האפשרות של גירושין באמצעות זריקת הגט לרשות האישה מעלה חששות הלכתיים לא מעטים אשר עלולים להעמיד בספק את כשרות הגט [לסקירת בעיות וספקות הלכתיות בהקשר זה ראו אוריאל לביא, ״גט שניתן לאשה בעל כרחה באמצעות בית הדין״ **עטרת דבורה** (כרך א, תשס״ט) 344 (להלן: לביא, ״גט שניתן לאשה בעל כרחה״)]; שלישית, גם פוסקים שהתירו עקרונית את השימוש בגירושין ״בעל כורחה ממש״ (קרי, באמצעות זריקת הגט לרשות האישה) עשו הבחנה בין אופצייה זו לבין גירושין בעל כורחה באמצעות הטלת סנקציות, תוך כדי קביעה ברורה שהאפשרות של הטלת סנקציות עדיפה, ואילו ״גירושין בעל כורחה ממש״ היא בדיעבד. ראו למשל: משה שמואל גלזנר, **שו״ת דור רביעי** חלק ב, תשובה לז (תשמ״ג) שהתיר לגרש אישה בעל כורחה רק כיוון שבאותו מקום לא היה אפשר לפי הדין המקומי לכפות על האישה להתגרש באמצעות סנקציות: ״...ואפי׳ אם נאמר דכיון שיש לכופה בשוטים אין לגרש בע״כ ממש מ״מ (=מכל מקום. ד״ב) בזמננו דמצד חוקי המדינה א״א (=אי אפשר. ד״ב) כלל לכוף בשוטים הרי יש תיקון העולם גדול לגרש הזונות ע״י זריקת הגט כדי להסיר מכשול מישראל״ [ראו עוד לעניין זה אצל רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) ליד הערה 113, שיש אחרונים שעשו הבחנה זו גם בדברי הרא״ש (שנדונו לעיל, ליד הערות 6–7) כשהם מציינים ״כי הרא״ש אסר רק על זריקת גט בעל כורחה״]. לסיכום, ״האפשרות של גירושי אישה בעל כורחה באמצעות זריקת הגט לחצרה או לבגדיה היא אפשרות שכמעט ואינה קיימת לאור פסיקתם של ראשונים ואחרונים שקבעו שמלכתחילה אין לעשות זאת, והדבר אף יכול להביא לספקות בכשרות הגירושין״ [רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) בהערה 9]. ראו עוד לעניין זה אצל רייסנר (לעיל, הערה 5) בעמ׳ תשעא. לעמדתנו, לצד ההנמקות ההלכתיות, יש גם (ואף בעיקר) שיקולי מדיניות של בתי הדין, שלא להשתמש בסעד זה ככלי לפתרון בעיית סרבנות הגט בגלל הפגיעה בשוויון בגין נשים לגברים, כפי שיפורט להלן, ליד הערות 244–245. מכל מקום, בשל הנימוקים כאמור, ניתן להבין מדוע בתי הדין הרבניים במדינת ישראל לא

לנשים, שכן אפשר לתת סעד זה רק לגברים מסורבים, ולא לנשים מסורבות.[244] יתרה מזאת, הפער הפורמלי עלול להוביל לאי־שוויון מהותי, שכן תוצאת הסעד (גירושין ללא הסכמה) יכולה להתממש רק כלפי נשים. חשש כפול זה – הפורמלי והמהותי – מסביר מדוע אף שסעד זה הוא היחיד שמביא באופן ודאי וישיר לגירושין,[245] בתי הדין נמנעים מלהשתמש בו.

כאן המקום לציין שיש סעדים נוספים שניתן להעניק רק לאחד הצדדים, ולמרות זאת בתי הדין משתמשים בהם. הסיבה לכך היא שהם אינם נתפסים כפוגעים מהותית בשוויון בין המינים (לפחות לא בצורה קשה). כך למשל, הסעד של ״מזונות מעוכבת גט״, שבמסגרתו נפסקים מזונות בן זוג מוגדלים, ניתן להעניק רק לנשים מסורבות, ובתי הדין עושים בו שימוש לא מבוטל נגד גברים סרבנים.[246] לעומת זאת, את הסעד של היתר אישה

ראו בזריקת גט סעד אפשרי/לגיטימי למקרים של סרבנות גט, כפי שבא לידי ביטוי בפסיקת בית הדין הרבני בתיק (אזורי ת״א) 5826/כ״ו **א. נ׳ ב.**, פד״ר ח 65, בעמ׳ 72, ש״בנידוננו דלמעשה אף שאין בו חדר״ג, מ״מ שום בי״ד לא יזדקק לו לכתוב לו גט כדי לגרשה בעל כרחה, נמצא דלמעשה אין לו אפשרות לזרוק לה גט בע״כ, ושוב חזר הדין כמו אחר חדר״ג...״. החריג היחיד שמצאנו שהשתמשו בסעד זה היה במקרה שהובא אצל לביא, ״גט שניתן לאשה בעל כרחה״ (לעיל, הערה 243), שבו נוסף על מסורבות הגט שבה היה נתון הבעל, היו שיקולים הלכתיים בעלי משקל נוספים שהביאו את בית הדין להסכים לגרש את האישה בעל כורחה, כשהרב לביא מדגיש בנוגע למקרה זה כי ״ההליך הנ״ל אינו מצוי לחלוטין בבתי הדין, ונעשה כמקרה חד פעמי מתוך אילוץ, עקב המצב הקשה המתואר...״ (שם, בעמ׳ 344). אגב, גם במקרה זה, בשל הספקות ההלכתיים של הגירושין באמצעות זריקת גט, סודר לאחר כמה שנים גט נוסף בהסכמה (שם, בעמ׳ 376). עוד יצוין כי בפועל לא ניתן לגרש אישה ללא הסכמת בית הדין, וזו הסיבה מדוע אין (ככל הידוע לנו) פסקי דין נגד גברים יהודים שגירשו נשים בעל כורחן. ראו עוד לעניין זה לעיל, הערות 3–5.

244 ראו לדוגמה ערעור (גדול) שכב/129 **א. נ׳ ב.**, פד״ר ד 358, בעמ׳ 364–364. להימנעות כאמור ניתנו גם הנמקות הלכתיות (ראו לעיל, הערה 244), אך נראה כי גם במקרה זה, כמו במקרה של אי־השימוש בסנקציית המאסר, הנימוקים ההלכתיים אינם חד־משמעיים ובעיקר מבארים מדיניות קיימת, ולא יוצרים אותה. לעניין ההנמקות שניתנו בעניין של העדפת היתר הנישואין על פני מאסר ראו לעיל, הערות 130–131. לאיזון שערך הדין הישראלי בין שאיפת הדין האזרחי לשוויון (כפי שבה לידי ביטוי בין היתר בחוק שיווי זכויות האשה, תשי״א–1951), לבין הדין הדתי החל במדינה, שאינו תמיד שוויוני (כדוגמת גירושין בעל כורחה של האישה), ראו: מנשה שאוה, **הדין האישי בישראל** (מהדורה שנייה, 1983) בעמ׳ 226–228; מנשה שאוה, **הדין האישי בישראל – כרך א** (מהדורה רביעית, 2001), בעמ׳ 687–688.

245 שכן זהו הסעד היחיד שמאפשר גירושין ללא הסכמת הצד האחר. לעומת זאת, הסעדים האחרים נועדו ללחוץ על האישה להסכים להתגרש, אך מותירים בידיה את האפשרות לעמוד בסירובה ולהמשיך להישאר נשואה.

246 סעד זה נקרא גם ״מזונות מעוכבת מחמתו״ או ״מזונות עונשיים״. מדובר למעשה במזונות אישה מיוחדים ומוגדלים המוטלים על סרבני גט. כיוון שבישראל מזונות בן זוג של יהודים הם חד צדדיים, ורק הבעל מחויב בהם כלפי אשתו ולא להפך, הרי ש״מזונות עונשיים״ מוטלים רק על סרבני גט גברים. במקרים שונים סקנצייה זו יכולה להיות יעילה, שכן הכסף שמוטל על סרבן הגט מועבר לאישה, דבר שמעצים את האפקטיביות של הסנקצייה (ראו לעניין זה לעיל, הערה 218). מנגד, בתיקים אחרים האפקטיביות שלו לא גדולה בשל שיעור

שנייה ניתן להעניק רק לגברים מסורבי גט.[247] אומנם סעד זה יוצר אי־שוויון פורמלי בין נשים לגברים, אך נתפס בעיני בתי הדין הרבניים ככזה שאינו פוגע בשוויון המהותי בין המינים. (אדרבה, מבחינה תוצאתית מי שבמקרים רבים נפגעים הם דווקא הגברים המסורבים).[248] זאת מפני שכפי שפורט לעיל, היתר הנישואין משמש את בתי הדין כתחליף לסעד המאסר שנחשב לקשה יותר עבור נשים.[249]

ג. מסקנות והמלצות

1. מסורבי גט אינם מקבלים סעדים למצוקתם

(א) מדיניות הגבלת הסעדים לגברים מסורבי גט

בפרק הקודם הראינו כי בשנים הראשונות לאחר קום המדינה, נתנו המחוקק ומערכת המשפט דעתם רק לתיקים הקשים של סרבנות הגט – תיקי הכפייה לגט (ששיעורם נמוך מ־1% מהתיקים).[250] בעניינם של תיקים אלה התפתחו, החל משנות החמישים של המאה העשרים, שני מסלולים להתמודדות עם סרבנות גט, אחד לגברים ואחד לנשים. הסעד למסורבות גט היה הטלת מאסר על הגבר (וכן מזונות עונשיים);[251] והסעד למסורבים היה קבלת היתר לשאת אישה שנייה. אשר לשאר תיקי הסרבנות, מערכת המשפט לא הצליחה לתת מענה אפקטיבי עד לחקיקת חוק הסנקציות, שמטרתו העיקרית הייתה מתן כלי אכיפה המתאימים גם לתיקי סרבנות שאינם ברמה של כפייה לגט.[252]

הסכומים שנפסקים, ובשל מגבלות שבית המשפט העליון הטיל על השימוש בסנקצייה. ראו עוד לעניין זה אצל ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 95. נוסף על כך, נראה כי כיום חשיבותו של סעד זה פחתה, כיוון שהחל משנת 2024, לפי סעיף 3ב לחוק הסנקציות, בית הדין גם יכול להטיל תשלומים של כפיית ציות על סרבן הגט. (אומנם החוק קובע כי הוספת האפשרות לתת צו לתשלומי כפיית ציות אינה באה לגרוע ממזונות מעוכבת גט, אך בפועל נראה כי בהרבה מקרים תהיה חפיפה בין שתי האפשרויות).

247 ראו לעיל, ליד הערה 137.

248 ראו לעיל, פרק ג1(ב), וכן ליד הערות 72–78. לצד האמור, יש מקרים שבהם מי שנפגעות בסופו של דבר הן הנשים, וזאת כאשר בן הזוג נעלם בחו״ל. במקרים אלה הטלת סנקציות על המעגן אינה רלוונטית, ואילו הסעד של היתר נישואין (שעומד רק לרשות הגברים) יכול לתת מזור (לעניין זה ראו לעיל, ליד הערה 69).

249 לעיל, פרק ב2(ב). עוד יש לציין כי היתר הנישואין איננו מונע מהאישה את המשך הסירוב להתגרש ואת המשך הפגיעה בבעל. לכן, גם אם הייתה פגיעה בשוויון מבחינה מהותית־תוצאתית, היא הייתה קשה פחות מהפגיעה המהותית שעשויה להיגרם משימוש בסעד של גירושין בעל־כורחה של האישה.

250 לעיל, הערות 150–151.

251 ראו לעיל, הערה 246, כי ״מזונות מעוכבת/ עונשיים״ הם מזונות אישה מוגדלים המוטלים על סרבני גט.

252 לעיל, הערה 153.

חקיקת חוק הסנקציות לא רק נתנה כלי אכיפה רבים ומגוונים להתמודדות עם סרבנות הגט, אלא גם סימלה שינוי תודעתי בנוגע לתופעה ויצירת גישה חדשה ובלתי מתפשרת של מלחמה בסרבנות.[253] עם זאת, שינוי הגישה של המחוקק ומערכת המשפט פסח במידה רבה על קבוצת הגברים המסורבים. לפיכך, המחוקק הגביל בחוק הסנקציות את האפשרות להטיל סנקציות על נשים סרבניות. לדוגמה, צו הגבלה (או צו מאסר) נגד גבר סרבן ניתן בבית הדין האזורי והתחולה שלו מיידית.[254] כמו כן, המחוקק קבע כי אם סרבן הגט הגיש ערעור על צו הגבלה שהוטל עליו, הרי שככלל ביצוע צו ההגבלה לא יעוכב בעקבות הגשת הערעור.[255] לעומת זאת, כדי להטיל צו הגבלה נגד אישה סרבנית צריך, נוסף על ההחלטה של בית הדין הרבני, גם אישור של נשיא בתי הדין,[256] (שיכול להינתן רק לאחר שהנשיא קיים דיון במעמד הצדדים,[257] ואשר כפוף לביקורת שיפוטית של בג״ץ).[258]

נוסף על כך, בתי הדין ובית המשפט העליון קבעו כי ככלל ״כפיית גט״ נגד גברים תהיה באמצעות מאסר, ונגד נשים באמצעות היתר אישה שנייה.[259] לרוב, לפני שבית הדין הרבני משתמש באמצעי כפייה הוא מנסה קודם ״לשכנע״ את הסרבן בסנקציות קלות יותר, ורק אם הן אינן עוזרות הוא מטיל גם אמצעי כפייה. כאשר הצד הסרבן הוא הגבר, המחוקק לא הטיל כל מגבלה על מועד הטלת צו המאסר נגדו, ולכן הוצאתו תיעשה זמן קצר יחסית לאחר שהסנקציות האחרות לא סייעו. לעומת זאת, המחוקק קבע כי אם הוצא צו הגבלה נגד אישה סרבנית, הרי שבית הדין לא ידון בבקשת הבעל להיתר נישואין במשך שלוש שנים.[260] נוסף על כך, הטלת מאסר נגד גבר סרבן נעשית בהחלטה של בית הדין האזורי.

---

253 הגישה החדשה מתבטאת, בין היתר, בסט הרחב וחסר התקדים של סנקציות שהמחוקק קבע שניתן להטילן בגין סרבנות גט, בשימוש הנרחב בסנקציות על ידי בתי הדין הרבניים (ראו להלן, הערות 352–353), ביצירת כלי אכיפה נוספים על ידי ערכאות השיפוט (כדוגמת הרחקות דרבנו תם מודרניות ופיצויים נזיקיים), בגישה סלחנית לשימוש של מערכות המשפט והמנהל הישראליות באמצעים שחוקיותם מוטלת בספק [לעניין זה ראו ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 101], ועוד – כפי שמפורט שם, בעמ׳ 100–101, ו־104. ראו עוד רדזינר, ״שובו של רבנו תם״ (לעיל, הערה 152) בהערות 172–180, שבמידה רבה חוק הסנקציות הוא שהביא לשינוי היחס של מערכת המשפט כלפי התופעה.

254 סעיף 4(א2) לחוק הסנקציות: ״...צו הגבלה ייכנס לתוקף במועד נתינתו״.

255 סעיף 4א(א) לחוק הסנקציות. רק לבית הדין הרבני הגדול יש סמכות ״מטעמים שיירשמו, להורות על עיכוב ביצועו עד להכרעה בערעור״ (שם).

256 סעיף 1(ג) לחוק הסנקציות.

257 סעיף 1(ה) לחוק הסנקציות; לעיל, הערה 164.

258 ראו לעיל, הערות 84–85, בנוגע למשמעות הקביעה כי החלטות הרב הראשי הן החלטות מנהליות ולא שיפוטיות.

259 ראו לעיל, פרק ב2(ב).

260 סעיף 1(ו) לחוק הסנקציות; ראו עוד בהקשר זה: תיק (אזורי חי׳) 545570/14 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2014) כי בשל כך יש גברים שנמנעים מלבקש צווי הגבלה נגד הנשים הסרבניות.

לעומת זאת, היתר אישה שנייה (או צו מאסר נגד האישה) דורש גם אישור של נשיא בתי הדין[261] — שהזמן הדרוש לקבלתו (אם בכלל) ארוך.[262]

זאת ועוד, המחוקק מנע מגברים מסורבים רבים את עצם האפשרות לפנות לבית הדין בבקשה להטלת סנקציות נגד האישה הסרבנית. ביולי 2018 נכנס לתוקפו תיקון 4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין),[263] שהעניק סמכות שיפוט לבתי הדין הרבניים במקרים של סרבנות גט של יהודים שאינם אזרחי מדינת ישראל או תושביה, אשר במדינות שבהן הם מתגוררים אין דרך חוקית והלכתית לכפיית גט (להלן: **תיקון 4**).[264] תיקון 4 התברר כאפקטיבי ביותר, והביא לשחרור עשרות נשים מהתפוצות מעגינותן (אף שהכניסה לישראל בתקופת זמן קצרה זו הוגבלה בשל מגפת הקורונה).[265] לעומת זאת, גברים מסורבים מהתפוצות אינם יכולים לקבל סיוע דומה מבית הדין, שכן החוק העניק סמכות שיפוט לבית הדין רק כאשר הצד המסורב הוא האישה: ״...לבית דין רבני יהיה שיפוט ייחודי בתביעת גט לפי דין תורה שהגישה אישה יהודייה נגד אישהּ היהודי...״.[266]

אי־תחולת תיקון 4 (וכן תיקון 5 משנת 2021) על גברים אינה מקרית, ואינה נובעת מחוסר הכרה של המחוקק בבעיית המסורבים. אדרבה, הצעת החוק הממשלתית של תיקון 4 נוסחה בלשון שוויונית והציעה להעניק לבית הדין סמכות ב״תביעה לגירושין בין בני זוג יהודים שנישאו על פי דין תורה״,[267] אלא שבמהלך הדיונים בוועדת החוקה, חוק

---

261 סעיף 1(ג) לחוק הסנקציות.

262 אומנם לפי הדוח משנת 2017 (לעיל, הערה 33) בעמ׳ 5, משך זמן הטיפול הממוצע לקבלת היתר נישואין מבית הדין האזורי הוא כשנה ושלושה חודשים, וכעשרה חודשים בבית הדין הרבני הגדול. עם זאת, משך הזמן האמור כולל את כל התיקים שבהם ניתנו היתרי נישואין (ששיעור תיקי הסרבנות בתוכם הוא נמוך), ולא ניתן ללמוד מהם מה משך הזמן הממוצע לקבלת היתר נישואין בתיקי סרבנות דווקא. נוסף על כך, הנהלת בתי הדין בחנה את משך הזמן מרגע הגשת הבקשה להיתר נישואין, אף שלא פעם עוברות כמה שנים עד שמתקבל ״חיוב גט״ נגד האישה, שרק לאחריו ניתן בכלל להגיש בקשה להיתר נישואין. ראו לעניין זה להלן, הערה 285. וכן ראו שם, כי לא פעם נדרשות עשרות שנים לקבל היתר נישואין בתיקי סרבנות גט.

263 חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין).

264 סעיף 4ב1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין). סעיף 4ב1 לחוק נחקק במסגרת תיקון מס׳ 4 לחוק כהוראת שעה לשלוש שנים, ובשנת 2021 נחקק שוב במסגרת תיקון מס׳ 5, כהוראת שעה עד ליוני 2027.

265 דברי ההסבר להצעת חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) (תיקון מס׳ 5 והוראת שעה), תשפ״ב–2021, ה״ח הממשלה 1423; דברי יו״ר ועדת החוקה, חוק ומשפט, ח״כ גלעד קריב, בפרוטוקול ישיבה מס׳ 59 של הכנסת העשרים וארבע, מיום 11.10.2021.

266 סעיף 4ב1(א) לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין).

267 סעיף 2 להצעת חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) (תיקון מס׳ 4) (סמכות בין־לאומית בתביעה לגירושין), תשע״ח–2018, ה״ח הממשלה 1207.

ומשפט הוחלט כי סמכות בית הדין תהיה רק ב״תביעת גט [...] שהגישה אישה יהודייה נגד אישהּ היהודי...״.[268]

מדיניות מרוסנת זו כלפי תופעת הגברים המסורבים אינה מנת חלקו של המחוקק בלבד, אלא גם של מי שמופקדת על שחרור המסורבים מכבלי עגינותם: מערכת המשפט. בתי הדין עושים שימוש מינורי בכלי האכיפה שהועמדו לרשותם, כאשר במשך שלושה עשורים שבהם קיים חוק הסנקציות, הוטלו צווי הגבלה על נשים סרבניות בודדות בלבד,[269] והוכנסה לכלא רק סרבנית גט אחת.[270] כמו כן, בתי הדין נמנעים משימוש בהרחקות דרבנו תם נגד נשים סרבניות,[271] וכמעט שאינם נותנים לגברים מסורבים היתרים לשאת אישה שנייה.[272] נוסף על כך, גם במקרים הספורים שבהם מסורבי הגט מקבלים מענה, הדבר נעשה לאחר שנים של עיגון.[273]

לצד בתי הדין, גם בתי המשפט וגורמי אכיפת החוק מגבילים את הסעדים הניתנים לגברים מסורבים. בית המשפט העליון והייעוץ המשפטי לממשלה נוקטים גישה שלפיה

---

268 סעיף 4ב1(א) לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין). נימוק חלקי להצדקת היחס השונה בין גברים לנשים במקרה זה הוא שבחו״ל ניתן, פעמים רבות, לקבל היתר נישואין בקלות רבה יותר מאשר בארץ (אין צורך באישור של נשיא בית הדין הרבני הגדול, ומבחינת החוק האזרחי יש בדרך כלל גירושין אזרחיים). לצד זאת, הדבר לא נכון בכל המדינות, ולכן אין הצדקה למנוע כליל מגברים מחו״ל קבלת סעד בארץ.

269 ראו להלן, הערה 354.

270 ראו לעיל, הערה 128.

271 ראו לעיל, ליד הערה 237.

272 ראו לעיל, הערות 108 ו־110.

273 ראו לדוגמה: תיק (גדול) 4827-21-2 **פלוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2007), בו בית הדין הסכים להטיל צווי הגבלה על האישה רק לאחר 20 שנים. וכן ראו לעיל, הערה 159, כי אחת הפעמים היחידות בה אושרו סנקציות בידי נשיא בתי הדין הרבניים הייתה בשנת 2018, בבג״ץ 6617/18 **פלונית נ׳ בית הדין הרבני הגדול** (פורסם בנבו, 2018). הסנקציות בתיק זה אושרו רק ״לאחר מאות החלטות שניתנו זה מכבר ושאותן מיאנה העותרת למלא לאורך שמונה וחצי שנים ארוכות״ (שם, בפסקה 9). לצד האמור יש מקרים שבהם סד הזמנים קצר יותר. כך לדוגמה בתיק 1195770/2 **פלוני נ׳ פלונית** (לעיל, הערה 159), שם תיק הגירושין נפתח ביום 7.3.2019 והסנקציות אושרו בידי הנשיא ביום 16.2.2021. גם קבלת היתר הנישואין יכולה לארוך שנים ארוכות, כמפורט להלן, הערה 285. מדיניות זו של בתי הדין הרבניים מתבטאת גם בנוהל של בית הדין שלא להביא לדיון לפני נשיא בתי הדין הרבניים תיקים שבהם נצרך אישורו להטלת סנקציות בטרם ההחלטה על הטלת הסנקציות הפכה לחלוטה – דבר שמעכב בחודשים ארוכים את הטלת הסנקציות (ראו לעניין זה לעיל, ליד הערות 166–173). על מדיניות בתי הדין ניתן ללמוד גם מדבריו של מנהל בתי הדין הרבניים, הרב בן־דהן, בנוגע למקרה היחיד שבו נכנסה אישה לכלא בהוראת בית הדין, שבעניינו הוא אמר: ״בית הדין עשה כל מאמץ שלא לעשות שימוש בכלים העומדים לרשותו על מנת לאכוף על האישה את החלטות בית הדין״ [חדשות סרוגים (לעיל, הערה 128)]. לפרשה זו ראו עוד לעיל, הערה 128. על התבטאויות נוספות של ראשי מערכת בתי הדין שמהן ניתן ללמוד על מדיניות בתי הדין ראו לעיל, הערה 130.

יש לצמצם את השימוש בהיתר אישה שנייה ומאסר כלפי נשים סרבניות,[274] ובתי המשפט לענייני משפחה פוסקים לגברים מסורבים פיצויים בסכומים נמוכים, ולעיתים אינם פוסקים פיצויים כלל.[275]

יתרה מזאת, קיימים מקרים בהם לא זו בלבד שהמסורב לא מקבל סעד למצוקתו, אלא שבתי הדין ובתי המשפט אף ״מעודדים״ את המשך הסרבנות של האישה. כידוע, הזכאות של אישה למזונות ומדור נמשכת עד הגירושין בלבד, דבר שמשמש תמריץ כלכלי לאישה הסרבנית לסרב להתגרש. סירוב בתי הדין להטיל סנקציות על האישה הסרבנית מחד, והקביעה שהגבר המסורב יצטרך להמשיך לשלם מזונות, לעיתים במשך עשרות שנים, מאידך, יוצרים תמריץ להמשך הסרבנות.[276]

---

274 בנוגע לסנקציית המאסר ראו לעיל, הערה 129. בנוגע להיתר אישה שנייה ראו לעיל, ליד הערות 82–86.

275 ראו לעיל, ליד הערות 202–203.

276 ראו לדוגמה: דנג״ץ 2789/18 **פלוני נ׳ בית הדין הרבני הגדול**, פסקה 1–2 (פורסם בנבו, 2018) (להלן: דנג״ץ 2789/18 **פלוני**). בתיק זה יחסי הצדדים עלו על שרטון בשנת 1991, ומשנת 1998 הם מנהלים הליכים משפטיים. בכל השנים שבהן האישה סירבה לקבל גט, הבעל נדרש להמשיך לשלם לה מזונות אישה. רק בינואר 2018 קבע בית הדין הרבני הגדול כי הבעל פטור ממזונות האישה מסוף דצמבר 2014, אך לצד זאת קבע כי הבעל יהיה מחויב להמשיך לספק לאישה מדור בעין; בע״מ 3151/14 **פלונית נ׳ פלוני** (לעיל, הערה 49), שם נקבע כי אף שהאישה סרבנית, ושהסרבנות אינה נובעת מרצון לשלום בית אלא כדי לזכות ביתרונות בהליכים המשפטיים בין הצדדים, היא תהיה זכאית למזונות אישה. בשל התנהלות האישה וסרבנותה, החליט בית המשפט לענייני משפחה לקצוב את המזונות לשנתיים; בית המשפט המחוזי האריך את הזמן שבו תקבל האישה מזונות בשנתיים ורבע נוספות, ובית המשפט העליון קבע כי מזונות האישה לא יוקצבו בזמן, והאישה תמשיך לקבל מזונות עד ש״...יחול שינוי בנסיבותיהם של בני הזוג...״ (שם, בפסקה 65). ראו עוד: שם, בפסקה 18 לפסק דינו של השופט זילברטל, כי בית המשפט מודע לכך ש״ההחלטה שלא לקצוב את מזונותיה של המבקשת עלולה להוות תמריץ עבורה ועבור נשים נוספות בנסיבות דומות להמשיך ולעמוד בסירובן להתגרש״. **מכל מקום**, לכאורה היה אפשר לבטל את הכדאיות הכלכלית של האישה להמשיך לסרב באמצעות פסיקת פיצויים נזיקיים בגין הסרבנות. הבעיה היא שלא פעם סכום הפיצויים הנזיקיים שנפסקים קרוב לסכום התשלום של דמי המזונות ושווי המדור שהאישה מקבלת כל עוד היא מסרבת, ואף נמוך ממנו, ולכן משתלם לאישה להמשיך לסרב. ראו לדוגמה תמ״ש 21162/07 **פלוני נ׳ פלונית** (לעיל, הערה 74), שם נדרש הגבר המסורב (על ידי בית הדין) לשלם מזונות אישה בסך של 1,800 ₪ בחודש + מדור ספציפי בדירת הבעל (שווי דמי השכירות היה 3,000 ₪ בחודש) + החזקת מדור. כמו כן נקבע שאם האישה תעזוב את הדירה, יהיה סכום מזונותיה 2,500 ₪ בחודש. בתביעת הנזיקין שהוגשה נקבע שהגבר זכאי לפיצוי לפי חישוב של 40,000 ₪ לשנה (כלומר, כ־3,333 ₪ לחודש). וכן ראו לדוגמה תמ״ש (י-ם) 46820-03-10 **אלמוני נ׳ פלונית** (פורסם בנבו, 2012), שם הגבר היה מסורב במשך 29 שנים, כאשר הוא נדרש לשלם במהלך השנים מזונות אישה (בהוראת בית הדין), והאישה המשיכה להתגורר בדירה המשותפת של הצדדים. בית המשפט לענייני משפחה פסק פיצויים נזיקיים בגין הסרבנות בסך של 25,000 ₪ עבור כל שנה (שהם כ־2,083 ₪ לחודש). **זאת ועוד**, לא פעם בית הדין מתנה את חיוב האישה בגט בהתחייבות של הגבר שלא להגיש תביעת נזיקין נגד האישה הסרבנית

(ולחלופין, שיוותר על הפיצויים שכבר נפסקו לו), ובכך גם נחלשת ההרתעה של הפיצויים הנזיקיים. ראו לדוגמה לעניין זה דנג״ץ 2789/18 **פלוני** (לעיל, הערה 276) בפסקה 2. [במאמר מוסגר יצוין כי בע״מ 3151/14 **פלונית נ׳ פלוני** (לעיל, הערה 49) חשוב גם לשאלת הגדרת סרבנות הגט והשלכותיה המשפטיות. השופטים נחלקו בשאלה אם בית משפט אזרחי יכול לשלול מאישה את מזונותיה בשל סרבנותה להתגרש, גם כאשר לא הייתה קביעה של בית הדין הרבני על ״חיוב גט״. שאלה נוספת שמוזכרת בפסק הדין היא אם יש השלכות משפטיות שונות למקרים שונים של סרבנות גט. לדוגמה, אם יש מקרי סרבנות שבהם יהיה אפשר לזכות בפיצויים נזיקיים, אך לא לשלול מהאישה את מזונותיה. כאמור, נראה שהבסיס לדיונים אלה הוא השאלה מהי ״סרבנות גט״ ומה ההשלכות המשפטיות של מקרי הסרבנות השונים. ובמילים אחרות, אם כל מקרה שבו צד מעוניין להתגרש והצד האחר מסרב להתגרש או מציב תנאים להסכמתו יוגדר כסרבנות גט אסורה, או שמא יש מקרים שבהם הצבת תנאים להסכמה להתגרש תיחשב לדבר לגיטימי (באופן מלא או חלקי). **גישה אחת** סוברת כי סירוב להתגרש הוא מעשה פסול ללא קשר למניעים, וכל מקרה שבו צד מציב תנאים להסכמתו להתגרש, כדוגמת ״פיצוי׳ כספי״, הוא פסול. עמדה זו מביעה סלידה מעצם האפשרות של אדם ״להכריח״ את בן/בת זוגו בקשר נישואין לא רצוני, יוצרת ודאות בנוגע לעמדתה של מערכת המשפט בנוגע לסרבנות גט, ומצמצמת את תופעת ״סחטנות הגט״, שבה משתמשים בגט כמשאב סחיר לצורך ויתורים של הצד האחר בסוגיות שונות (כדוגמת חלוקת רכוש, הסדרי שהות וכיוצ״ב). הדים לעמדה זו ניתן למצוא למשל בעמדת בתי דין רבניים שלפיה אין מעכבים גירושין כאשר אין לבעל כסף לשלם את הכתובה [ראו לעניין זה אוריאל לביא, ״זכותה של האשה לעכב את הגירושין עד להבטחת תשלום הכתובה״ **עטרת דבורה** 330 (תשס״ט)]. לכאורה זו גם הייתה המוטיביציה העיקרית לתיקון סעיף 5א לחוק יחסי ממון בשנת 2008, אשר אִפשר לחלק את הרכוש של בני הזוג גם טרם פקיעת הנישואין (ראו עמיחי רדזינר ומאור אלבק, ״חלום ושברו? תסמונת ׳זאב, זאב׳? סעיף 5א לחוק יחסי ממון והשפעתו על סרבנות הגט״ **חוקים** כ (2024) 213). העמדה כאמור, שלפיה ראוי שתהיה היענות מוחלטת לתביעת גירושין, קיבלה ביטוי גם בהצעות רשמיות של גופים שונים העוסקים במסלולי זוגיות אזרחיים בישראל [לעמדות אלה ראו סקירתו של שחר ליפשיץ, ״ברצוני להתגרש ומייד ! על ההסדרה האזרחית של הגירושים״ **עיוני משפט** כח(3) (2005) 671 (להלן: ליפשיץ, ״ברצוני להתגרש ומייד״)]. **מנגד יש עמדה** שלפיה ייתכנו מקרים שבהם סרבנות גט תהיה לגיטימית, בפרט כאשר הצד הסרבן הוא האישה והמניע לסרבנות הוא כלכלי. עמדה זו מוצאת ביטוי בפסיקות של בתי הדין הרבניים שקובעות שאם בעל רוצה להתגרש, אזי במקרים שונים עליו לפצות את אשתו, וכי הבעל יקבל סעד מבית הדין רק אם האישה תסרב להתגרש למרות הפיצוי המוצע [ראו לעניין זה במקורות המובאים אצל רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) ליד הערות 37–44 ובהערה 37]. יתרה מזאת, לעיתים ההצעה ל״פיצוי כספי״ מגיעה ביוזמת בית הדין, שאף מתנה את חיוב הגט נגד האישה בכך שיינתן לה פיצוי [ראו לדוגמה דנג״ץ 2789/18 **פלוני** (לעיל, הערה 276) בפסקה 2]. לכאורה, זו גם עמדתו של בית המשפט העליון במקרים שונים (כפי שעולה למשל מבע״מ 3151/14 **פלונית נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2015) שבו נקבע שמסורב גט ימשיך לשלם מזונות אישה לאשתו הסרבנית). **עמדה מורכבת ורחבה יותר**, אשר עומדת בין היתר על הנזקים שעלולים להיווצר מקבלת הדרישה להיענות מוחלטת לגירושין של אחד הצדדים, מוצגת אצל ליפשיץ ״ברצוני להתגרש ומייד״ (לעיל, הערה 276). מהסוגיה הכללית של הגדרת סרבנות הגט ומהשאלה אם ניתן במקרים שונים להתנגד לגירושין ו/או להתנות תנאים לצורך ההסכמה להתגרש, נובעות סוגיות משנה שונות כדוגמת סוגיית ״סחירות הגט״, העוסקת בשאלה כיצד על מערכת המשפט להתייחס למקרים שבהם צדדים הגיעו

לסיכום, למעט מקרים נדירים, גברים מסורבים אינם מקבלים מענה למצוקתם ממערכת המשפט. המחוקק אינו מאפשר לגברים מסורבים מהתפוצות לפנות לבתי הדין, ומערים קשיים על גברים ישראלים המבקשים לקבל סעד מהדיינים. בתי הדין הוסיפו הגבלות משלהם, והנהיגו מדיניות שתוצאותיה הן שלילת סעדים אפקטיביים מרוב רובם של הגברים המסורבים. התוצאות ניכרות בשטח: בפועל הוטלו סנקציות על נשים סרבניות במקרים בודדים בלבד, וגם זאת לאחר שנים של סרבנות.[277]

(ב) היתר אישה שנייה – ״עושר שמור לבעליו לרעתו״

המדיניות שלפיה יש להגביל את השימוש בסנקציות נגד נשים סרבניות נובעת בעיקר מהתפיסה שלגברים מסורבי גט יש סעד חלופי: היתר אישה שנייה.[278] תפיסה זו קשורה לשלוש הנחות יסוד שהתפתחו בנוגע לסעד זה: ראשית, גברים מסורבים (כמעט) תמיד

להסכם גירושין שבו צד נדרש ״לשלם״ תמורת הגט. ובמילים אחרות, האם ראוי שבתי המשפט יכירו בהסכמים אלו? לגישה אחת, הגם ש״קניית״ גט ״מעוררת תחושת התנגדות ואי נוחות... נטיית בתי המשפט היא לכבד את רצונם של הצדדים להסכמי גירושין״ [בג״ץ 2609/05 **פלונית נ׳ בית הדין הרבני הגדול לערעורים**, פסקה 13 לפסק דינה של הנשיאה נאור (פורסם בנבו, 2011)]. גישה אחרת סוברת שעל מערכת המשפט להתערב בהסכמים כאמור עד כדי מצב שבו ״לא יהיה כדאי לסרבנים להגיע להסכמים כאלה... ואולי העוקץ יינטל מכל הסרבנויות על רקע כלכלי״ [שמואלי ופוקס (לעיל, הערה 196) בעמ׳ 386]. גישה נוספת רואה באפשרות ל״סחירות גט״ כדבר שלילי, אך סוברת כי במציאות הנוכחית יש לאפשר סחירות מסוימת בגט כדי להתמודד עם סרבנות הגט (ראו למשל אורית גן, ״מסחר בגט: בין חוזים לאי־סחירות״ **מחקרי משפט** לב (2020) 797, בעמ׳ 840)].

277 ראו להלן, הערות 352–358. לצד האמור יש לציין כי לאחרונה חל שינוי בגישת המחוקק (ראו לעיל, ליד הערות 23–24, ולהלן, ליד הערות 361–366), אך כדי שיהיה אפקטיבי צריך שיבואו בעקבותיו שינויים נוספים (כמפורט להלן בפרק ג3).

278 גישה זו מקבלת ביטוי רחב בדברי מחוקקים ושופטים. ראו לדוגמה דברי חה״כ רחל עזריה בפרוטוקול מס׳ 736 (לעיל, הערה 128) שביקשה להחיל את הצעת החוק בדבר הקמת מרשם סרבנים אינטרנטי רק נגד גברים סרבנים, ולא נגד נשים סרבניות, כיוון שגברים יכולים לקבל היתר מאה רבנים. וכן ראו שם, דברי חה״כ ענת ברקו. נימוק זה היה שיקול מרכזי גם בגישתם של שופטים שונים שלפיה סרבנות גט היא עילה לפיצויים רק כאשר הצד המסורב הוא האישה, ולא כאשר הצד המסורב הוא הגבר [שמואלי ״אין סימטריה בסרבנות גט״ (לעיל, הערה 202): ״...ישנם שופטים, מעטים, הסבורים שלבעל מסורב אין זכאות לפיצוי מכיוון שיש לו דרכי מוצא, ולו תיאורטיות״]; ובגישתם של שופטים אחרים שלפיה אומנם גברים מסורבים זכאים לפיצויים בגין סרבנות, אלא ששיעורם יהיה נמוך מזה של הפיצויים שיינתנו לאישה מסורבת [ראו: עמדת המשנה לנשיאה מלצר בבע״מ 997/15 **פלונית נ׳ פלוני**, פסקה 37 (פורסם בנבו, 2021); שמואלי ״אין סימטריה בסרבנות גט״ (לעיל, הערה 202): ״...התעריף יהיה נמוך יותר כשמדובר בסרבנות כלפי בעל, שכן יש לו עקרונית דרכי מוצא״]. נראה כי המקור לגישה זו נעוץ בהבחנה שנעשתה בכל הנוגע לדרכי ההתמודדות עם מקרים קשים שמצדיקים ״כפייה לגט״, שבעניינם התפתחו ערוצים נפרדים לגברים ולנשים בכל הנוגע להתמודדות עם סרבנות גט (ראו לעיל, פרק ב2(ב)). לאחר מכן התפתח הדבר לכדי תפיסה כוללת שלפיה כיוון שגברים יכולים לקבל היתר אישה שנייה, הרי שיש להגביל את האפשרות להטיל סנקציות נגד נשים סרבניות (גם במקרים שאין בהם חיוב או כפייה לגט).

יכולים, מבחינה הלכתית ומשפטית, לקבל היתר אישה שנייה;[279] שנית, בית הדין מעניק היתרים אלה ביד רחבה למסורבי גט;[280] שלישית, מדובר בפתרון האולטימטיבי למסורבי־גט, שבקיומו אין צורך בסעדים אחרים.[281] לעיל הראינו כי הנחות יסוד אלה אינן תואמות את המציאות החברתית והמשפטית הקיימת כיום במדינת ישראל.[282]

בימינו האפשרות של מסורב גט לקבל ״היתר נישואין״ כמעט אינה קיימת.[283] המדיניות הכללית בבתי הדין מצדדת בהימנעות ממתן היתר אישה שנייה, גם במקרים המתאימים מבחינה אזרחית והלכתית. מדיניות זו מתבטאת הן במיעוט היתרי אישה שנייה שניתנים בפועל למסורבים,[284] והן במשך הזמן הארוך שנדרש לקבלת ההיתר (לעיתים עשרות שנים).[285] בשל גישת בתי הדין, גם במקרים מובהקים של סרבנות, אשר נמשכים שנים ארוכות, לא יינתן סעד של היתר נישואין, והגבר לא ישוחרר מעגינותו.[286]

---

279 ראו לדוגמה קפלן ופרי (לעיל, הערה 28) בעמ׳ 777, שכתבו כי ״במקרים המעטים שבהם האשה היא זו שמסרבת ליתן גט ניתן לפתור את בעייתו של האיש על־ידי מתן היתר נישואין״.

280 ראו לעיל, הערה 103.

281 ראו לעיל, ליד הערות 67–71.

282 ראו לעיל, פרק ב1.

283 ראו לעיל, הערה 110, כי בעבר היו ניתנים יותר היתרי נישואין מבימינו.

284 ראו לעיל, הערות 108 ו־110, כי בשש השנים האחרונות ניתנו רק שני היתרי נישואין למסורבי גט.

285 ראו לעיל, הערה 262, בנוגע לזמן הממוצע שעובר מרגע הגשת הבקשה להיתר נישואין ועד קבלתו. מהתיקים הידועים לנו מדובר על שנים (לרוב ארוכות) מרגע הגשת הבקשה להתגרש ועד שמתקבל היתר הנישואין. ראו לדוגמה: תיק (גדול) 9698/21/1 **אלמוני נ׳ אלמונית** (פורסם בנבו, 2002). במקרה זה הזוג פרוד שלושים שנים, לאחר שהאישה עזבה את הבית. בית הדין הגדול קבע כי האישה מורדת בגבר ושיש מאיסה בין הצדדים, וכן שהאישה מעכבת את קבלת הגט כדי להפיק רווח רכושי, וחייב את הזוג להתגרש. אחרי כל זאת קבע בית הדין כי אם האישה תסרב לקבל גט, בית הדין ידון בהיתר נישואין לגבר; תיק (אזורי אשדוד) 7874/4 **פלוני נ׳ פלונית** (23.04.2013). במקרה זה האישה ברחה מהבית בשנת 2002 לחו״ל, ובשנת 2005 התגרשו הצדדים אזרחית. הגבר פנה לבית הדין כמה פעמים בבקשה לקבל היתר נישואין, שהיה זקוק לו בין היתר כדי שבת זוגו החדשה תוכל לעבור טיפולי פוריות (בשנת 2010). בסופו של דבר נתן בית הדין לגבר היתר נישואין, אך רק בשנת 2013; תמ״ש 749-07-46 **פלונית נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2014), שם הצדדים נפרדו בשנת 1994, ובשנת 1997 ניתן נגד האישה ״חיוב גט״ על ידי ערכאת הערעור. הבעל קיבל היתר אישה שנייה רק בשנת 2008. יש מקרים שבהם משך הזמן קצר יותר [ראו לדוגמה תמ״ש (י-ם) 18561/07 **ש׳ ד׳ נ׳ ר׳ ד׳** (לעיל, הערה 73), שם תביעת הגירושין הוגשה באוקטובר 2003, והיתר הנישואין אושר באוגוסט 2008].

286 ראו לדוגמה: תיק 470386/20 **פלוני נ׳ פלונית** (לעיל, הערה 89), שבו בית הדין לא נתן לגבר היתר נישואין, על אף פירוד בן עשרים שנים. מקרה נוסף הוא של גבר שהיה מסורב גט כחמישים שנה, ולא קיבל היתר נישואין אף לאחר שהסכים להיכנע ל״סחטנות גט״ מצד אשתו ולוותר על זכויותיו בדירה שבה גרה אשתו בתמורה להבטחתה להסכים להתגרש (משרד המשפטים, קישור ישן: http://www.justice.gov.il/Units/SiuaMishpaty/News/news/Pages/get.aspx).

למעשה, היתר הנישואין הפך מ״סעד אולטימטיבי״ לסעד שלכל היותר מקל, במקרים מסוימים, את עוצמת הפגיעה במסורב הגט. ברוב המקרים היתר הנישואין מזיק למסורב יותר מאשר מועיל לו, שכן האפשרות התאורטית של חלק קטן מהמסורבים לקבל היתר אישה שנייה,[287] הביאה לכך שרוב מסורבי הגט אינם מקבלים מענה הולם למצוקתם.[288]

2. בין מסורבים למסורבות: היחס הראוי לתופעת מסורבי הגט

מאמר זה הראה, בין היתר, את היחס השונה של המחוקק ומערכת המשפט לגברים מסורבים לעומת נשים מסורבות. המקור ליחס השונה מצוי בקיומם של הבדלים חברתיים, פיזיולוגיים והלכתיים-משפטיים בין גברים לנשים.

ההבדל הראשון הוא מידת הפגיעה ביכולת לקיים זוגיות (מבחינה הלכתית וחברתית).[289] יחסי מין של אישה נשואה עם כל גבר שאינו בעלה נחשבים לאיסור חמור לפי ההלכה היהודית. לעומת זאת, קיום יחסי מין של גבר נשוי עם אישה שאיננה אשתו אומנם אסור לפי ההלכה, אך חומרת האיסור תלויה במעמדה האישי של האישה; אם האישה האחרת אינה נשואה ואינה נידה, יש אומרים שמדובר באיסור דרבנן בלבד.[290] לכן, נשים רבות (בפרט דתיות) תימנענה מקיום זוגיות חדשה בהיותן מסורבות, ואילו גברים מסורבים רבים לא יציבו לעצמם מגבלה דומה. הבדל נוסף, שקשור להבדל כאמור, הוא שכאשר אישה נואפת, היא תהיה חייבת להתגרש מבעלה, ותהיה מנועה מלהתחתן עם הגבר שאיתו נאפה. לעומת זאת, גבר נשוי שנאף אינו צריך להתגרש מאשתו, וגם יוכל בעתיד להתחתן עם האישה שאיתה נאף.[291] נוסף על כך, הקביעה שלפיה בוצע ניאוף עלולה להביא לפגיעה בזכויות האישה (או הגבר) בהחלטות בית הדין.[292]

---

287 על ההגבלות ההלכתיות וההגבלות של בית המשפט העליון בנוגע למקרים שבהם ניתן לקבל היתר נישואין ראו לעיל, ליד הערות 79–90.

288 ראו עוד בעניין זה כהן, ״התופעה המושתקת של גברים עגונים״ (לעיל, הערה 101), שהביא את דבריו של עו״ד דיבון כי ״באופן רגיל מקובל לחשוב שלאישה עגונה לא ניתן למצוא פתרון [...] אבל המצב הוא הפוך. בבתי הדין הרבניים יש פתיחות ונכונות לפתור בעיות של עגינות נשים ולגבי גברים הרבה פחות. היתרי נישואין ניתנים במשורה רבה״.

289 שמואלי, ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל, הערה 180) בעמ׳ 552 ובעמ׳ 559. ראו: שם, הערה 12, שמובן שמבחינה טכנית האישה יכולה לקיים יחסי מין, אך ההשלכות הקשות האפשריות של פעולה כזו מפחיתות את הסיכוי שהיא תעשה כן.

290 מגן אברהם, אבן העזר, כו, א. לעומת זאת, לדעת רמב״ם, משנה תורה, הלכות אישות, א, ד, מדובר באיסור תורה.

291 ראו עוד לעניין הבחנה זו בין גברים לנשים בהקשר של השפעת סרבנות גט על המסורב/ת בעניין **סבג 2004** (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 840; שמואלי, ״תביעות נזיקין בגין סרבנות גט (חלק ב)״ (לעיל, הערה 2) בעמ׳ 5.

292 טיעון זה מועלה לא פעם כהבדל בנוגע להבדל בין גברים לנשים סביב ״סוגיית הניאוף״, כשנטען שהאישה תימנע מקיום קשר זוגי חדש כיוון שניאוף מצידה עלול לפגוע בזכויותיה במישורים שונים בבית הדין [שמואלי, ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל,

ההבדל השני נוגע לפגיעה ביכולת להוליד ילדים.[293] כאשר אישה נשואה מביאה לעולם ילד עם גבר שאינו בעלה, הרי שכמעט תמיד הילד יהיה ממזר, ויהיה מנוע מלהתחתן כדת משה וישראל.[294] לעומת זאת, אם גבר נשוי מביא לעולם ילד עם אישה שאינה אשתו, הרי שהילד לא יהיה ממזר. ההשפעה של הבדל זה מועצמת בשל תקופת הפוריות הקצרה של האישה.[295]

הבדל שלישי הוא בדין ״גט מעושה״. אם כפו על גבר לתת גט לאשתו בניגוד להלכה, הגט יהיה ״מעושה״, קרי, בטל מעיקרו.[296] במקרה כזה הצדדים ייחשבו לנשואים לפי ההלכה, ואם לאישה נולדו ילדים לאחר מתן הגט, הם יהיו ״ממזרים״. לכן, בית הדין יהיה זהיר בהטלת סנקציות על גברים סרבנים, שמא הגט ייחשב ל״מעושה״. לעומת זאת, אם כפו על אישה לקבל גט בניגוד לדין, הגט לא יהיה ״מעושה״, וממילא יהיה אפשר להטיל עליה סנקציות בקלות רבה יותר (מבחינה הלכתית).

הערה 180) בעמ׳ 552]. לטעמנו, יש בעייתיות בטענה זו, שכן אומנם הניאוף עלול לפגוע בזכויות האישה, אך הוא יכול לפגוע במידה דומה גם בזכויות הגבר הנואף. לדוגמה, אם אישה בוגדת הרי שהדבר הוא עילת גירושין לבעל והאישה תפסיד את כתובתה; מנגד, אם הגבר בוגד באשתו אז יהווה הדבר עילת גירושין לאישה ועל הבעל יהיה לשלם כתובה. אדרבה, מבחינה כלכלית לא פעם הגבר הוא שעלול להיפגע יותר, שכן לעיתים יהיה עליו לשלם מזונות אישה, ואילו אישה נואפת לעולם לא תצטרך לשלם מזונות לגבר.

293 שמואלי, ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל, הערה 180) בעמ׳ 552 ובעמ׳ 559. הבדל זה קשור קשר הדוק להבדל הקודם, ולכן פעמים רבות הם מובאים יחד. כמובן שאין מדובר על יכולת פיזית להביא ילדים, אלא על יכולת דתית וחברתית.

294 שולחן ערוך, אבן העזר, ד, א. ואומנם יש בני זוג שאיתם מותר לממזר/ת להתחתן, אך כמעט תמיד הילדים שלהם יהיו גם הם ממזרים. המקרה היחיד שבו הילדים לא יהיו ממזרים הוא כאשר ממזר התחתן עם שפחה, אך בימינו אופצייה זו אינה ישימה. ראו עוד לעניין זה מלמד, **פניני הלכה – משפחה** (לעיל, הערה 137) בעמ׳ 198–199.
אומנם בשנים האחרונות עוצמת בעיית הממזרות פחתה – הן כיוון שבתי הדין החלו להשתמש בכלי של ״הפקעת קידושין״ כדי להתיר ממזרות [עמיחי רדזינר ואבישלום וסטרייך, ״מה בין מסורבות גט לממזרים? על מהפכנות ויצירתיות בפסיקת בתי הדין הרבניים״, **מחקרי משפט** לג (תשפ״א) 139], והן בשל ההתקדמות הטכנולוגית-רפואית שמאפשרת להרות בהפריה חוץ־גופית או בהזרעה מלאכותית. במקרים אלה הילד לא יהיה ממזר, שכן דין ממזר חל רק כאשר הילד נולד **מבעילה** אסורה [מלמד, **פניני הלכה – משפחה** (לעיל, הערה 137) בעמ׳ 197–198; אגרות משה, אבן העזר, א, י]. מכל מקום, ברור שגם כיום בעיית הממזרות עדיין נוכחת ומעצימה את הנזק של נשים מסורבות.

295 לשימוש בהבדלים אלה בפסיקה ראו לדוגמה תמ״ש (ת״א-יפו) 35371-02-10 **א.א. ל. ב. נ׳ ח.ב.** (פורסם בנבו, 2011): ״יפים לעניין זה דבריו של כב׳ השו׳ איתי כץ בתמ״ש 18561/07 לעיל: ׳... יש לתת את הדעת לשוני [...] בין המינים; כך למשל שוני פיזיולוגי (פגיעה באפשרות להרות) או שוני מבחינת האפשרויות ההלכתיות כדוגמת היתר מאה רבנים הניתן לגברים...״; עמ״ש 63059-02-20 (לעיל, הערה 178) בפסקה 24.

296 ראו לעניין זה: שמואלי, ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל, הערה 180) בעמ׳ 586–587.

ההבדל הנוסף נוגע לסעד של היתר אישה שנייה, שרק לגברים יש אפשרות לקבלו.[297] מדובר לכאורה בהבדל מהותי: לעומת סעדים אחרים, שנועדו להפעיל לחץ על הצד הסרבן להסכים להתגרש אך מותירים בידיו את היכולת להתמיד בסירובו ולהמשיך לעגן, היתר הנישואין מאיין את כוחו של הצד הסרבן (האישה) ולעיתים הופך את הסירוב להתגרש לחסר משמעות.[298] [מנגד, קיים סעד שניתן רק לנשים מסורבות והוא ״מזונות מעוכבת גט״. לפי ההלכה והחוק, אישה זכאית (במקרים מסוימים) למזונות מבעלה, ובמקרה של סרבנות גט יינתנו מזונות מוגדלים. לעומת זאת, גבר לעולם לא יהיה זכאי למזונות מאשתו.[299] נוסף על כך, הזכאות למזונות יוצרת תמריץ לאישה לסרב להתגרש].[300]

ההבדלים בין נשים לגברים בהלכה היהודית יכולים להשפיע, בחלק מהמקרים, על הנזקים הנגרמים למסורבות ומסורבי הגט.[301] לכן התגבשו גישות שונות בנוגע ליחס הראוי לתופעת הגברים המסורבים.[302]

גישה ראשונה רואה בסרבנות גט ״סוגיה נשית״ בלבד, וסוברת שעל מערכת המשפט להעניק סעדים רק לנשים מסורבות, ולא לגברים מסורבים.[303]

---

297 ראו לעיל, ליד הערה 137.

298 ראו לעיל, ליד הערות 69–71 כי מבחינת מערכת המשפט מדובר בסעד יעיל ואף ״אולטימטיבי״. מנגד ראו לעיל, ליד הערות 72–78, ביקורת על העמדה כאמור של מערכת המשפט, ולכך שהיתר אישה שנייה אינו פתרון מספק למסורבי הגט.

299 ראו לעיל, הערה 246.

300 ראו לעיל, הערה 276, שיש גברים שעל אף היותם מסורבי גט הם נדרשו לשלם מזונות לאישה הסרבנית במשך שנים ארוכות, דבר שהיווה תמריץ ניכר לאישה להמשיך בסרבנותה.

301 ההשלכות הקשות ביותר של סרבנות גט הן על נשים צעירות דתיות שמעוניינות ללדת ילדים, שכן בשל הסרבנות הן אינן יכולות להביא ילדים לעולם (שכן הוולד יהיה ממזר) ואינן יכולות להיות בזוגיות חדשה (מסיבות דתיות). מצבן קשה משל גברים או נשים מבוגרות ו/או חילוניות (שאינן יכולות/רוצות ללדת עוד ילדים, ואינן מרגישות כבולות הלכתית מלקיים זוגיות חדשה). להבדיל, הנזק שייגרם למסורב גט דתי יהיה כבד מהנזק של מסורבת גט חילונית מבוגרת, שכן בשל ההלכה היהודית הגבר הדתי יימנע מזוגיות חדשה (בשל האיסור לקיים זוגיות שלא במסגרת נישואין) כל עוד הוא מסורב גט, ואילו האישה החילונית לא תטיל על עצמה מגבלה כזו (סוגיית הממזרות אינה רלוונטית לנשים מבוגרות או לנשים צעירות שאינן רוצות עוד ילדים).

302 להצגת גישות שונות ורבות מאלה שיוצגו להלן ראו שמואלי, ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל, הערה 180).

303 ביטוי לגישה זו ניתן למצוא בפסיקות של שופטים מסוימים בבתי המשפט לענייני משפחה שקבעו כי סרבנות גט היא עילה לפיצויים נזיקיים רק כאשר הצד המסורב הוא האישה (ראו לעיל, הערה 202), וכן בעמדת המחוקק שהחליט להחיל את תיקון 4 רק על נשים מסורבות ולא על גברים מסורבים (כאמור לעיל, ליד הערות 263–268). ראו עוד שמואלי, ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל, הערה 180) בעמ׳ 566, שכתב בהקשר של הגישה הסוברת שלגברים מסורבים אין מגיעים כלל פיצויים כי ״גישה זו, אף שאינה קיימת כנראה בספרות כאמור, קיימת בפועל ולמעשה בפסיקה״.

גישה מרוככת יותר מכירה בסרבנות גט גם כ״סוגיה גברית״, אך סוברת שנקודת המוצא לדיון צריכה להיות ״הסוגיה הנשית״. לפי גישה זו, גברים מסורבים זכאים להכרה ולסעדים ממערכת המשפט, אך מופחתים מאלה הניתנים לנשים מסורבות.[304] אומנם יש גברים שהנזק שנגרם להם אינו פחות מזה שנגרם לנשים מסורבות, ואולי אף גדול ממנו,[305] אך כיוון שלגברים יש אפשרות לשאת אישה שנייה, ובכך להימלט מהסרבנות, הרי שהנזקים שנגרמים להם ״מתקזזים״ עם ההטבה שעומדת להם בזכות היותם גברים.[306]

גישה שלישית סוברת שיש להכיר בסרבנות גט כ״עילה עצמאית״, ולהעניק לכל מסורב/ת סעד ללא תלות בשאלת המגדר או מאפיינים אחרים. לפי גישה זו, יש למגר את תופעת סרבנות הגט באשר היא, וכפי שהמחוקק אינו מבחין בין מסורבת גט צעירה למבוגרת, או בין דתייה לחילונית, למרות השוני בנזקים הנגרמים לכל אחת מהן,[307] כך אין להבחין בין אישה מסורבת לגבר מסורב.

גישה רביעית מסכימה שצריך לראות בסרבנות גט ״עילה עצמאית״, אך סוברת שיש להתייחס גם למאפיינים הסובייקטיביים של כל מסורבת ומסורב. לפי גישה זו, כאשר באים לפסוק פיצויים נזיקיים, יש לבדוק את הנזק שנגרם בפועל לכל מסורב/ת. בהתאם לכך, למסורבת-דתייה-צעירה ייפסק פיצוי גבוה מזה של גבר-דתי-צעיר, ולגבר-דתי ייפסק פיצוי גבוה מזה שיינתן לאישה-חילונית-מבוגרת.[308]

הגישה הדומיננטית כיום בפסיקה ובחקיקה היא הגישה השנייה, זו המכירה בזכותם של גברים מסורבים לסעדים, אך סוברת שהם צריכים להיות פחותים מאלה הניתנים

304 זו לכאורה עמדתו של מרכז רקמן כפי שהוצגה לוועדת החוקה, חוק ומשפט ב״עמדת מרכז רקמן ביחס לתיקון 10״ (לעיל, הערה 174). ביטוי לגישה זו ניתן למצוא בעמדת השופטים המכירים בזכות של גברים מסורבים לפיצויים נזיקיים בשל הסרבנות, אך סוברים כי סכום פיצויים אלה צריך להיות קטן מזה שנשים מקבלות. ראו לעניין זה לעיל, הערה 203.

305 לפירוט הנזקים שנגרמים לגברים מסורבים, והשוואתם לנזקים שנגרמים לנשים מסורבות, ראו שמואלי, ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל, הערה 180).

306 לטענת קיזוז דומה, בהקשר של נזקים נפשיים בדיון על פיצויים נזיקיים, ראו שמואלי ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל, הערה 180) בעמ׳ 570.

307 ראו לעניין זה לעיל, הערה 301.

308 ראו לעניין זה לעיל, שם.

לנשים מסורבות.[309] עם זאת, במקרים לא מעטים מערכת המשפט נוהגת בפועל לפי הגישה הראשונה, ושוללת מגברים מסורבים סעדים כלשהם.[310]

שתי הגישות הראשונות, הדוגלות בשלילת סעדים לגברים-מסורבים או צמצום הסעדים הניתנים להם, מבוססות על ההנחה כי הנזקים לגברים אינם משמעותיים, וכי ביכולתם לקבל מענה הולם למצוקתם באמצעות נשיאת אישה שנייה. מאמר זה הראה כי הנחה זו אינה נכונה, שכן האפשרות לשאת אישה שנייה חסומה בפני רובם הגדול של הגברים, והיא אופצייה מעשית עבור גברים ספורים בלבד. לאור ממצאים אלו נראה כי הגישה שהמחוקק ומערכת המשפט נוקטים אינה ראויה, ואינה הולמת את המציאות החברתית בישראל כיום.

ראוי להכיר במצוקתם של הגברים המסורבים, ולא לשלול מהם סעדים אפקטיביים באופן גורף.[311] הפגיעה הנגרמת למסורבי הגט היא משמעותית (ובמקרים רבים אינה פחותה מזו הנגרמת לנשים המסורבות).[312] וכפי שמערכות השלטון מכירות בעוול שנגרם לנשים מסורבות ומשקיעות מאמצים רבים כדי לתת להן מזור,[313] ראוי שתהיה הכרה במצוקתם של הגברים המסורבים ושיינתנו להם סעדים בהתאם.[314]

---

309 ביטוי בולט לגישה זו נמצא בחקיקה, כאשר רוב גדול של הסעדים יכול להינתן גם לגברים וגם לנשים, אך לגברים קשה הרבה יותר לקבלם, שכן בניגוד לסעדים הניתנים לנשים, אצל גברים אין מספיקה החלטה של בית הדין הרבני האזורי כדי לקבלם (ראו לעיל, פרקים ב2(א) ו־ב2(ג)). ביטוי נוסף הוא בפסיקת בתי המשפט לענייני משפחה, כאשר עמדה מרכזית כיום בפסיקה היא שגם גברים זכאים לפיצויים בגין סרבנות גט, אך מופחתים בהשוואה לאלו שניתנים לנשים.

310 אין הכוונה רק למקרים שבהם בית המשפט אומר במפורש כי אין לתת לגברים מסורבים סעד מסוים (ראו לדוגמה לעיל, הערה 202) או למקרים שבהם המחוקק קבע כי יעניק סעד רק לנשים (כדוגמת תיקון 4 לחוק, כמפורט לעיל, ליד הערות 263–268), אלא גם לכך שבפועל אין נפסקים סעדים לטובת גברים מסורבים, כמפורט לעיל.

311 מהמחקר הנוכחי לא ניתן לגזור מהי הגישה הראויה למתן סעדים לגברים מסורבי גט (ההשוואה בין נשים מסורבות לגברים מסורבים, והשאלות הנורמטיביות בדבר היחס הראוי לכל אחת מהתופעות יעמדו במרכזו של מאמר המשך), אך כן ניתן להסיק כי אימוץ הגישה השוללת למעשה מתן סעדים לגברים מסורבי גט אינה ראויה. לדיון בשאלות כאמור (ונוספות) בהקשר של פיצויים בגין סרבנות גט בבתי המשפט לענייני משפחה, ראו שמואלי, ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל, הערה 180).

312 ראו לעיל, ליד הערות 26 ו־74-78, כי סרבנות הגט פוגעת בין היתר בחירותם ובכבודם של המסורבים, ביכולתם לקיים זוגיות, להינשא ולהביא ילדים לעולם, ופעמים רבות גם גורמת לפגיעה כלכלית, נפשית וחברתית. להשוואת הנזק שנגרם לגברים מסורבים והנזק שנגרם לנשים מסורבות ראו לעיל, הערה 301.

313 לשינויים המשמעותיים שחלו בנוגע לתופעת מסורבות הגט בעשורים האחרונים אצל המחוקק, השופטים, הדיינים, היועץ המשפטי לממשלה ומערכת אכיפת החוק ראו ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27).

314 ראו בהקשר זה עמדת השופט יצחק עמית, להלן, ליד הערה 345.

מלבד החשיבות שבהכרה בתופעת הגברים המסורבים ובטיפול בה כשלעצמה, העיסוק בתופעה יועיל גם לטיפול בתופעת הנשים המסורבות. בסוגיות אחרות בתחום דיני המשפחה (כדוגמת מזונות, הסדרי שהות, וחלוקת רכוש), הכרה בזכויות של צד אחד באה לא פעם על חשבון הצד האחר. לא כן בסוגיית סרבנות הגט. ההכרה בתופעת הגברים המסורבים אינה גורעת מזכויותיהן של הנשים המסורבות.[315] אדרבה, סרבנות גט היא תופעה חברתית חמורה בכל צורה שבה היא מופיעה, וכל סיוע להוקעתה יתרום למיגורה, על שלל צורותיה. לכן, מתן סעדים הולמים ואפקטיביים לגברים מסורבים יסייע גם לנשים המסורבות.[316]

3. המלצות לשינוי וטענות המתנגדים לשינוי

המחוקק ומערכת המשפט פיתחו בעשורים האחרונים מגוון כלים רחב ביותר להתמודדות עם תופעת סרבנות הגט, ודי בהם כדי להביא לסיומה של הסרבנות ברוב רובם של המקרים.[317] כדי לשפר את יעילות השימוש בכלים הנוכחיים, וכדי להתמודד עם מקרי סרבנות שהכלים הנוכחיים אינם נותנים להם מענה, האקדמיה, המחוקק ומערכת המשפט ממשיכים כל העת לפתח ולשכלל דרכים נוספות להתמודדות עם התופעה הקשה. בין היתר, בשנים האחרונות החלה הכרה ב״סרבנות גט״ לא רק כבעיה חברתית-אזרחית אלא גם כעבירה פלילית;[318] בתי הדין ובתי המשפט הכירו באחריות של צדדים שלישיים

---

315 נבאר יותר: בסוגיות אחרות בתחום דיני המשפחה מדובר ב״משחק סכום אפס״ — כאשר מתן זכויות לנשים בא כביכול על חשבון הגברים, ולהפך. לדוגמה, קביעה שהאישה זכאית למזונות אישה באה על חשבון הגבר אשר יצטרך לשלם את המזונות שנקבעו. וכן במזונות ילדים, אם למשל יוחלט שגברים צריכים לשלם פחות מזונות ילדים, הרי שהדבר יפגע בנשים אשר יקבלו פחות כסף בגין הילדים. וכן לדוגמה בסוגיית הסדרי השהות, אם בית המשפט או בית הדין קובעים הסדרי שהות שוויוניים (ואינם מעניקים ״משמורת״ לאם על פי ״חזקת הגיל הרך״), אזי כל יום שהילדים שוהים אצל האב מגיע כביכול על חשבון האם שלא תהיה באותם ימים עם ילדיה, ולהפך. לא כן הדבר בסוגיית סרבנות הגט. הענקת סעדים לגברים מסורבי גט אינה פוגעת בנשים המסורבות.

316 להרחבה בעניין זה ראו שמואלי, ״סרבנות גט — עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל, הערה 180) בעמ׳ 601—608.

317 ראו לעיל, בפרק ב.

318 ראו הנחיית פרקליט המדינה 2.24 (לעיל, הערה 124) שלפיה ניתן להעמיד בתנאים מסוימים סרבני גט לדין פלילי. בפועל עד היום נעשה שימוש בכלי זה רק בשני מקרים, ובשניהם היה מדובר במקרה קשה מאוד של סרבנות. מבין שני המקרים רק באחד הייתה הרשעה: באפריל 2019 נידון מאיר גורודצקי בידי בית משפט השלום ל־15 חודשי מאסר בפועל ועוד שבעה חודשי מאסר על תנאי, בגין סרבנותו (וזאת לאחר שישב 18 שנה בכלא בהוראת בית הדין הרבני). ראו עוד לעניין זה אצל הדס רייכלסון, ״הפרת הוראה חוקית למתן גט״ **מחקרי משפט** לו (צפוי להתפרסם ב־2025), שמציעה להרחיב את גבולות העבירה שבגינה מעמידים לדין בגין סרבנות גט. בנוגע לסרבניות גט, ההנחיה מאפשרת להשתמש בכלי זה גם נגד סרבניות גט, אך בפועל טרם נעשה שימוש בכלי זה נגד נשים.

לסרבנות הגט והטילו עליהם סנקציות ופיצויים;[319] מונחות הצעות לשילובים ספציפיים של כלי אכיפה שונים לצורך הגברת הלחץ על סרבני הגט;[320] נעשים ניסיונות לפתח כלים אזרחיים נוספים להתמודדות עם סרבנות הגט;[321] מוגשות הצעות לסנקציות נוספות שיהיה אפשר להטיל על סרבנים;[322] ומועלות הצעות להתמודדות עם סרבנות הגט באמצעות שינוי צורת ההסתכלות על התופעה.[323]

---

319 ראו לדוגמה: תיק (אזורי ת״א) 927170/1 **פלונית נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2016) שבו הטיל בית הדין הרבני מאסר על אבא של סרבן גט; תיק (אזורי אשדוד) 1056071/12 **פלונית נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2024) שבו בית הדין הוציא צו מעצר לאח של סרבן גט. כמו כן ראו: שילה פריד, ״תקדים: צו עיכוב יציאה לזוגתו החדשה של סרבן גט״ **Ynet** (22.1.2025) https://did.li/TYq6q, על מקרה שבו בית הדין הוציא צו עיכוב יציאה מהארץ נגד אישה כיוון ששכנעה את בן זוגה שלא לתת גט לאשתו הראשונה. בנוגע להכרה באחריותם של צדדים שלישיים בידי בית המשפט ראו לעיל, הערה 179, כי בית המשפט הטיל פיצויים על אח של סרבן גט בגין סיוע ושידול לסרבנות. למקרים נוספים ולדיון בהרחבת מעגל הנתבעים בגין סרבנות גט ראו עוד חי ושמואלי (לעיל, הערה 193).

320 לדוגמה, לאחרונה הציעו הלפרין־קדרי ושמואלי (לעיל, הערה 218) בעמ׳ 630–632, להוסיף סנקציות במקרים של סרבנות גט, וכי לצד הטלת הסנקציות על הצד הסרבן (שיטת ״המקל״), יינתן גם ״גזר״ לצד המסורב. למשל, כאשר שוללים גמלה או קצבה מסרבני גט (לפי סעיף 2א לחוק הסנקציות), הכסף לא רק יישלל מהצד הסרבן אלא גם יועבר מאת המדינה לצד המסורב. ״איום כפול״ זה יביא לדעתם לצמצום מקרי הסרבנות (שם, בעמ׳ 632). ראו עוד לעיל, ליד הערה 218, כי יישום של הצעה זו התבצע לאחרונה כאשר המחוקק החליט לאפשר לבית הדין הרבני להטיל סנקצייה של תשלומי כפיית ציות, אשר יועברו מהצד הסרבן לצד המסורב. ראו עוד לעניין זה Shmueli (לעיל, הערה 218).

321 לדוגמה, פיתוח תביעות חוזיות בגין סרבנות גט, לצד התביעות הנזיקיות, כפי שמציעים שמואלי ופוקס (לעיל, הערה 196).

322 ראו לדוגמה: ה״ח הסנקציות (תיקון מס׳ 10) (לעיל, הערה 50), שם הציעה הממשלה, בין היתר, להקים ״מרשם סרבני גט״, ובכך לקבע בחוק את סנקציית הביוש; הלפרין־קדרי ושמואלי (לעיל, הערה 218) שמציעים לשקול להוסיף לחוק סנקציות של שלילת הטבות מס מסרבני גט והעברתם לצד המסורב (שם, בעמ׳ 630), ושלילת מעמדו של בן הזוג בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ״ב–1962 (שם, בעמ׳ 633).

323 ראו לדוגמה: הצעת הלפרין־קדרי ושמואלי, שם, שמציעים לראות בבני זוג מסורבי גט כ״ידועים בציבור כגרושים״ לצורך מיצוי זכויות מסוימות של בן הזוג מסורב הגט, ושלילת זכויות מבן הזוג הסרבן. כלומר, הם מציעים לא רק פתרונות נוספים להתמודדות עם תופעת סרבנות הגט, אלא גם שינוי תפיסתי בנוגע לתופעה, שבמסגרתה יש להתייחס לבני זוג המצויים במצב של סרגנות גט כ״נשואים״ רק מבחינה דתית, ואילו לכל העניינים האזרחיים לראות בהם ״גרושים״. [בהקשר זה יש הסוברים כי הכרה ב״גירושים למעשה״ עלולה במקרים מסוימים לתמרץ סרבנות גט ולפגוע בדרך לא צודקת במסורבי הגט (שחר ליפשיץ, ״גירושים ללא מדיניות גירושים: על ההסדרה האזרחית הראויה של ׳גירושים למעשה׳״ **עיוני משפט** מה (תשפ״א) 1)]. דוגמה נוספת לשינוי היחס לתופעה היא המעבר מתפיסת סרבנות הגט כסוגיה אזרחית לתפיסה שלפיה מדובר גם בסוגיה פלילית. בעניין זה ראו: ברלינר ומזא״ה (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 96, כי ״בעבר, היועמ״ש ראה בסנקציית המאסר כלי שכנוע אזרחי בלבד; לכן, במקרים שבהם שוכנע כי המאסר לא יביא את הסרבן לתת גט, התנגד היועמ״ש למאסר ואף פנה לבית המשפט בבקשה לשחרר את הסרבן מהכלא. לעומת

המחקר בשנים האחרונות יוצא מנקודת הנחה שככלל מערכת המשפט משתמשת בכלים הקיימים לרשותה כדי להילחם בתופעת סרבנות הגט, אלא שכלים אלה אינם מספיקים כדי להתמודד ביעילות עם כלל מקרי הסרבנות.[324] לכן הצעות החוקרים להתמודדות עם התופעה מתמקדות בשכלול הכלים העומדים לרשות מערכת המשפט ובהוספת כלים חדשים, כדי לתת מענה למקרים שבהם הסנקציות הקיימות אינן מספיקות. מאמר זה הראה שההנחה כאמור אינה נכונה בכל הנוגע לתופעת הגברים המסורבים, שכן בתי הדין כמעט שאינם משתמשים בכלים שנתן להם המחוקק כדי להתמודד עם נשים שמסרבות להתגרש.

הצעות להוספת סעדים ולשכלול הסעדים הקיימים הן חשובות ומבורכות,[325] אך בכל הנוגע לתופעת הגברים המסורבים הן משניות בשלב זה. אם בתי הדין אינם משתמשים בסנקציות הקיימות, ובתי המשפט אינם מחייבים נשים סרבניות בפיצויים ראויים, אזי לא חשוב כמה סעדים נוסיף לארסנל הכלים של הדיינים והשופטים, מצבם של מסורבי הגט לא ישתפר. לכן לטעמנו, בכל הנוגע לתופעת הגברים המסורבים, אין להתמקד – בשלב זה – במציאת פתרונות חדשים ונוספים, אלא בשינוי גישתם של המחוקק ושל מערכת המשפט כלפי התופעה ובשימוש בכלים שכבר עומדים לרשות מערכת המשפט.[326]

(א) השינויים הנדרשים עבור מסורבי הגט

כדי לתת מענה לגברים מסורבי הגט נדרש שינוי כפול: הן ברמת החקיקה והן בגישת בתי הדין ובתי המשפט.

המלצתנו הראשונה מתמקדת בביטול המגבלות שהמחוקק שם על הטלת צווי הגבלה ומאסר נגד נשים סרבניות. כדי שהסנקציות תהיינה אפקטיביות צריך שסרבני וסרבניות הגט ידעו שיש אפשרות סבירה שיוטלו עליהם סנקציות ושכניסתן לתוקף תהיה מהירה.

זאת, עמדת היועמ״ש כיום היא שניתן להעמיד סרבני גט גם לדין פלילי...״; רייכלסון, ״הפרת הוראה חוקית למתן גט״ (לעיל, הערה 318); הדס רייכלסון, ״עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים: העמדה לדין של סרבני גט בגין סעיף 287 לחוק העונשין״ **חוקים** כ (צפוי להתפרסם ב–2025). עוד לדוגמה ראו בנימין שמואלי, ״מי רוצה לקנות את הגט שלי? היבטים משפטיים וכלכליים של סחירות (commodificationהזכות להתגרש״ **מחקרי משפט** לא (תשע״ז) 107, שדן בשאלת הסחירות של הגט והגברת כוח המיקוח של המסורב/ת ב״קניית״ הגט.

324 נוסף על כך, גם מחקרים אשר מכירים בתופעת הגברים מסורבי הגט, לא פעם מתעלמים מההגבלות שהציב המחוקק על האפשרות לתת סעדים לגברים מסורבים.

325 ראו לדוגמה ההצעות של הלפרין־קדרי ושמואלי לעיל, הערות 320–323.

326 לכאורה זו גם הגישה שנקט שמואלי, ״סרבנות גט – עילה נשית, גברית או עצמאית״ (לעיל, הערה 180), שביקש לשנות את היחס של בתי המשפט לתופעת הגברים המסורבים. אחד החידושים של מאמר זה ביחס למאמרו של שמואלי הוא ששמואלי התמקד בבתי המשפט ובפיצויים הנזיקיים, ואילו מאמר זה מתמקד בגורמים העיקריים שאחראים על מתן הסעדים במקרי סרבנות גט – בתי הדין הרבנים והמחוקק – ומראה כי לא רק בתי המשפט צריכים לשנות את גישתם למסורבי הגט, אלא גם, ובעיקר, המחוקק ובתי הדין הרבניים.

קביעת המחוקק שלפיה סנקציות נגד נשים סרבניות תיכנסנה לתוקף רק לאחר קבלת אישור מנשיא בתי הדין הרבניים, מביאה לכך שכמעט שלא מוטלות סנקציות על סרבניות גט, ושהאפקטיביות של הסנקציות שכן מוטלות נפגעת קשות.[327] לכן אנו ממליצים לבטל את הצורך באישור הנשיא לשם הטלת סנקציות על נשים סרבניות, ובכך לאפשר לבתי הדין לעשות שימוש אפקטיבי בסנקציות.[328]

אם המלצתנו לשינוי החקיקה (כהסדר קבוע)[329] לא תתקבל, אנו מציעים שני שינויי מדיניות: ראשית, הגברת השימוש בסנקציית הקנס, שהיא הסנקצייה היחידה שבית הדין יכול להטיל ללא צורך באישור של גורם נוסף, וממילא הסנקצייה היעילה ביותר נגד סרבניות גט;[330] שנית, ביטול הנוהג של אי־קביעת דיון לאישור סנקציות עד למתן פסק דין בערכאת הערעור, שכן הנוהג סותר את הוראת המחוקק בסעיף 4א(א) לחוק הסנקציות, ובמקרים רבים הופך את הסנקציות המוטלות לבלתי אפקטיביות.[331]

נוסף על כך, אנו ממליצים על הענקת גישה לבתי הדין בישראל לגברים מסורבים מהתפוצות, בדומה לזו הניתנת לנשים מהתפוצות. צעד זה יאפשר לגברים יהודים ברחבי העולם, אשר במדינות שבהן הם מתגוררים אין אפשרות לכפיית גט, לקבל סעד משפטי בישראל ולהתגרש.[332]

המלצתנו השנייה מתייחסת לשינוי הנדרש בגישתם של בתי הדין הרבניים ובתי המשפט כלפי תופעת מסורבי הגט. כיום בתי הדין נמנעים מהטלת סנקציות על נשים

---

327 ראו לעיל, ליד הערות 164–176.

328 ככל הידוע לנו, הצעה זו טרם הוצעה בספרות או בהצעות חוק [אף לא בה״ח הסנקציות (תיקון מס׳ 10) (לעיל, הערה 50) ובהצעת חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון מס׳ 9), תשפ״ב–2022, ה״ח הממשלה 1522 (להלן: ה״ח הסנקציות (תיקון מס׳ 9)), שבמסגרתם לבסוף הועברה הוראת השעה שביטלה את הצורך באישור הנשיא]. ההצעה לביטול הצורך באישור הנשיא הועלתה והתקבלה במהלך הדיונים בוועדת החוקה, חוק ומשפט, לאחר שטיוטת מאמר זה הונחה על שולחן הוועדה (ראו להלן, ליד הערות 361–362). נראה שהסיבה שבגינה לא הוצע פתרון זה קודם לכן נובעת מהתפיסות השגויות שהיו בנוגע לתופעת הגברים מסורבי הגט ולפתרונות העומדים לרשות המסורבים, כפי שפורטו בהרחבה במאמר (ראו לעיל, ליד הערות 10–16). לאור הממצאים שעלו במחקרנו, ובפרט שגברים מסורבים אינם מקבלים מענה אפקטיבי ממערכת המשפט (ראו לעיל, פרק ג1), נסללה הדרך להצעת הפתרון של הסרת הצורך באישור הנשיא ויצירת ההיתכנות הפוליטית להעברת התיקון.

329 ראו להלן, ליד הערות 362–366, ולעיל, ליד הערה 24, כי המחוקק קיבל את המלצת המאמר לעניין זה בהוראת שעה, והיא צפויה לפוג בסוף יולי 2026.

330 לעניין יעילות הקנס ביחס לסנקציות אחרות ראו לעיל, הערה 207 והטקסט שלידה. למקרים שבהם ניתן היום להגביר את השימוש בסנקציית הקנס ראו לעיל, הערות 213–214.

331 סעיף 4א(א) קובע כי ככלל הגשת ערעור לא תעכב ביצוע של צו הגבלה. ראו עוד לעניין זה לעיל, ליד הערות 164–173; תיק 289554/29 **פלוני נ׳ פלונית** (לעיל, הערה 166).

332 ראו עוד לעניין זה לעיל, ליד הערות 263–268.

סרבניות, הן משיקולי תדמית,[333] והן מתפיסה עקרונית שלפיה השימוש בסנקציות נגד נשים צריך להיעשות במשורה.[334] לעיתים גישת בתי הדין אף נותנת תמריץ לנשים לסרב להתגרש. לכן, כדי שמסורבי הגט יקבלו את הסעדים המגיעים להם ממערכת המשפט, לא די בעדכון החוק, אלא יש צורך בשינוי עמדת הדיינים כלפי תופעת מסורבי הגט, ולוודא כי הם משתמשים בכלים שנתן להם המחוקק כדי להילחם בתופעה הפסולה.[335]

בהקשר זה נדרש שינוי גם בנוגע למאסר לנשים. גישתם העקרונית של בתי הדין הרבניים ובית המשפט העליון היא שמוטב לאפשר לגבר לשאת אישה שנייה, ולא להכניס את האישה הסרבנית לכלא.[336] לדעתנו, ברירת המחדל להתמודדות עם תופעת מסורבי הגט צריכה להיות הטלת סנקציות (צווי הגבלה ומאסר), ואילו הסעד של קבלת היתר אישה שנייה צריך להישמר למקרים הנדירים שבהם האישה ברחה ונעלמה. שינוי הגישה נכון, מכמה טעמים: ראשית, משיקולי יעילות – במרבית המקרים הטלת סנקציות יעילה יותר ממתן היתר אישה שנייה בהבאת הסרבנות לסיומה. זאת משום שלאחר שניתן לגבר היתר אישה שנייה, אין לאישה תמריץ ממשי להסכים להתגרש, והמניעים שהיו לה להמשיך בסרבנותה נותרו כשהיו. לעומת זאת, הסנקציות פוגעות באישה ומשמשות מנוף לחץ יעיל לסיום הסרבנות;[337] שנית, קבלת היתר נישואין איננה סעד רלוונטי לרוב הגברים המסורבים – אם מפני שאינם יכולים לקבלו מסיבות הלכתיות או משפטיות, ואם מפני שקבלתו לא תועיל להם;[338] שלישית, מבחינה ציבורית יש עדיפות ללחוץ על האישה

---

333 ראו לעיל, הערה 130, כי בתי הדין נמנעים מהכנסת נשים למאסר בשל שיקולי תדמית.

334 תפיסה זו נגזרת בין היתר מההבחנה שיצר המחוקק בין מסורבות למסורבים, בנוגע לאפשרות להטיל סנקציות על הצד הסרבן ובנוגע לאפשרות לאזרחי ותושבי חוץ לקבל סעדים מבתי הדין בישראל. יתרה מזאת, החלטת המחוקק בשנת 1995, עת חוקק חוק הסנקציות, שכדי להטיל סנקציות על נשים יהיה צורך גם באישור של נשיא בתי הדין (דבר שיגביל את הטלת הסנקציות על הנשים), נעשה בהסכמת מערכת בתי הדין הרבניים.

335 אחת הדרכים לשינוי תפיסת הדיינים היא באמצעות הביקורת של ועדת החוקה, חוק ומשפט על יישום החוק בידי בתי הדין. לעניין זה ראו להלן, ליד הערות 346–348.

336 ראו לעיל, פרק ב2(ב).

337 המניעים שהיו לאישה לסרב להתגרש מוסיפים להתקיים גם לאחר שהגבר קיבל היתר אישה שנייה, והדבר נכון בין שמדובר במניע של נקמנות ורצון לגרום נזקים לגבר (ראו לעיל, ליד הערות 73–76) ובין מסיבות כלכליות (ראו לעיל, הערות 77-78 והערה 276). לכאורה המניע היחיד של האישה במקרה זה להסכים להתגרש הוא שהיא עצמה תרצה להתחתן בשנית, ואם הושלשה לה כתובה, אזי גם לקבל את הכסף שהופקד עבורה. זו אחת הסיבות מדוע גברים מסורבים רבים אינם מעוניינים בהיתר נישואין אלא מעדיפים את הסעדים של צווי הגבלה ומאסר. [אגב, בפעם היחידה בישראל שהכניסו סרבנית גט לכלא (פרט למקרה בספטמבר 2022) היא הסכימה לקבל גט ״כעבור זמן קצר״ (ראו ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 195]. עם זאת, יש חולקים הסוברים כי היתר נישואין הוא כלי אפקטיבי לעניין זה יותר מהטלת סנקציות [ראו ורהפטיג (לעיל, הערה 6) בעמ׳ 200]. ונראה ש״אלה ואלה דברי אלוקים חיים״ – שיש מקרים שבהם מאסר יהיה אפקטיבי יותר, ויש מקרים שבהם היתר הנישואין יהיה אפקטיבי יותר.

338 ראו לעיל, פרקים ב1 ו־ג1(ב).

הסרבנית להסכים להתגרש, ולא להפוך את הפוליגמיה לדבר מקובל.[339] מכל מקום, אם עמדתנו זו לא תתקבל, הרי שיומלץ לבטל את סעיף 1(ו) לחוק הסנקציות, הקובע כי אם הוטלה סנקצייה נגד סרבנית גט, הרי שבית הדין יוכל לדון בהיתר נישואין לבעל רק בחלוף שלוש שנים מהטלת הסנקצייה.[340]

באשר לבתי המשפט לענייני משפחה, נדרש שינוי בגישתם כלפי פסיקת פיצויים נזיקיים לגברים מסורבי גט. כיום, חלק מהשופטים אינם מכירים כלל בזכותם של גברים מסורבים לפיצויים, ואילו רבים אחרים פוסקים להם פיצויים בסכומים נמוכים במידה ניכרת מאלה שנפסקים לנשים מסורבות.[341] יש לפעול ליצירת אחידות בפסיקה ולהגדלת סכומי הפיצויים הנפסקים למסורבים.

שינוי גישת בתי הדין ובתי המשפט צריך להתבטא גם בשלילת מזונות אישה מנשים סרבניות. מזונות אישה ניתנים רק עד הגירושין, ופסיקתם לסרבניות גט מעודדת אותן להמשיך לסרב להתגרש.[342] לא ראוי שאישה סרבנית תקבל הטבות כלכליות, אשר נגזרות ישירות מהסרבנות, במיוחד כאשר מי שנושא בעלותן הוא מסורב הגט. שלילת המזונות מסרבניות גט לא רק תבטא חוסר נכונות של מערכת המשפט להשלים עם סרבנות גט (ואף לתמרץ אותה), אלא גם תאיין מוטיב מרכזי במוטיבציה לסרבנות של אותן נשים, ובכך עשויה לסלול את הדרך להפסקתה.

מחקרנו חושף כי הדעה הרווחת, שלפיה בעיית הגברים מסורבי הגט זניחה, אינה משקפת את המציאות. כמו כן, ההנחה כי מערכת המשפט מספקת לגברים המסורבים מענה הולם, התבררה כשגויה. העלאת המודעות באשר לממצאים אלו היא צעד חיוני בדרך לשינוי החקיקה ולשינוי עמדותיהם של בתי הדין ובתי המשפט כלפי התופעה. ומכאן חשיבותו של מחקר זה.

---

339 ראו עוד לעניין זה רדזינר, ״רבנו גרשום במדינת ישראל״ (לעיל, הערה 79) בעמ׳ 358.

340 בתי הדין מעדיפים, בצדק, לא להכניס מייד למאסר, אלא להטיל קודם ״סנקציות קלות״, ורק אם הן לא יועילו – להטיל מאסר. עם זאת, הצירוף של סעיף 1(ו) לחוק הסנקציות עם הגישה של בתי הדין ובית המשפט העליון שלא להטיל מאסר על נשים סרבניות, גורם שמשהוטלו צווי הגבלה, לא יהיה אפשר למעשה לתת סעד משמעותי יותר (של מאסר או היתר נישואין) במשך שלוש שנים, שבהן הגבר עדיין יהיה מסורב גט. בעיה נוספת שיש בסעיף 1(ו) לחוק היא שיש גברים מסורבים שאינם מבקשים הטלת צווי הגבלה על האישה הסרבנית מחשש שלא יוכלו לקבל לאחר מכן היתר אישה שנייה במשך שלוש שנים, ולכן פונים מייד בבקשה לקבל היתר אישה שנייה. לכן אנו ממליצים שבתי הדין ישנו את גישתם ויטילו צווי מאסר גם על נשים, ולחלופין, שהמחוקק יבטל את סעיף 1(ו) לחוק, מה שיאפשר לתת לגברים היתר נישואין אם צווי ההגבלה לא עבדו.

341 ראו לעיל, הערות 202–203.

342 ראו לעיל, הערה 276.

(ב) החששות משינוי והפיקוח על יישום המתווה המוצע

כאשר ממצאי המחקר הוצגו לוועדת החוקה, חוק ומשפט, היו שהתנגדו להמלצותיו משני טעמים עיקריים: ראשית, ההבדלים בין גברים לנשים (כמפורט בתת־הפרק הקודם) יוצרים לכאורה אי־שוויון לרעת הנשים במקרי גירושין. לפיכך, כדי ליצור סיטואציה שוויונית, יש לתת לנשים יתרון בהליך הגירושין באמצעות הגבלת הסנקציות המוטלות על נשים סרבניות; שנית, קיים חשש שקבלת ההמלצות תוביל למצב שבו הסעדים שיקבלו גברים מסורבים מבתי הדין הרבניים יהיו רבים מאלה שיקבלו נשים מסורבות.[343]

לדעתנו, יש להתייחס לחששות אלו, אך לא באמצעות דחיית ההמלצות, שכן הדבר ינציח את המציאות הקיימת שבה גברים מסורבים אינם מקבלים סעדים ממערכת המשפט. לא נכון להפלות כיום גברים בשל חשש עתידי לאי־שוויון כלפי נשים, ולא צודק למנוע מגברים מסורבים סעדים רק בשל חשש תאורטי שגברים מסורבים יקבלו מענה רחב מזה שיקבלו נשים מסורבות.[344] החוק ובתי הדין צריכים להבטיח שכל מסורבת ומסורב גט יקבלו מענה מהיר ויעיל למצוקתם. יפים לעניין זה דבריו של כבוד השופט יצחק עמית בפרשת **פלוני**:[345]

> הגט הוא התכלית, הוא הסעד הראשי, ועל מנת להשיגו, שומה עלינו לתמוך במידת האפשר בצעדים ובסעדים המשניים שבתי הדין הרבניים והערכאות האזרחיות נוקטים על מנת לפתור את בעיית סרבנות הגט... לעניין זה, אין להבחין בין מסורבי גט ומסורבות גט, ודין אחד לשניהם.

הפתרון לחששות שהועלו טמון במעקב קפדני אחר אופן הטלת הסנקציות על ידי בתי הדין ואחר היקף השימוש בהן. תשתית למנגנון מעקב כזה נקבעה לאחרונה בחוק, המורה כי שר המשפטים והנהלת בתי הדין הרבניים ידווחו בכל שנה לוועדת החוקה, חוק ומשפט על כמות פסקי הדין ״שניתנו בלשון כפייה, חיוב או מצווה [...] וצווי ההגבלה שניתנו לפי לשון פסק הדין״,[346] ועל ״קיום פסקי דין, על מתן צווי הגבלה ועל ביצועם״.[347] אומנם חובת הדיווח כאמור נקבעה למטרה אחרת, אך בפועל היא מאפשרת לפקח על כך שבתי

---

343 ראו עמדת מרכז רקמן ביחס לתיקון 10 (לעיל, הערה 174). חשש זה נובע מכך שלפי ההלכה הסיכום ל״גט מעושה״ גדול יותר כאשר מדובר בחיוב גט כלפי הגבר. לפיכך עולה החשש שהדיינים יטילו סנקציות על נשים סרבניות ביתר קלות מכפי שיטילו אותן על גברים סרבנים.

344 ראו להלן, ליד הערות 352–358, כי גברים־מסורבים, בניגוד לנשים מסורבות, אינם מקבלים כיום מענה ממערכת המשפט למצוקתם.

345 בג״ץ 5185/13 **פלוני נ׳ בית הדין הרבני הגדול בירושלים**, פסקה 8 לפסק דינו של השופט עמית (פורסם בנבו, 2017).

346 סעיף 13 לחוק הסנקציות. מדובר בתיקון חדש משנת 2024.

347 סעיף 12 לחוק הסנקציות. יש לציין כי מדובר בהוראת שעה שנקבעה בשנת תשע״ב, למשך חמש שנים, ואשר הוארכה. ככל הידוע לנו הדיווחים לא נעשו כמצופה. הפתרון בהקשר זה צריך להיות הקפדה על חובת הדיווח כאמור.

הדין מטילים את הסנקציות באופן שוויוני כלפי סרבניות וכלפי סרבנים.[348] בכך החוק יצר מנגנון בקרה אפקטיבי שעונה על הדאגות שהועלו.

קבלת ההמלצות, לצד מעקב קפדני אחר אופן הטלת הסנקציות והיקפן, תאפשר מתן מענה למצוקתם של גברים מסורבי גט, יצירת שוויון במתן הסעדים למסורבים ומסורבות גט, והבטחה שלא ייווצר אי־שוויון המפלה נשים מסורבות ביחס לגברים מסורבים.

ד. סיכום

הפרק הראשון במאמר הראה שתופעת הגברים מסורבי הגט היא משמעותית. למרות זאת, כפי שהראה הפרק השני, המחוקק ומערכת המשפט אימצו מדיניות מרוסנת כלפי התופעה, וגברים מסורבים כמעט שאינם מקבלים מענה למצוקתם ממערכת המשפט. צווי הגבלה ומאסר מוטלים על נשים סרבניות רק לעיתים נדירות, סכומי הפיצויים הנזיקיים שנפסקים לטובת הגברים נמוכים, והאפשרות לקבל היתר אישה שנייה הפכה כמעט לתאורטית, ולכן אינה פתרון מעשי עבור רובם המכריע של המסורבים. הפרק השלישי דן ביחס הראוי לתופעת הגברים המסורבים, ומצביע על השינויים הנדרשים לשם התמודדות עם התופעה, ובהם ביטול סעיף החוק המצריך אישור של הנשיא להטלת סנקציות על נשים סרבניות, ושינוי גישתם של בתי הדין ובתי המשפט כך שיפעילו את כלי האכיפה העומדים לרשותם. ונפרט:

אף שבשני העשורים האחרונים התברר שתופעת הגברים מסורבי הגט היא משמעותית ושהיקפה דומה להיקף תופעת מסורבות הגט,[349] עדיין רווחת התפיסה שתופעת סרבנות הגט נוגעת בעיקר לנשים.[350] סיבה מרכזית לכך היא הנחת יסוד שהתקבעה בתודעה

348 חובת הדיווח כאמור נקבעה בעיקר כדי לוודא שבתי הדין משתמשים בסמכויות שהעניק להם המחוקק כדי להילחם בתופעת סרבנות הגט. כיום הנתונים המוצגים מטעם הנהלת בתי הדין הרבניים לוועדת החוקה, חוק ומשפט לא תמיד כוללים הבחנה בין מסורבות למסורבים (ראו לעיל, הערה 36). כדי ליישם את המלצת המאמר באשר לפיקוח, על הנתונים המפורסמים לכלול גם הבחנה מגדרית.

349 ראו לעיל, פרק א.

350 ראו לדוגמה: דברי יו״ר ועדת החוקה, חוק ומשפט, חה״כ גלעד קריב: ״...ביסוד חובתם של בתי הדין הרבניים להביא מזור למצוקתן של נשים רבות. תעלה פה גם האמירה שהמצוקה הזו לעתים גם מצוקתם של גברים...״ [פרוטוקול מס׳ 68 (לעיל, הערה 36)]; דברי חה״כ רויטל סויד בפרוטוקול מס׳ 736 (לעיל, הערה 128): ״...הצעת חוק שיכולה להביא מזור להרבה מאוד נשים, ואולי גם לגברים, אבל בעיקר לנשים...״. נוסף על כך, בהצעות חוק רבות שמוגשות בנושא סרבנות הגט מצוין שמטרתן לתת מענה דווקא לנשים המסורבות. ראו לדוגמה: הצעת חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון – סמכות בית משפט לענייני משפחה), תש״ע–2010, ה״ח 2401: ״הצעת חוק זו נועדה להקל במעט על מצוקתן של נשים אלה״; הצעת חוק בתי־דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון – הפקעת זכויות), תשס״ט–2009, ה״ח 17: ״הצעה זו באה לאזן בין הצורך לשמור על

הציבורית, שלפיה גברים מסורבי גט יכולים לקבל בנקל היתר אישה שנייה, ובכך לפתור את בעיית היותם מסורבים.[351]

לפיכך התגבשה פרקטיקה שלפיה יש להטיל סנקציות על נשים סרבניות רק במקרים נדירים וקשים של סרבנות, אך במקרים ״רגילים״ יש להעדיף את השימוש בסעד של היתר אישה שנייה. ואכן, לעומת מאות צווי המאסר שהוצאו נגד סרבני הגט בשני העשורים וחצי האחרונים, עד אוגוסט 2024 הוכנסה למאסר רק סרבנית גט אחת על ידי בתי הדין (ורק גברים מסורבים בודדים קיבלו היתר אישה שנייה).[352] מתוך אלפי צווי ההגבלה

סמכותם של בתי־הדין הרבניים [...] לבין הצורך החברתי [...] לסילוק העוול הנעשה לנשים המעוכבות ומסורבות גט״; הצעת חוק בתי־דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון – מתן צווי הגבלה ופיקוח על יישום החלטות בית־הדין), תש״ע–2010, ה״ח 2303: ״תיקון החוק נועד [...] להתקדם צעד נוסף בפתרון בעייתן החמורה של העגונות ומסורבות הגט...״. כמעט למותר לציין כי זו הייתה תפיסת המחוקק גם קודם לכן. ראו לדוגמה דברי שר המשפטים דוד ליבאי פרוטוקול מס׳ 247 של ישיבת הכנסת השלוש־עשרה, מיום 26.7.1994, שבו הוצג לראשונה חוק הסנקציות: ״חוק זה בא לסייע בפתרונה של בעיה חברתית כאובה ביותר של סרבני גט [...] לעומת זאת, במקרים שבהם בית־דין רבני מצווה על אשה לקבל גט והיא מסרבת לציית לפסק־הדין, אין צורך לנקוט אמצעים דומים כנגדה...״. ראו עוד שם, דברי ח״כ נעמי חזן. התייחסות דומה ניתן למצוא גם אצל ראשי מערכת אכיפת החוק. ראו לדוגמה הנחיית פרקליט המדינה 2.24 (לעיל, הערה 124) שהתקבלה לאחר עבודה משותפת של פרקליטות המדינה והנהלת בתי הדין הרבניים, המאפשרת העמדה לדין פלילי של סרבני גט. ההנחיה מכירה בקיומה של אפשרות שהצד המסורב יהיה הגבר (שם, בסעיף 7), אך מלשון ההנחיות נראה שמדובר במקרה שהוא כביכול תאורטי, שכן ההנחיה מנוסחת בלשון שלפיה תמיד הצד הסרבן הוא הגבר (ראו לדוגמה סעיפים 3 ו־10 להנחיה). ראו עוד בעניין זה גיל רונן, ״סרבנות גט: הפרקליטות מטעה את הציבור״ **ערוץ 7** (17.11.2016) https://did.li/5cfOf, שמספר שפנה לדובר משרד המשפטים בבקשת הבהרה בנוגע להודעת המשרד שלפיה מרבית הסרבנים הם גברים, ושתגובת הדובר הייתה בקשה למקור מידע שטוען אחרת. ראו עוד בעניין זה, וכן דוגמה נוספת ליחס השונה שמקבלים מסורבים לעומת מסורבות, התייחסות היועץ המשפטי לבתי הדין כפי שניתנה לטובה צימוקי וקובי נחשוני, ״פרקליט המדינה: תישקל חקיקה פלילית של סרבני גט״ (14.11.2016) https://did.li/Dw1YH **Ynet**, אשר מזכירה רק את מסורבות הגט ומתעלמת מקיומם של הגברים המסורבים.

351 לעיל, הערה 278.

352 לכמות המאסרים שהוטלו על גברים סרבנים ראו לעיל, הערה 145. לכמות המאסרים שהוטלו על נשים סרבניות ראו לעיל, הערה 128. לכמות המסורבים שקיבלו היתר אישה שנייה ראו לעיל, הערות 108 ו־110.

שהוטלו בתיקי סרבנות,[353] צווים ספורים בלבד הוטלו על נשים סרבניות.[354] גברים

---

353 על פי הדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנים 2016–2024, הטילו בתי הדין הרבניים בשנים 2015–2024 סך של 2,037 צווי הגבלה בגין סרבנות גט, מתוכם 1,802 צווים נגד 389 סרבנים, ו־235 צווים נגד 56 סרבניות. בנוגע לשנים 2013–2014 הרי שעל פי הדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנים 2013–2014, הוטלו באותן שנים 359 צווי הגבלה נגד 86 סרבני גט (אין בדוחות השנתיים לשנים אלו חלוקה מגדרית. מלשון הדוחות נראה שמתכוונים רק לצווי הגבלה נגד גברים סרבנים, אך מהשוואת הנתונים בין הדוחות לשנים 2015–2016 נראה שהנתונים לשנים 2013–2014 כוללים גם צווים נגד נשים). אשר לנתונים בנוגע לשנים 1995–2012: הדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין בשנים 2006–2012 כוללים נתונים רק על כמות צווי ההגבלה שהוצאו נגד גברים סרבנים (ולא את כמות הגברים שנגדם הוצאו הצווים ו/או את כמות צווי ההגבלה שהוצאו נגד נשים סרבניות). ראו עוד לעניין כמות צווי ההגבלה שהוצאו בגין סרבנות ב**נשים ומשפחה בישראל** (2014) (לעיל, הערה 3) בעמ׳ 86–87; **פרויקט פא״י** (מרכז רקמן, 2011) בעמ׳ 16–18; אונגר ואלמגור־לוטן (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 16, בנוגע לכמות צווי ההגבלה שניתנו בשנים 2005–2009 נגד גברים (194 צווים) ונשים (58 צווים); יפעת שחק, ״מעוכבות גט ומסורבות גט בישראל״ **הכנסת – מרכז המחקר והמידע** (2003) בעמ׳ 3, כי מעת חקיקת חוק אכיפת פסקי דין לגירושין ב–1995 ועד סוף שנת 2002 הוצאו בסך הכול 998 צווי הגבלה, ב־312 תיקים.

354 אומנם על פי הפרסומים הרשמיים של המדינה משמע כי לאורך השנים הוטלו סנקציות נגד עשרות רבות של נשים סרבניות [ראו לעיל, הערה 353; הדוחות השנתיים של הנהלת בתי הדין הרבניים לשנים 2016–2024; אונגר ואלמגור־לוטן (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 16; אבגר (לעיל, הערה 49) בעמ׳ 3. לעניין דוח זה ראו דברי יו״ר ועדת החוקה, חוק ומשפט, חה״כ גלעד קריב, בפרוטוקול מס׳ 68 (לעיל, הערה 36) כי לעובדות המופיעות בדוח ניתן מעמד חשוב בדיונים בכנסת], אלא שהנתונים המוצגים בדוחות הללו מטעים, שכן הם מציגים את כמות הצווים והתיקים שבהם הטיל בית הדין הרבני האזורי צווי הגבלה, ולא את הצווים והתיקים שזכו לאישור הנשיא. הן בפרסומים של הנהלת בתי הדין הרבניים והן בפרסומים של מרכז המחקר והמידע של הכנסת מוצגים זה לצד זה מספר הסרבנים ומספר הסרבניות שעליהם הוטלו סנקציות בשל סרבנותם. כיוון שהסנקציות המוטלות על סרבנים חלות מייד (ראו לעיל, הערה 162), נוצר רושם מטעה שלפיו כך המצב גם כשמדובר בסנקציות המוטלות על נשים, אף שהדבר לא נכון. למעשה, רוב רובן של הסנקציות המוטלות על נשים סרבניות אינן חלות בפועל, שכן כניסתן לתוקף מותנית באישורו של נשיא בית הדין הרבני הגדול, וזה ניתן פעמים בודדות ב־25 השנים האחרונות (ראו לעיל, הערה 159) [אעיר שהשימוש בביטוי החריף ״מטעים״ שבו השתמשתי נובע מכך שבחלק מהדוחות אין מצוין כלל שיש שוני בין גברים לנשים בנוגע לתחולת הסנקציות, ובחלק מהדוחות מצוין שהטלת סנקציות נגד נשים דורשת גם אישור של נשיא בית הדין הרבני, אך לא ברור מהדוח אם הנתונים המופיעים בו הם של הסנקציות שאושרו בפועל על ידי הנשיא או לא (בפועל, הנתונים המוצגים בדוחות הנתונים הם של הסנקציות שהטילו בתי הדין האזוריים ולא רק אלה שקיבלו אישור מהנשיא). ואומנם, בדוחות השנתיים לשנים 2019–2022 נוספה הערת שוליים שמבהירה כי ה״סנקציות המצוינות לנשים הינן החלטות בתי הדין האזוריים שכפופות לאישור נשיא בית הדין הגדול״, אלא שבדוחות השנתיים לשנים 2023–2024 ההערה כאמור נעלמה, והנתונים בנוגע לסנקציות שהוטלו על נשים סרבניות מופיעות בדוחות אלה ללא הבהרה שהסנקציות לא קיבלו את אישור הנשיא וממילא אינן בתוקף]. לצד האמור, יש לציין כי מעת נכנסה לתוקף הוראת השעה הקובעת כי אין צורך באישור

מסורבים אינם נהנים מהעדנה המחודשת של הרחקות דרבנו תם,[355] ובמקרים רבים סכומי הפיצויים הנזיקיים שנפסקים לטובתם נמוכים רק בשל היותם גברים.[356] מתן סעדים לאישה מסורבת נעשה לרוב בסד זמנים קצר, ואילו מתן סעד לגבר מסורב אורך בממוצע כמה שנים.[357] ובעוד מסורבות גט מהתפוצות זכאיות לפנות לבית הדין הרבני בישראל לקבלת סעד, דרכם של גברים מסורבים מהתפוצות לבית הדין חסומה.[358]

מאמר זה הראה שהתפיסות שנוצרו בנוגע לגברים מסורבים בכלל, ובנוגע לאפשרות שלהם לקבל היתר אישה שנייה בפרט, אינן משקפות את המציאות החברתית והמשפטית השוררת כיום במדינת ישראל. אומנם בימינו הסעד של היתר הנישואין קיים ברמה ההצהרתית, אך כמעט שאינו קיים ברמה המעשית. אדרבה, בשל קיומו ברמה ההצהרתית מסורבי גט רבים לא יקבלו מענה כלשהו ממערכת המשפט, והם יוצאים קירחים מכאן ומכאן: הם אינם יכולים לקבל היתר נישואין, ובשל האופצייה התאורטית לקבל היתר נישואין, הם גם אינם מקבלים סעדים של סנקציות.

לדעתנו, ברירת המחדל להתמודדות עם תופעת מסורבי הגט צריכה להיות הטלת סנקציות (צווי הגבלה ומאסר), ולא היתר לשאת אישה שנייה. לפיכך, המלצתנו היא להסיר את המגבלות שהטיל המחוקק באשר להטלת סנקציות על נשים סרבניות, כדי שהאפשרות להטילן תהיה זהה לאפשרות להטיל סנקציות על גברים סרבנים. כלומר, יש לבטל את הצורך באישור נשיא בתי הדין כתנאי להטלת צווי הגבלה או מאסר נגד נשים סרבניות, ולשקול לאפשר לגברים מסורבים מהתפוצות גישה לבתי הדין בישראל. בד בבד, יש לדרוש מבתי הדין הרבניים שלא להימנע מהטלת סנקציות על נשים סרבניות בשל שיקולי תדמית,[359] אלא להפעיל את הסמכות שנתן להם המחוקק ולהילחם בתופעה הפסולה.[360] הסרת המגבלות כאמור תאפשר הטלת סנקציות בפועל ובצורה אפקטיבית על נשים סרבניות, ותעזור למגר את התופעה הפסולה של סרבנות גט.

צעד ראשון בעניין זה נעשה לאחרונה. גרסה מוקדמת של מאמר זה הוגשה להנהלת בתי הדין הרבניים (וזו שלחה אותה לדייני בתי הדין), ולאחר מכן הונחה על שולחן ועדת

הנשיא לשם הטלת סנקציות נגד נשים סרבניות באוגוסט 2024 (כאמור להלן, ליד הערה 362), הוטלו בתוך שנה צווי הגבלה נגד 11 סרבניות גט (ראו לעניין זה להלן, הערה 363).

355 ראו לעיל, ליד הערה 237.

356 ראו לעיל, ליד הערות 203–204.

357 ראו לעיל, הערה 273.

358 ראו לעיל, ליד הערות 264–266.

359 ראו לעיל, הערה 130, כי בתי הדין נמנעים מהכנסת נשים למאסר בשל שיקולי תדמית.

360 שינוי החקיקה הוא צעד חשוב ודרמטי, אך לא מספק. המחוקק צריך לתת את הכלים להילחם בתופעה, אך ללא הטלת סנקציות בפועל על ידי בתי הדין, מסורבי הגט לא יקבלו מענה למצוקתם. לכן, לצד שינוי התפיסה של המחוקק, צריך שגם גישת הדיינים והשופטים תשתנה, ושישתמשו בכלים העומדים לרשותם כדי לתת סעד למסורבי הגט. איתות חיובי לשינוי התקבל מתמיכתה של הנהלת בתי הדין הרבניים בהמלצות המאמר בכל הנוגע לביטול הצורך באישור הנשיא להטלת צווי הגבלה ומאסר על נשים סרבניות.

החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, שדנה בהצעת חוק ממשלתית (שגובשה עם הנהלת בתי הדין הרבניים) בנושא תיקונים לחוק הסנקציות.[361] לאחר יותר משנה שבה נדונה הצעת החוק, החליט המחוקק לקבל את התיקון המרכזי שהוצע במאמר זה וקבע, בהוראת שעה, שכדי להטיל צווי הגבלה ומאסר על סרבניות גט לא יידרש עוד אישור של נשיא בתי הדין הרבניים, אלא די יהיה בהחלטה של בית הדין הרבני האזורי.[362]

תוצאות השינוי לא איחרו לבוא. בתוך 11 חודשים מעת כניסתה של הוראת השעה לתוקף הוטלו 43 סנקציות על 11 נשים (שהן כמחצית מסרבניות הגט שהיו באותה תקופה).[363] סנקציות אלה הביאו לשחרורם של חמישה גברים מסורבים סמוך לאחר הטלתן.[364] נוסף על כך, בתוך שנה מקביעת הוראת השעה הוטלו צווי מאסר (אם כי קצרים וקצובים) על שתי נשים סרבניות.[365]

מדובר בשינוי מהותי, אך שבריר. שינוי החקיקה התקבל כהוראת שעה, לפרק זמן של קצת פחות משנתיים (עד ליום 31.7.2026).[366] כדי שהשינוי יהיה אפקטיבי עליו להיות

---

361 ה״ח הסנקציות (תיקון מס׳ 9) (לעיל, הערה 328) וה״ח הסנקציות (תיקון מס׳ 10) (לעיל, הערה 50). ראו עוד לעיל, הערה 328, כי הצעות החוק כאמור לא כללו את ההצעה לבטל את הצורך באישור הנשיא לשם הטלת סנקציות על נשים סרבניות. התיקון הוסף לחוק במהלך דיוני הוועדה.

362 שינוי סעיף 1(ג) לחוק הסנקציות וביטול סעיף 1(ה) לחוק.

363 רכס, ״עמדת בתי הדין ביחס להארכת הוראת השעה״ (לעיל, הערה 159) בפסקאות 5–6, 9–10. לשם השוואה, בשנה שקדמה להוראת השעה הוטלו רק שמונה צווי הגבלה על שתי נשים סרבניות (שם, פסקאות 6–7), ובשנה לפני כן הוטלו סנקציות על סרבנית אחת בלבד (שם, פסקה 8).

364 שם, פסקה 10; דברי ההסבר לטיוטה מטעם משרד המשפטים לצו בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון מס׳ 9) (הארכת תקופת הוראת שעה), תשנ״ה–1995.

365 ביום 8.5.25 פסק בית הדין הרבני ברחובות הגבלות על סרבנית גט, ובתוכם צו מאסר ל־24 שעות שנקבע ליום 15.7.25. על פסיקה זו הגישה האישה עתירה לבג״ץ, אך זו נדחתה בבית המשפט [בג״ץ 37713-07-25 **פלונית נ׳ בית הדין הרבני האזורי ברחובות** (פורסם בנבו, 2025)]. על אף הסנקציות, המשיכה האישה בסירובה להתגרש, ולכן הטיל עליה בית הדין ביום ה־9.9.25 מאסר למשך שלושים יום, מיום ה־4.11.25 או לאחריו, לפי שיקול דעתן של רשויות האכיפה. עתירה שהגישה האישה נגד צו המאסר נדחתה בבג״ץ ב־2.12.2025 [בג״ץ 2620-11-25 **פלונית נ׳ בית הדין הרבני האזורי ברחובות** (פורסם בנבו, 2025)]. בתיק אחר, שניתן לאחר ה־8.8.24, הוטל על אישה סרבנית מאסר למשך 48 שעות [ראו רפי רכס, ״עמדת בתי הדין ביחס להוראת השעה״ (לעיל, הערה 159) בפסקה 6]. לא ברור מדבריו אם צו המאסר מומש. [לשם השוואה ראו אליהו בן־דהן, ״דיווח שנתי לוועדת החוקה לפי סעיף 13 לחוק קיום פסקי דין של גירושין״ **מנהל בתי הדין הרבניים** (29.7.2025), בסעיף 12, כי בתקופת הזמן שנבדקה הוטלו 25 צווי מאסר נגד גברים סרבנים]. מכל מקום, אומנם צווי המאסר שהוטלו על שתי הנשים היו קצרים, קצובים ודחויים (ולכן לא בטוח אם מומשו), אך עדיין ניכר שמדובר בשינוי מגמה לעומת המצב שהיה קודם הוראת השעה (שבמסגרתו במשך עשרות שנים רק סרבנית גט אחת הוכנסה בפועל למאסר, כמפורט לעיל, הערה 128).

366 התיקון לחוק הסנקציות נכנס לתוקף ביום 8.8.2024, למשך שנה, ובאוגוסט 2025 הוארך בכמעט שנה נוספת, עד ליום 31.7.2026, לפי סעיף 10(ב) לחוק.

קבוע. פרסום המאמר בבמה מכובדת זו יסייע למחוקק לעגן את השינוי כהסדר קבוע, וכן יעזור להוביל לשינוי היחס של בתי הדין ובתי המשפט לתופעת הגברים המסורבים, ולעשיית שימוש בכלים שהמחוקק העמיד לרשותם כדי לצמצם את היקפי הסרבנות. נוסף על כך, המאמר יתרום להעלאת המודעות הציבורית לבעיית הגברים המסורבים, דבר שיסייע בהטמעת שינוי התפיסה הנדרש בקרב הדיינים והשופטים.

אם הוראת השעה כאמור לא תהפוך לקבועה, והמגבלות הפרוצדורליות שהטיל המחוקק על הטלת סנקציות נגד נשים סרבניות ישובו לתוקפן, אזי יוצע להגביר את השימוש בסנקציית הקנס, שתחזור להיות הסנקצייה היחידה שבית הדין יכול להטיל ללא צורך באישור של גורם נוסף.[367] כמו כן, יוצע לבטל את הנוהג שלא לקבוע דיון לאישור סנקציות המוטלות מכוח החוק כל עוד לא ניתן פסק דין בערכאת הערעור, ובכך להעלות את האפקטיביות של הסנקציות המוטלות.[368]

נוסף על כך, אם לא תתקבל המלצתנו שכפיית גט כלפי נשים סרבניות תהיה באמצעות מאסר (ולא באמצעות היתר נישואין לגבר) – יוצע לבטל את סעיף 1(ו) לחוק הסנקציות,[369] וכך אם בית הדין יטיל צו הגבלה על אישה סרבנית, לא יהיה צורך להמתין שלוש שנים עד שיהיה אפשר לדון בבקשת הגבר להיתר נישואין.

ביצוע השינויים כאמור יעזור לא רק לגברים מסורבים אלא גם לנשים מסורבות, ויאפשר התמודדות טובה יותר עם התופעה החברתית הפסולה של סרבנות גט.[370]

---

367 לעניין יעילות הקנס ביחס לסנקציות אחרות ראו לעיל, הערה 207 והטקסט שלידה. למקרים שבהם ניתן להגביר את השימוש בסנקציית הקנס ראו לעיל, הערות 213–214.

368 סעיף 4א(א) קובע כי ככלל הגשת ערעור לא תעכב ביצוע של צו הגבלה. ראו עוד לעניין זה לעיל, ליד הערות 164–173; תיק 289554/29 **פלוני נ׳ פלונית** (לעיל, הערה 166).

369 ראו לעיל, ליד הערה 340.

370 ראו לעיל, ליד הערה 316.